

การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพ
ของชาวพุทธล้านนา
A STUDY OF THE CONCEPT OF CULTURAL BELIEF OF CORPSE'S
CASTLE MAKING OF BUDDHIST PEOPLE IN LANNA

พระมหาจรัญ จิตตสวโร (กัณฐิมา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพ
ของชาวพุทธล้านนา

พระมหาจรัญ จิตต์คำโร (กัณฐิมา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of the Concept of Cultural Belief of Corpse's Castle
Making of Buddhist People in Lanna**

Phramahacharan Cittasamvaro (kanthima)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

..... กรรมการ

(พระครูปริยัติยานุศาสตร์,ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาดวงจันทร์ กุศุตสีโล,ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง)

..... กรรมการ

(พระครูอคุตสีลกิตติ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูปริยัติยานุศาสตร์,ดร. ประธานกรรมการ

พระมหาดวงจันทร์ กุศุตสีโล,ดร. กรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพ
ของชาวพุทธล้านนา

ผู้วิจัย : พระมหาจรัญ จิตตสัโร (กันธิมา)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธรศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูปริยัติยานุศาสน์,ดร. ป.ธ.๔,B.A., M.A., Ph.D.

: พระมหาดวงจันทร์ กุตุตสีโล,ดร. ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง ป.๑-๒, พธ.บ., ศศ.บ., M.A., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : / / ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา และเพื่อศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา โดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพสมัยพุทธกาล พบว่า ชาวอินเดียสมัยพุทธกาลได้จัดพิธีกรรมงานศพ ๒ ลักษณะ คือ การเผาศพ และการทิ้งศพ

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา พบว่า พิธีการจัดงานศพของชาวพุทธล้านนานั้น มีการจัดการศพ ๒ ประเภท คือ ศพของบุคคลที่ตายดี คือ ตายตามปกติธรรมดา จะมีการจัดการศพด้วยวิธีการเผาโดยมีขั้นตอนพิธีกรรมอย่างพิถีพิถัน ส่วนบุคคลที่ตายร้าย (ตายโหง) มีการจัดพิธีศพด้วยการฝัง และไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาตามขั้นตอนเหมือนงานศพของคนตายดี

ประวัติความเป็นมาของการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา พบว่า ปราสาทศพเกิดขึ้นจากความเชื่อของคนเรา ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่มาจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คือ เรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ส่วนในทางพระพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องพิธีกรรมของสงฆ์ สำหรับการทำให้ปราสาทศพไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่หลักฐานเก่าแก่จากพงศาวดารโยนก พบว่า การใช้วิมานหรือบุษบก ซึ่งเป็นต้นแบบของปราสาทศพในปัจจุบัน มีขึ้นปลายสมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่

แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา พบว่า จากเดิม งานศพเป็นของญาติมิตร หมู่บ้านและชุมชนทั้งหมด กลายเป็นงานศพของธุรกิจขายโลงขายปราสาทศพขายพวงหรีด ธุรกิจของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกิจกรรมซื้อขายการจัดการพิธีกรรม

พัฒนาการงานศพของชาวล้านนาในสังคมสมัยใหม่ โดยทั่วไปแล้ว ยังคงมีแนวโน้มการพัฒนา รูปแบบ การทำทาย การประชันขันแข่ง การยอส่วน และการไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐานหรือ ประเพณีเดิม อันเป็นลักษณะค่านิยมการใช้ปราสาทศพและลากปราสาทศพในการทำพิธีปลงศพอยู่ รวมทั้งยังมีการตานคูบหรือทานเฮือนผีให้แก่ผู้ตายสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา โดยเฉพาะด้านมรดก ทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งความเชื่อเช่นนี้กลายเป็นวัฒนธรรมของคนล้านนาตั้งแต่อดีตสืบมา จนถึงปัจจุบัน ด้านความกตัญญูตเวที ชาวพุทธล้านนามีคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่ว่า การสร้าง ปราสาทศพให้แก่ผู้วายชนม์นั้น เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีตามหลักการแห่ง พระพุทธศาสนา ด้านการยกย่องเชิดชูเกียรติ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็แสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีต่อ บรรพชน ครั้นล่วงลับดับสังขารก็ยกย่องเชิดชูเกียรติ ซึ่งวัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานนับร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงานศพขึ้น เพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะมีความแตกต่างจากพิธีศพ ของคนในภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้งให้ แลดูสวยงาม นับว่าเพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์

Thesis Title : A Study of the Concept of Cultural Belief of Corpse's Castle Making of Buddhist People in Lanna

Researcher : Phramahacharan Cittasamvaro (kanthima)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakhrupariyattianusath Pali 4, B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)

: Phramaha Dr. Duangchan kuttasilo Pali 5, B.A. (Religion)
M.A. (Buddhist Studies)
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Ass.Prof. Dr. Thepprawin Chanraeng Pali 1-2, B.A. (Religion)
M.A. ((Buddhist Studies)
Ph.D. (Pali & Buddhism)

Date of Graduation : / / 2011

Abstract

This research aims to study the belief of funeral ritual of Buddhist people in Lanna and to study the concept of cultural belief of a corpse's castle making of Buddhist people in Lanna. The data obtained were analyzed in descriptive.

At the Buddha era, the belief of funeral ceremony is found that the Indian performed a funeral ceremony into three types: cremation of corpses, burying of corpses, and leaving of corpses.

The Belief of the funeral rites of the Buddhist people in Lanna are found that there are two types of funeral rites are: the bodies of people who die naturally, the funeral ceremony of cremation will be held step by step. But the bodies of people who die accidently, the funeral ceremony of burying will be held without any religious ceremony.

History of the corpse's castle making of the Buddhist people in Lanna is found that the corpse's castle is based on the human faith in which comes from Buddhism and Brahmanism. That is Sumeru Mountain of the central axis of the universe in the Brahmanism. But in Buddhism is associated with the ecclesiastical rituals. However, the corpse's castle making is not clear when

it was initiated. But the evidence from ancient chronicles Yonok found that the use of movable throne is the prototype of the corpse's castle at the present. It began at the end of the dynasty Mangrai who had ruled Chiang Mai.

The cultural concepts of corpse's castle making of Buddhist Lanna people found that at the beginning the funeral was organized by relatives, friends, villagers and local communities. But later it become the funeral business, such as sale coffin, sale corpse's castles, sale wreath, business of cremation and the business and management of the funeral rites of the Lanna culture in modern society. Generally there is still a trend to develop its model, competition, challenge, foreshortening and do not dare to deny the norms or old traditions in which is character of values of using the corpse's castle and dragging the corpse's castle remains in a ceremony of cremation as well as a offering the house or Tan Huen Phi for dead until today.

The Cultural beliefs of a corpse's castle making of Buddhist people in Lanna especially the heritage of knowledge of local wisdom becomes a culture of Lanna people dating from the past to the present. In the part of gratitude, the cultural beliefs of Buddhist people in Lanna are based on the principles of Buddhism.

In the part of praising, when their relatives alive, they express gratitude to them, but their relatives whenever pass away, they perform the praising to them. The culture of funeral ceremony of Lanna people is deeply rooted in the way of life for hundreds of years. When people are dead, they held the funeral ceremony in order to mourn the dead with the best. The funeral ceremony of Lanna people is different from other regions. That is the decoration of the corpse's castle with fresh or dried flowers to look beautiful. This symbol means to honor the dead in order to send them to heavenly world.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา สำเร็จได้ด้วยดี ทั้งนี้เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระครูปริยัติยานุศาสน์,ดร. พระมหาดวงจันทร์ กุตุตสีโล,ดร. และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาปรับปรุงแก้ไขให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ ทำให้วิทยานิพนธ์ดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้อง จนสำเร็จด้วยดี ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาท่านคณะกรรมการที่ได้กล่าวนามมาแล้วข้างต้นเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูโฆสิตปริยัตยาภรณ์ (ธีรพงษ์ สิริบุษโร) รองอธิการบดี วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ให้ความเมตตาดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ขอบพระคุณศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยในการศึกษาและทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาดวงจันทร์ กุตุตสีโล,ดร. เลขาธิการศูนย์บัณฑิตศึกษา และอาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ รื่นสัตย์ ที่ได้เมตตากระตุ้นให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา ขออนุโมทนาคุณจิตรกรจันทร์ศิลป์ เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษา ที่ได้เป็นภาระธุระคอยอำนวยความสะดวกทุกอย่าง

ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ได้อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเพื่อประกอบในการทำวิทยานิพนธ์ และขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์เทวัญ เอกจันทร์ และอาจารย์ประดิษฐ์ ปัญญาจีน ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือด้านเอกสาร ข้อมูลประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำแนะนำแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ด้วยดีเสมอมา

บุญกุศลอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และน้อมถวายแด่ดวงวิญญาณของพระครูอาทรวิมลกิจ อดีตเจ้าคณะตำบลมะขุนหวาน วัดมะขุนหวาน และพระครูโสภณสีลาภรณ์ อดีตเจ้าคณะตำบลมะขุนหวาน วัดคงป่าจิว ขอน้อมจิตบูชาพระคุณบิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดถึงสรรพสัตว์ในสากลโลก ของงได้รับผลานิสงส์โดยทั่วกัน.

พระมหาจรัญ จิตุตสัโว (กันธิมา)

๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา	๕
๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพสมัยพุทธกาล	๕
๒.๑.๑ การจัดการศพ	๑๐
๒.๑.๒ ขั้นตอนการจัดการศพ	๑๕
๒.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา	๒๓
๒.๒.๑ การจัดการศพ	๒๘
๒.๒.๒ ขั้นตอนการจัดการศพ	๓๓
บทที่ ๓ แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา	๕๖
๓.๑ ความหมายของปราสาทศพ	๕๖
๓.๒ ประวัติความเป็นมาของปราสาทศพ	๕๗
๓.๓ พัฒนาการของการสร้างปราสาทศพ	๕๘
๓.๓.๑ รูปแบบปราสาทศพ	๕๙
๓.๓.๒ โครงสร้างปราสาทศพ	๖๕
๓.๓.๓ ลักษณะของฐานปราสาท	๖๖

๑.๑.๔	ลักษณะของตัวปราสาท (เสา)	๖๗
๑.๑.๕	ลักษณะของหลังคาปราสาท	๖๗
๑.๑.๖	ลักษณะของยอดปราสาท	๖๕
๑.๑.๗	ลวดลายตกแต่งปราสาท	๗๒
๑.๑.๘	กระบวนการสร้างปราสาทศพ	๗๒
๑.๔	แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพ	๗๗
๑.๔.๑	แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระมหากษัตริย์และเจ้านาย	๗๘
๑.๔.๒	แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระสงฆ์	๗๕
๑.๔.๓	แนวคิดการสร้างปราสาทศพสามัญชน	๘๕
๑.๕	แนวคิดเชิงวัฒนธรรมใหม่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสร้างปราสาทศพ	๘๕
บทที่ ๔	ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา	๘๕
๔.๑	ความเชื่อด้านมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น	๘๕
๔.๒	ความเชื่อด้านความกตัญญูตเวที	๕๒
๔.๓	ความเชื่อด้านยกย่องเชิดชูเกียรติ	๕๖
บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๕๕
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๕๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย	๑๐๒
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๒
บรรณานุกรม		๑๐๓
ภาคผนวก		๑๐๖
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงที่มา เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ส. (ไทย) ๕ / ๔๘๔ / ๒๑๔ = ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่มที่ ๕ ชื่อ ๔๘๔ หน้า ๒๑๔

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา เล่ม / หน้า เช่น มงคล. (บาลี) ๑ / ๘๖ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย หมายถึง มงคลสูตรที่ปณี เล่ม ๑ หน้า ๘๖ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระสูตรตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฐกวรรค (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ช.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ล้านนาคือดินแดนทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ประกอบด้วยจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน มีการแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมได้ ๓ กลุ่มหลัก คือ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาเชียงใหม่ ลำพูน กลุ่มวัฒนธรรมล้านนาตะวันออก (เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง) และกลุ่มวัฒนธรรมไต (แม่ฮ่องสอน) ซึ่งในอาณาจักรล้านนาแห่งนี้ในอดีตเคยเป็น อาณาจักรอิสระและยิ่งใหญ่มาก่อน มีภาษาพูด ภาษาเขียน และมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ สถาปนาโดย พญาเม็งราย ได้ทรงสร้างเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นราชธานีในปี พ.ศ.๑๘๓๕ ซึ่งในดินแดนนี้ ประกอบไปด้วยหลากหลายกลุ่มชน ศาสนา และความเชื่อ จึงทำให้เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรม จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง^๑

ในตำนานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น ปรากฏชื่อของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ มาแต่เดิม คือ ถั่ว ซึ่งมีผู้นำคือขุนหลวงวิรังคะหรือพญามิลักขะ ผู้มีอายุร่วมสมัยในยุคของพระนางจาม เทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัยลำพูน และกล่าวถึงการเสด็จของพระพุทธเจ้าเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ในแถบนี้^๒ จึงแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความเชื่อของพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้มากกว่าพันปี และหล่อหลอมรวมความเชื่อเรื่อง ผี ตามแบบพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นผลมาจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์ที่เกิดจากความกลัว และการแสวงหาที่พึ่งทางจิตใจนั่นเอง

มนุษย์มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏจักรตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา และนอกจากนี้ยังมีความเชื่อหลังการตาย โดยมีความเชื่อว่าจะได้ไปเกิดในนรกหรือสวรรค์สุดแท้แต่ผลกรรมที่ได้กระทำ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ โดยมีความกลัวในการที่จะได้ไปเกิดหรือจุติในแดนทุกคติ คือ นรก จึงเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ อันเชื่อว่าจะทำให้ผู้ตายได้ไปเกิดในดินแดนสุคติภพ

^๑ นเรศ จำเจริญ, ล้านนาไทยปริทัศน์, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๘-๑๔.

^๒ พระยาปริยัติธรรมธาดา, จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, พ.ศ.๒๕๓๐), หน้า ๓๔.

ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมในการตายของมนุษย์ แท้จริงก็คือการกำจัดศพ ซึ่งถือว่าเป็นของเสียของเนา เป็นสิ่งอันอุจาดตา โดยมีวิธีการต่าง ๆ กันตามท้องถิ่น เช่น ฝัง เผา ลอยน้ำ ฯ โดยเมื่อนำความเชื่อเรื่องชีวิตหลังการตายมาประยุกต์หลอมรวมกัน จึงเกิดการทำให้พิธีศพในลำดับต่อมา แม้กระทั่งล้านนาเอง ก็มีวิธีการในการนี้แตกต่างกันบ้างในเรื่องรายละเอียด แต่ก็มีวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน คือ ส่งวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์

การทำพิธีศพในล้านนา สามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามฐานะ หรือลำดับชั้นยศของผู้คน โดยนำความเชื่อนี้มาจากอินเดียในเรื่องของวรรณะ คือ กษัตริย์หรือเจ้านคร พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปหรือชาวเมือง มีความแตกต่างในรายละเอียด แม้กระทั่งการเกิดขึ้นของปราสาท ซึ่งใช้บรรพทุกศพผู้ตาย โดยมีความเชื่อว่ามีจิตจากภพนี้ ไปสู่ภพหน้าก็เชื่อว่าจะได้ไปสู่สุคติ ซึ่งปราสาทเองก็มีความแตกต่างกันทั้ง ๓ กลุ่มหลักข้างต้น เช่น หากเป็นเจ้าเมืองหรือกษัตริย์และพระสงฆ์หรือครุบาผู้มีพรญาสูง ก็จะใช้ปราสาทนักษัตติลิ่งค์ ซึ่งนักษัตติลิ่งค์คือสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีกำลังเท่า ๕ แรงข้าง มีหัวเป็นช้าง หางเป็นหงส์ ตัวเป็นนก อันเป็นสิ่งคู่บารมีกษัตริย์ราชและพระสงฆ์ที่เรียกว่าครุบาผู้มีพรญาสูง และอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวเมือง ก็เป็นปราสาทเล็ก ๆ ตามฐานะของผู้ตาย เช่นปราสาททรงหลังกาย ปราสาททรงแมวควบ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

เนื่องจากการหลงใหลถ่ายเททางวัฒนธรรม หรือโลกาภิวัตน์ ทำให้สภาพสังคมล้านนาเปลี่ยนแปลงไป ลัทธิทุนนิยม กระแสตะวันตก รวมทั้งวัฒนธรรมไทยภาคกลาง ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น และยังปรากฏในรูปแบบของปราสาท ทั้งรูปแบบ ศิลปกรรม ลวดลาย ความอ่อนช้อย ซึ่งเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมใหม่จากไทยภาคกลาง ที่เน้นความอลังการ สวยงาม โอ้อ่า มากกว่าความอ่อนช้อยประณีตตามแบบล้านนา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในบทบาทของปราสาทศพในล้านนา จึงกำหนดหัวข้อในการศึกษาวิจัย ศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพในล้านนา โดยผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าผลการวิจัยครั้งนี้ จะสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของปราสาทศพในวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวล้านนา เกิดความรู้สึกหวงแหน ภาคภูมิใจ ตลอดจนการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวล้านนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเชื่อพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อประวัติความเป็นมาของการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ศึกษาแนวคิดความเชื่อ เชิงวัฒนธรรมการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนาเกี่ยวกับประเด็นการสร้างปราสาทศพเจ้านาย เชื่อพระวงศ์ ครุบาทมหาเถระ สามัญชนทั่วไป รวมทั้งความคิดเชิงวัฒนธรรมการสร้างปราสาทศพในล้านนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความกตัญญูกตเวทิตา การยกย่องเชิดชูเกียรติ และเพื่อประโยชน์ของผู้ตาย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเป็นเอกสารประเภทหนังสือ สิ่งตีพิมพ์ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับปราสาทศพ

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ แนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนาเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความเชื่อเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของบุคคลต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดี หรือผลร้ายต่อบุคคลนั้น ๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่บุคคลในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเกรงกลัว

ล้านนา หมายถึง จังหวัดในภาคเหนือรวม ๘ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน

บริบททางวัฒนธรรมและสังคม หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงในพื้นที่ ได้แก่สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ ที่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวโยงกับการทำปราสาทในล้านนา

ปราสาทศพ หมายถึง รูปแบบจำลองของอาคารปราสาท สร้างโดยวัสดุประเภทไม้เนื้ออ่อนและวัสดุประเภทตีไฟง่ายเป็นหลัก มีหน้าที่ในการรองรับโลงศพเพื่อพร้อมจะนำไปประกอบพิธีฌาปนกิจ

นกหัสดีลิงค์ หมายถึง สัตว์ทวิบาทแห่งป่าหิมพานต์ ซึ่งมีหัวเป็นช้าง มีงวง มีงา ลำตัวเป็นนก เป็นสัตว์ที่นำสรีระศพขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ รองศาสตราจารย์คณีย์ ไชยโยธา กล่าวถึงปราสาทศพ โดยปรารภถึงการจัดการศพของแต่ละเชื้อชาติที่มีความแตกต่างกัน ในส่วนของพิธีกรรมศพของชาวไทยนั้น ได้กล่าวถึงกระบวนการศพที่ผู้เขียนได้รวบรวมข้อปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมศพทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ก่อนตายจนถึงการเผา และหลังจากการเผาแล้ว ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึงขั้นตอนพิธีกรรมศพที่อ่านง่าย ทำให้สะดวกต่อการปฏิบัติในพิธีกรรมศพ เพราะผู้เขียนได้แยกแยะรายละเอียดทุกขั้นตอนไว้เป็นข้อ ๆ เช่น ในเรื่องของการเตรียมเครื่องใช้งานศพ ผู้เขียนจะบอกถึงเครื่องใช้ตั้งแต่การเตรียมเครื่องนุ่งห่มของเจ้าภาพเป็นต้นไป ตลอดถึงเครื่องใช้ในพิธีศพจนกระทั่งเครื่องใช้ในพิธีทำบุญหลังจากการเผาศพแล้ว ในส่วนของการแปรรูปเก็บอัฐินั้น ได้กล่าวถึงการกำเก็บกระดูกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายว่าควรเก็บส่วนใดบ้าง และอธิบายรายละเอียดการแปรรูปอัฐิ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงมารยาทในการไปงานศพที่ควรปฏิบัติ โดยแยกเป็นประเภทไว้ เช่น มารยาทการไปอาบน้ำศพ งานทำบุญศพ งานเผาศพ นับว่าหนังสือเล่มนี้ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงการเตรียมตัวของผู้ไปร่วมพิธีและการเตรียมเครื่องใช้ตลอดถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพที่ละเอียดพอสมควร^๑

๑.๖.๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงความตาย ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานในโบราณคดี ที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังความตายของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเช่นในหลุมศพ บางศพก็มีเครื่องประดับและเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่บอกหนทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล จนกระทั่งถึงพิธีเผา และวิธีเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงพิธีกรรมในรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่มีความเชื่อใน

^๑รองศาสตราจารย์คณีย์ ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

อำนาจกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั้งโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปิดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่ง เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาในภายหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดการศพมากนัก แต่จะมีบทบาทการให้คำอธิบาย ตีความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตาย ได้มีความสุขในปรโลกมากที่สุด^๔

๑.๖.๓ ชัชวาล ทองดีเลิศ แสดงความคิดเห็นว่า การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาให้คงเดิม ดังที่เคยเป็นเมื่อห้าสิบปีมาก่อน หรือร้อยปีก็ตาม จะดีกว่าการยอมให้วัฒนธรรมที่เคยมีมันคลี่คลายไปตามยุคสมัยหรือไม่ คำตอบทั้งหมดที่ลูกหลานของชาวบ้านล้านนา ที่อยู่อาศัยในล้านนาตัวเองว่าจะสานจิตวิญญาณ สานต่อลมหายใจ ของวิถีทางแผ่นดินอย่างไร ขณะเดียวกัน ก็ได้นิยามคำว่าล้านนาว่า กลุ่มวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งวัฒนธรรมภูมิปัญญา ของแต่ละชนเผ่านั้นมีหัวใจสำคัญอยู่ที่มิติของการที่มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทรต่อกันมาโดยตลอด โดยสะท้อนออกมาทางความเชื่อประเพณีพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อพวกนี้ให้วิถีชีวิตของชุมชนในล้านนาอยู่กับธรรมชาติใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยั่งยืน^๕

๑.๖.๔ กมลรัตน์ อัดตปัญญา ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมงานศพ ย่อมแสดงความเป็นปึกแผ่นหรือความหละหลวม ภายในโครงสร้างหรือเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชน และรายละเอียดด้านศิลปะ ประติมากรรมพฤติกรรม และความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความรู้สึกที่รับปรากฏการณ์ที่อันแสดงออกในพิธีการและการจัดการให้รายละเอียดครบถ้วน และหน้าที่ของหมู่คนเป็นรูปธรรมในระดับบุคคล ระดับกลุ่มชนและระดับสังคม และฉายภาพของพวกเขาได้อย่างชัดเจนลุ่มลูกผ่านความรู้สึกเรื่องนี้

งานศพ เป็นเวทีแสดงตนของสังคมคนเป็น เพื่อการสานต่อชีวิตนี้และชีวิตอื่น

งานศพ เป็นวัฒนธรรมรูปธรรม และวัฒนธรรมนามธรรม

งานศพ เป็นปรากฏการณ์เห็นได้ชัดด้วยความลึก สร้างผสมสืบเนื่องส่งต่อกันมาในทุกกลุ่มชน

^๔ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงษ์เทศ, พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตายในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕.

^๕ ชัชวาล ทองดีเลิศ, สืบสานล้านนา สืบสานลมหายใจของแผ่นดิน, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓-๓๐.

งานศพ เป็นวัฒนธรรมที่คงอยู่คู่สังคมมนุษย์ ครอบงำที่มนุษย์ยังต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม ด้วยเหตุว่าไม่มีผู้คนใดหนีพ้นความตายไปได้^๖

๑.๖.๕ ศรีเลา เกษพรหม ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนล้านนาที่ยึดถือสืบกันมานานตั้งแต่เรื่อง การเกิดจนถึงการตาย สำหรับในส่วนของตายนั้นได้แบ่งประเภทของการตาย การแสดงอาการของคน ลำบากและสิ่งบอกเหตุของคนใกล้ตาย การจัดเตรียมงานศพ พิธีกรรมงานศพ ตลอดจนวิเคราะห์วิจารณ์ การจัดงานศพในปัจจุบันที่เป็นส่วนเกิดภูมิปัญญาของบรรพชน^๗

๑.๖.๖ มณี พยอมยงค์ กล่าวถึงงานเทศกาลประเพณีพิธีกรรมของล้านนาไทย อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทำให้ผู้อ่านมองเห็นเป็นรูปธรรม ในส่วนของพิธีกรรมงานศพนั้นได้กล่าวถึงปอยลากหรือปอยล้อ ปอยข้าวสังข์ โดยเปรียบเทียบกับพิธีงเต็กของจีน นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในตอนว่า ด้วยประเพณี “เฮือนเฮ็น” (งานศพ) อีก ผู้เขียนได้สอดแทรกความคิดแยกไว้เป็นข้อ ๆ ง่ายต่อการอ่าน และยังได้ให้ความหมายภาษาพื้นบ้านตลอดถึงที่มาของคำนั้นไว้อย่างละเอียด ตอนสุดท้ายได้สรุป พิธีกรรมงานศพที่ควรยึดถือเป็นประเพณีไว้หลายประการ โดยเฉพาะเหตุผลของชาวล้านนาที่ไม่นิยม สร้างสุสานป่าช้าไว้ในวัด ซึ่งคล้ายกับสมัยพุทธกาลที่มีสุสานป่าช้าไว้นอกวัดเหมือนกัน^๘

๑.๖.๗ อภิธาน สมใจ กล่าวถึง พิธีกรรมงานศพล้านนาและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมชาวพุทธล้านนา โดยกล่าวถึงเรื่องของจักรวาลวิทยา ตามไตรภูมิวิทยา เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งมีการแยกแยะประเภทของบุคคลคืองานศพพระภิกษุ และงานศพของฆราวาส ซึ่งมีความแตกต่างกัน เช่น พิธีกรรมงานศพของผู้สูงศักดิ์ มักจัดในเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพินาศปราสาทและเขาพระสุเมรุ ทำหนังสือได้กล่าวถึงพัฒนาการงานศพและ พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตอื่นบนกระแสความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้าน มัคคานายก ช่างพิธีศพ

^๖ กมลรัตน์ อัดตปัญญา, **ปราสาทศพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๔-๑๒.

^๗ ศรีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

^๘ มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเมืองล้านนาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๘),

และสัปเหร่อ เป็นต้น นับว่าเป็นหนังสือที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมงานศพของชาวล้านนา ได้พอสมควร^๕

๑.๖.๘ มนัสพงศ์ ไกรเกรียงศรี กล่าวว่า ประเพณีการเผาปราสาทศพ ไม่สามารถสรุปได้แน่นอนว่า เริ่มมาแต่สมัยได้รับอิทธิพลทางความเชื่อ และรูปแบบพิธีกรรมจากที่ใด ทราบแต่เพียงว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ ของท้องถิ่นล้านนาไทย โดยรับมาจากกลุ่มของพระสงฆ์ ซึ่งสมัยก่อนนับว่าพระสงฆ์เป็นศิลปินด้วย เรียกว่า “ชีช่าง” พระสงฆ์กลุ่มนี้ นับเป็นช่างที่มีฝีมือ โดยมักมีเวลาว่างฝึกฝนประดิษฐ์คิดค้นงานศิลปกรรมได้มากกว่ากลุ่มคนธรรมดาทั่วไปทำให้เกิดศิลปะ ในรูปของบุษบกปราสาทจำลอง เพื่อเผาศพ สำหรับในกลุ่มของพระสงฆ์ โดยเฉพาะจนมีผู้สืบทอดเป็นประเพณีอันเนื่องมาจากการตายที่สำคัญ และขยายขอบเขตไปสู่ระดับ เจ้าผู้ครองนคร ทบตติ จนถึงกลุ่มบุคคลธรรมดาทั่วไป^๖

๑.๖.๙ วัฒนศักดิ์ ไชยกุล ได้ทำวิจัยเรื่อง “บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของการทำปราสาทศพในเชียงใหม่” สรุปความได้ว่า จากการค้นหา ไม่สามารถค้นพบและระบุได้แน่นอนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด ดังคำบอกเล่าของอภิธาน สมใจ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ หรือเชี่ยวชาญเกี่ยวกับปราสาทศพ กล่าวว่า การทำปราสาทศพนั้น ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่มีหลักฐานเก่าที่กล่าวถึงวิมานพิมาน หรือบุษบก เป็นต้นแบบของปราสาทศพในปัจจุบัน ซึ่งมีขึ้นในสมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพิธีปราสาทศพของพระยาวิสุทธิราชาเทวีผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ ต่อมาเมื่อระบบการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมทางสังคมเปลี่ยนไป จึงมีการนำวิมาน พิมาน หรือบุษบก มาใช้ในพิธีกรรมของภิกษุและเจ้านาย ซึ่งเรียกว่า “ปราสาท” และต่อมาเมื่อแพร่หลายไปสู่ชาวบ้านสามัญจึงเรียกว่า “ปราสาทศพ” และจากคำบอกเล่าจากผู้ประกอบอาชีพการทำปราสาทศพในทุกอำเภอ กล่าวในลักษณะคล้ายคลึงกันว่า การทำปราสาทศพนั้นมีการทำมานานแล้ว กว่า ๕๐-๖๐ ปี

^๕ อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนทกหัสติลิงค์สู่ไม้ศพ, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๓.

^๖ นายมนัสพงศ์ ไกรเกรียงศรี, “วิชาวัฒนธรรมท้องถิ่นในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑).

แล้ว โดยเริ่มมาเห็นการทำสำหรับพระสงฆ์ ต่อมาจึงทำสำหรับเจ้านายชั้นสูง คหบดี ผู้มีฐานะและ
แพะหลายในกลุ่มคนทั่วไป โดยเฉพาะคนเมืองหรือคนพื้นเมืองชาวเชียงใหม่ดังที่ให้เห็นในปัจจุบัน^{๑๑}

๑.๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิด ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้าง
ปราสาทศพในล้านนา โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ และงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

๑.๗.๒ นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจและสังเคราะห์ข้อมูลจัดทำงานวิจัย โดย
มุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ พร้อมเสนอความเห็นของผู้วิจัย เพื่อให้งานวิจัย
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธสมัยพุทธกาลและสมัยล้านนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

๑.๘.๔ ประชาชนมีความเข้าใจอย่างถูกต้องในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

^{๑๑} วัฒนศักดิ์ ไชยกุล. “บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของการทำปราสาทศพในเชียงใหม่”, ศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖).

บทที่ ๒

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา โดยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธในสมัยพุทธกาลด้วย เพื่อให้มองเห็นความเชื่อมโยงถึงพิธีกรรมงานศพในพระพุทธรศาสนาว่าครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร และปัจจุบันพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนาเป็นอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อให้สัมพันธ์กับการศึกษาเรื่องแนวคิดความเชื่อในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนาในปัจจุบัน ซึ่งจะได้กล่าวถึงเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามลำดับ

๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลนั้น จากการศึกษาค้นคว้าแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่า ไม่มีการสร้างปราสาทศพที่เป็นหลักฐานปรากฏเหมือนเช่นสมัยหลังพุทธกาล จะมีก็แต่เพียงการจัดการงานศพตามธรรมเนียมประเพณีของคนอินเดียสมัยนั้นเท่านั้น ซึ่งพิธีการจัดการศพมีเพียง การจัดการศพ และการทิ้งศพ ส่วนการฝังศพมีน้อย ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในลักษณะพิธีกรรมงานศพในสมัยพุทธกาลต่อไป

พิธีกรรมงานศพของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น ตามคัมภีร์ที่ปรากฏไม่มีขั้นตอนของพิธีกรรมที่ละเอียดมากนัก คงมีแต่พิธีกรรมถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้กล่าวไว้ในมหาปรินิพพานสูตร^๑ เท่านั้น ที่มีการกล่าวถึงขั้นตอนได้อย่างละเอียด ตั้งแต่พิธีกรรมก่อนถวายพระเพลิง จนกระทั่งถึงพิธีกรรมหลังจากการถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พิธีกรรมงานศพที่นอกเหนือจากพิธีกรรมถวายพระเพลิงพระบรมศพพบมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาบ้าง

พิธีกรรมงานศพสมัยพุทธกาลดังกล่าวมานี้ มักจะจัดการศพโดยการเผา แต่ยังมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาบางแห่งที่มีการจัดการกับผู้ตายด้วยการฝังศพ และทิ้งศพ ซึ่งการจัดการกับศพในลักษณะนี้ไม่ได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรม เพียงแต่กล่าวถึงการนำศพไปทิ้ง หรือไปฝังเท่านั้น ดังกรณีบุตรของ

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๑๒/๓๒๓.

นางกิสากิตมิตาย^๒ นางอุ้มร่างบุตรไปถามหายาเพื่อรักษา บุรุษคนหนึ่งแนะนำให้ไปทูลถาม พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำให้นางไปหาแม่ลัดพันธุ์ฝักกาดจากเรือนของคนที่ไม่ใครเคยตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาแม่ลัดพันธุ์ฝักกาดนั้น ผลที่สุดก็หาไม่ได้ดังใจปรารถนา นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่า เสร็จแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ส่วนกรณีตัวอย่างของการฝังศพนั้น มีกล่าวไว้ในเรื่องของนางวิสาขาอุบาสิกา^๓ เรื่องมีอยู่ว่า นางวิสาขาได้ตั้งหลานสาวชื่อนางสุทตติให้ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนตนเอง ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาจึงให้นำร่างของเธอไปฝัง หลังจากนั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตาม ในสมัยพุทธกาลนั้น ยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการศพ แต่ละขั้นตอนอย่างเป็นระบบ โดยการจัดการศพนั้นจะมีอยู่ ๒ ลักษณะ ประกอบด้วย การเผาศพและการทิ้งศพ สำหรับการเผาศพนั้น จะมีวิธีการหรือขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒.๑.๑ การจัดการศพ

การจัดการศพมีประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติแตกต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อของแต่ละเชื้อชาติ ศาสนา หรือตามท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มนุษย์ทุกหมู่เหล่าต่างก็มีการจัดการกับร่างของผู้ที่เสียชีวิต นอกจากจะแสดงซึ่งมโนกรรมสำนึกในความมีน้ำใจ คือการให้ความรักอาลัยต่อผู้ที่จากไปแล้ว ยังแสดงออกถึงคุณธรรม กล่าวคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรม และสามัคคีธรรมตามหลักพุทธศาสนาอีกด้วย

การจัดการศพในสมัยพุทธกาลนั้น มีลักษณะพอสรุปได้ ๒ แบบ คือ

๑) การเผาศพ

การเผาศพเป็นวิธีการจัดการศพโดยตั้งอยู่ในพื้นฐานของความเชื่อว่า วิญญาณของผู้ตายจะไม่กลับคืนมาสู่ร่างเดิมอีก แต่จะไปอาศัยเกิดในร่างใหม่ บางแห่งที่ไม่เชื่อเรื่องวิญญาณจะไปเกิดใหม่ ก็มีการเผาศพเหมือนกัน การจัดการพิธีกรรมงานศพในลักษณะเช่นนี้ สืบเนื่องมาจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น พิธีเผาศพจึงเป็นวิธีที่ได้กระทำกันมาในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว ขั้นตอนการเผาศพไม่มีพิธีกรรมที่ลึกลับซับซ้อน เหมือนการจัดการพิธีกรรมศพของผู้ที่เชื่อเรื่องอำนาจ

^๒ พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๕๐๑-๕๐๒.

^๓ พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๔๐๐.

ลึกลับเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ วิญญาณหรือผี พวกนี้จะเน้นหนักพิธีกรรมการปิดรังควาน เพื่อป้องกันอำนาจจากภูตผีปีศาจร้ายจะมารบกวนทำชีวิตมีอันเป็นไป ลักษณะพิธีกรรมการเผาศพจึงเป็นพิธีที่ผสมกันระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธ และพิธีกรรมที่มุ่งเน้นความเชื่อในเรื่องของโลกหน้า กฎแห่งกรรม ตลอดจนการหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอัปมงคลทั้งหลาย เช่น วันห้ามเผาศพ เป็นต้น ดังนั้น วิธีการใดที่เชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายที่ไปอาศัยร่างใหม่จะได้รับประโยชน์มากที่สุด ญาติของผู้ตายมักจะกระทำ อาทิเช่น การทำบุญอุทิศสิ่งของอุปโภคบริโภคไปให้คนตาย ธรรมเนียมจีนก็มีพิธีงเด็ก ซึ่งเป็นพิธีส่งของให้ผู้ตาย เป็นต้นว่า ตีกรรจาลอง หรือแม้แต่คนรับใช้ก็ต้องทำจำลองสมมติขึ้น เพื่อจะได้ติดตามไปปฏิบัติรับใช้ในโลกลงหน้า สิ่งของเหล่านี้ จะนำมาบวงสรวงวิญญาณของผู้ตายแล้วจึงเผาส่งไปให้ แต่ของอินเดียในสมัยก่อนนั้น โดยเฉพาะคนรับใช้ไม่มีการจำลองสมมติเหมือนธรรมเนียมจีน สังคมอินเดียสมัยนั้นมีประเพณีที่ภริยาจะต้องไปปฏิบัติรับใช้สามีในโลกหน้าโดยการวิ่งเข้ากองไฟตายตามสามี พิธีนี้เรียกว่า “พิธีสตี” เป็นพิธีที่แปลกประหลาด และ ทารุณกรรมของอินเดีย ซึ่งถือตามคติของพวกพราหมณ์ตามความหมายของคำว่า “สตี” ซึ่งเป็นคำนามเพศหญิง ที่หมายถึง หญิงดี หญิงซื่อสัตย์ เมื่อเป็นชื่อเฉพาะได้แก่ ชื่อธิดาองค์หนึ่งพระทักษะ โดยมีคำอธิบายไว้ว่า สตี ความจริง ธิดาองค์หนึ่งของพระทักษะภรรยาของพระภควินุปุระณะกล่าวว่า เธอละร่างกายเสียเพราะไม่พอใจพระทักษะ และหลังจากนั้น ได้กลายเป็นธิดาของหิมวันต์ และเมนา และในรูปดังกล่าวคือ เป็นอูมา พระภควได้แต่งงานกับเธอใหม่ พระมเหศวรได้แนะนำให้เธอไปบวงสรวงพระทักษะ^๔ อีกนัยหนึ่งพิธีสตีนี้หมายถึงการเคารพบูชาชายของพระผู้เป็นใหญ่เพราะเห็นว่าการเข้าหาพระชายจะง่ายกว่า ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการบูชาพระแม่เจ้าขึ้น ซึ่งพระแม่เจ้าที่ยิ่งใหญ่มีเพียงสององค์เท่านั้นคือ พระอูมา ชายาของพระศิวะ และพระลักษมีชายาของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ แต่องค์ที่ได้รับความนิยมมากคือ เจ้าแม่กาลิ (พระอูมา) จึงถูกดึงเอาเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา และพราหมณ์ประกาศว่าเจ้าแม่กาลินั้น ที่แท้คือพระอูมาชายาของพระศิวะ พราหมณ์ถือว่าเจ้าแม่กาลิได้รับอำนาจจากพระสามี การบูชาพระศิวะบางครั้งก็ยากมาก ถ้าเข้าทางพระชายาก็จะง่ายขึ้น ดังนั้น เจ้าแม่กาลิจึงได้รับการเคารพนับถือว่า เป็นพระเทพีในลัทธิฮินดู^๕

^๔ ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๔.

^๕ แปลก สนธิรักษ์, พิธีกรรมและลัทธิประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลไทยพัฒนาพานิช, ๒๕๐๔), หน้า ๒๐๗.

พิธีสตีจึงเป็นพิธีที่มุ่งความเลื่อมใส และบรรดาหญิงที่กระโดดเข้ากองไฟก็เห็นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นเทพารักษ์ ลักษณะของพิธีนี้มีอยู่ในพิธีการจัดการศพของคนอินเดียโบราณกล่าวคือ เมื่อสามีของผู้หญิงคนไหนตาย ภรรยาของเขาจะต้องโจนเข้ากองไฟตายตามสามี เพื่อจะได้ติดตามไปเป็นภรรยาในโลกหน้าอีก ผู้หญิงบางคนก็เต็มใจ บางคนก็ไม่ได้สมัครใจเพราะกลัวตาย แต่ก็ถูกพวกญาติพี่น้องจูงคร่าเข้ากองไฟเผาทั้งเป็น เพราะเห็นว่าจะเป็นการเลื่อมเสียประเพณีของพวกเขาจะทำให้เป็นบาปอย่างหนัก

ขั้นตอนการทำพิธีสตีนี้ เมื่อสามีตายและถึงเวลาจะทำพิธี ภรรยาของผู้ตายจะเปลื้องเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มบางอย่างออก สำหรับเครื่องประดับนั้นต้องถอดออกให้หมด เสร็จแล้วพวกพราหมณ์พิธีจะให้สัญญาณ เธอก็จะเข้าไปอำลาญาติพี่น้องแล้วก็เดินเข้าสู่เชิงตะกอนเผาศพตายตามสามีไป

พิธีสตีนี้ ในสมัยต่อมารัฐบาลอินเดียเห็นว่าเป็นพิธีกรรมที่ทารุณกรรม จึงพยายามเลิกล้ม แต่ก็ทำได้ยากต้องใช้ความพยายามหลายปีจึงเลิกได้ โดยมีผู้นำหลักฐานการแก้ไขคัมภีร์พระเวทมายืนยันว่า คัมภีร์พระเวทจริง ๆ ไม่มีข้อความสนับสนุนให้หญิงโจนเข้ากองไฟตายตามสามี บุคคลสำคัญที่ได้เสนอให้ยกเลิกพิธีสตีคือ ราม โมฮัน รอย ผู้ก่อตั้งพราหมโสมมาชต่อต้านนักศาสนาฮินดูหัวเก่า และมีขงชันนารีคริสเตียนในสมัยนั้น^๖

การจัดการกับร่างของผู้เสียชีวิตด้วยการเผา^๗ ประเพณีของชาวอินเดียโดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูจะทำพิธีเผาศพริมฝั่งแม่น้ำ สถานที่ที่มีคนนิยมนำศพไปเผา คือ แม่น้ำคงคาเมืองพาราณสี เพราะต่างก็มีความเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หลังจากเผาแล้วญาติพี่น้องของคนตายก็จะเก็บรวบรวมกระดูกและเถ้าถ่าน โรยลงแม่น้ำซึ่งเชื่อว่า แม่พระคงคาจะนำวิญญาณของคนตายไปสู่สรวงสวรรค์ได้ ความเชื่อนี้ทำให้คนป่วย และคนชราที่รู้ตัวว่าจะถึงแก่ความตายในระยะเวลาอันใกล้ก็จะเดินทางหรือให้ญาติมิตรของตนหามมายังพาราณสี เพื่อที่จะได้ตายริมฝั่งแม่น้ำคงคา แล้วก็เผาที่นั่น บริเวณนั้นทั้งกลางวันและกลางคืนจึงมีแสงไฟลุกอยู่ตลอดเวลา^๘ นอกจากนี้แม่น้ำแห่งนี้ชาวอินเดียยังใช้เป็นสถานที่อาบน้ำเพื่อล้างบาปอีกด้วย

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๗ สีนี เต็มสงสัย, และพิชัย รัตนประทีป, ประเพณีนานาชาติ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๑.

สำหรับพิธีเผาศพนั้น เมื่อมีคนตายลง สัปเหร่อก็จะนำผ้ามาห่อศพ โดยแยกสีของผ้าห่อศพตามเพศของคนตาย คือศพผู้ชายจะใช้ผ้าสีขาว ศพผู้หญิงจะใช้ผ้าสีส้มหรือสีชมพู หลังจากห่อศพแล้ว ก็จะนำศพวางลงบนแคร่ไม้ไผ่ เมื่อวางศพบนแคร่แล้ว สัปเหร่อก็จะหามศพไปยังริมฝั่งแม่น้ำคงคา โดยมีกลุ่มของญาติพี่น้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าไม่จำกัดสีเดินตามศพไปพลางกับร้องพร้อม ๆ กันเป็นจังหวะลั่นถนนว่า “รามะนามะสัดไฮ” แปลว่า “พระนามของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นของเที่ยง”^๔ หนึ่ง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำศพ ไม่ว่าจะเดินตามศพ หรือมาร่วมงานศพก็ดี จะมีแต่ผู้ชายเท่านั้น ไม่มีผู้หญิง แม้จะเป็นแม่หรือลูกเมียก็ตาม เมื่อหามศพไปถึงฝั่งแม่น้ำคงคาแล้ว ก็วางแคร่ลงคอยให้มีที่ว่างสำหรับเผา ก่อนจะเริ่มเผาศพต้องเอาศพหย่อนลงจุ่มแม่น้ำคงคาครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการอาบน้ำศพ เมื่อเอาศพจุ่มน้ำแล้ว ก็เอาขึ้นวางไว้บนกองฟืนที่จะสุกไฟผสมกับจี้วัว ซึ่งสัปเหร่อได้เอาฟืนค้อนใหญ่ ๆ วางซ้อนกันเป็นชั้น ๆ รูป ๔ เหลี่ยมเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้ว หลังจากนั้นก็นำฟืนที่เหลือวางทับศพจนมิด พวกญาติจะพากันถือคบไฟที่ยังไม่ได้จุดเดินรอบกองฟืนทำท่าเป็นจุดไฟที่กองฟืนทั้งที่ยังไม่ได้จุด หลังจากพวกญาติพากันเดินรอบกองฟืน ๓-๕ รอบแล้ว จึงจะจุดไฟ คนที่จุดไฟคนแรกคือลูกชายของผู้ตาย หากผู้ตายไม่มีลูกชายสัปเหร่อก็จะจุดไฟเอง ขณะที่ไฟกำลังลุกไหม้อยู่ นั้น บรรดาญาติมิตรซึ่งล้อมอยู่รอบกองไฟก็จะพากันร้องให้คร่ำครวญจนกระทั่งกองไฟได้มอดลงก็จะเขี่ยกระดูกและเถ้าถ่านทิ้งลงแม่น้ำคงคา สำหรับผู้ตายที่มีญาติเป็นคนจนไม่มีฟืนเผาศพมาก สัปเหร่อก็จะเผาเพียงร่างมอดไหม้ไปข้างเท่านั้น แล้วก็ทิ้งศพให้ลอยตามกระแสน้ำไป

ประเพณีการเผาศพของชาวอินเดีย นั้น ไม่ได้มีการเผาร่างผู้เสียชีวิตทุกศพเสมอไป ยังมีการยกเว้นเป็นบางศพ ศพที่ถูกยกเว้นจากการเผามีอยู่หลายประเภทเป็นต้นว่า นักบวช คนที่ตายด้วยโรคเรื้อน คนที่ตายด้วยฝีดาษ และเด็กที่มีอายุไม่เกิน ๕ ปี เขาใช้วิธีฝังด้วยการผูกหินถ่วงที่กลางแม่น้ำ แต่ศพเหล่านั้น มักลอยขึ้นและถูกพัดพาไปเกยที่หาดด้านตรงกันข้าม ซึ่งไม่มีคนอาศัยอยู่เป็นอาหารอันโอชะของเหล่าแร้งกาต่อไป^๕

๒) การทิ้งศพ

รูปแบบการจัดงานศพโดยวิธีการนี้ ต้นกำเนิดจริง ๆ มาจากศาสนาปาร์ซี ซึ่งเป็นศาสนาที่มีแหล่งกำเนิดในเอเชียตะวันตก คือประเทศเปอร์เซีย หรือประเทศอิหร่าน ในปัจจุบัน เพราะเป็นศาสนา

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๐.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒.

ของชาวปาร์ซีจึงมีชื่อเรียกว่า ศาสนาปาร์ซี บางทีก็เรียกชื่อว่า ศาสนาโซโรอัสเตอร์ ตามชื่อของผู้ให้กำเนิดศาสนานี้ ในปัจจุบันนี้ ศาสนิกชนของศาสนาปาร์ซีส่วนมาก ได้ย้ายไปอยู่ที่ประเทศอินเดีย ซึ่งมีศูนย์กลางของศาสนาอยู่ที่เมืองบอมเบย์ เพราะชาวอิหร่านหันไปนับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาปาร์ซี เชื่อว่ามีการเวียนว่ายตายเกิดเหมือนกัน

พิธีกรรมการทิ้งศพ มีรูปแบบเกิดขึ้น โดยยึดหลักการว่า ซากศพเป็นสิ่งสกปรกจึงไม่ควรไปเผา หรือทิ้งลงในแม่น้ำ เพราะถ้าหากนำซากศพไปเผาจะเป็นการไม่เคารพต่อพระอัคนีไฟจะหมดความศักดิ์สิทธิ์ หรือหากนำศพไปทิ้งลงแม่น้ำ น้ำก็จะสกปรกไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าไม่เคารพต่อพระคงคา เพราะพวกปาร์ซีเป็นพวกที่บูชาไฟและน้ำ เพราะฉะนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้น พวกเขาก็จะนำศพคนตายไปฝังไว้กับดิน โดยฝังเพียงแต่กระดูกเท่านั้น ส่วนอวัยวะอย่างอื่น เช่น เนื้อหนัง ตับไตไส้พุง รวมทั้งเครื่องในอื่น ๆ ก็จะอุทิศให้เป็นอาหารของสัตว์คือ แร้ง กา เป็นต้น สถานที่ที่นำศพไปทิ้งนี้เรียกว่า “ป่าช้าฝิคิบ” ดังนั้น เมื่อมีคนตายลงพวกเขาก็จะนำศพไปทิ้งโดยมีที่รองรับซากศพไว้บนแผ่นดิน ซึ่งมีลักษณะเป็นหอคอยสูง เรียกว่า “หอคอยแห่งความสงบ”^{๑๑}

ลักษณะของหอคอยแห่งความสงบนี้ พวกปาร์ซีจะสร้างขึ้นไว้บนเนินเขาโดยก่อเป็นหอสอง มีประตูเพียงด้านเดียว ภายในหอคอยทำเป็นลานสำหรับวางซากศพ ตรงกลางลานมีบ่อสำหรับโยนกระดูกที่ฝังไว้จิกินซากศพหมดแล้ว

สำหรับประเพณีการทิ้งศพของพวกปาร์ซีนีไม่มีความพิถีพิถันอะไรมากนัก เพียงแค่เมื่อพระที่นุ่งขาวห่มขาวซึ่งทำหน้าที่เป็นสัปเหร่อเปิดฝักคลุมศพที่ยกขึ้นไปไว้บนหอคอยเท่านั้น ฝูงแร้งก็จะลงมากินซากศพจนเหลือแต่กระดูก จากนั้นสัปเหร่อที่นุ่งขาวห่มขาวชุดเดิมก็จะมาเก็บกระดูกนั้นโยนลงไปบ่อตรงกลางลานหอคอย เป็นเสร็จพิธีการทิ้งศพ นอกจากนี้ ผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เช่น ศาสนาปาร์ซี หรือผู้ไม่มีความเคารพ ก็อาจนำศพไปทิ้ง หรือนำศพไปทำปุ๋ยก็ได้^{๑๒}

ในสมัยพุทธกาลก็มีการกล่าวถึงเรื่องป่าช้าฝิคิบเหมือนกัน เช่น ในธัมมปัทฏฐกถา^{๑๓} ได้กล่าวถึงตอนนางสิริมาน้องสาวของหมอชีวกถึงแก่กรรมว่า พระราชาได้ส่งพระราชสาส์นไปถวายพระพุทธเจ้า

^{๑๑} รองศาสตราจารย์คุณ โทซัน, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๕.

^{๑๒} วิธาน สุชีวกุลต์ และ รองศาสตราจารย์สนธิ บางยี่ขัน, ปรัชญาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๘๘.

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๐-๑๕๒.

เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบข่าวการตายของนางแล้ว จึงได้ส่งข่าวแจ้งแก่พระราชินีไม่ให้รีบด่วนเผาศพของนาง แต่ขอให้พระราชินีได้ทรงรับสั่งให้เอาศพของนางสิริมานอนไว้ในป่าช้าฝัดดิบ โดยไม่ให้กาและสุนัขมากินศพ พระราชินีทรงทำตามรับสั่งของพระพุทธองค์ นอกจากนี้ พระพุทธองค์เมื่อต้องการจะยกร่างของนางสิริมาเป็นเครื่องเตือนใจ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์และมหาชน ได้ทราบถึงความไม่มีค่าของร่างกายมนุษย์หลังจากที่ได้ตายไปแล้ว จึงรับสั่งให้พระราชินีให้นำราชบุรุษติดกลองโหมขบวนไปตามพระนครว่า ใครให้ทรัพย์เป็นค่าตัวนางสิริมาจำนวน ๑,๐๐๐ กหาปณะ ก็จะได้ตัวของนางไป เมื่อพระราชินีได้ทำเช่นนั้น ก็ไม่มีใครอยากได้ จนกระทั่งลดราคาค่าตัวของนางลงมาถึง ๑ กากณิก ก็ไม่มีใครอยากได้ สุดท้ายแม้จะรับสั่งยกร่างของนางสิริมาให้เปล่า ๆ ก็ไม่มีใครจะรับเอาไป

๒.๑.๒ ขั้นตอนการจัดการศพ

ขั้นตอนของพิธีกรรมนี้ เริ่มต้นตั้งแต่การเสียชีวิตจนถึงการเตรียมศพเพื่อตั้งบำเพ็ญกุศลและทำการเผา ทั้ง หรือฝัง ในสมัยพุทธกาลมีพิธีกรรมการเตรียมศพตามตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑) การสักการะศพ

พิธีสักการะศพในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นพิธีกรรมแรกหลังจากการเสียชีวิต โดยเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์เมื่อทราบข่าวการเสียชีวิตของบุคคลที่ตนเคารพนับถือ ต่างก็จะพากันมาสักการบูชาศพโดยอามิสบูชา ตัวอย่างกรณีการบูชาพระพุทธสิริระ ซึ่งได้ทำการสักการบูชาตั้งแต่วันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าจนกระทั่งถึงวันถวายพระเพลิง ดังในใจความพระสุตตันตปิฎกได้พรรณานาในวันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ดังนี้

พวกเจ้ามีละผู้ครองกรุงกุสินารา ... ทรงถือเอาของหอมระเบียบดอกไม้ เครื่องดนตรีทุกอย่าง และมี ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวันของพวกเจ้ามีละ ซึ่งเป็นทางเข้าเมือง ทรงไปยังพระพุทธสิริระแล้ว ทรงสักการะเคารพ นบনอบ บูชาพระพุทธสิริระของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้และของหอมทรงลาดพาดนผ้า ตกแต่งมณฑลมาลาอาสน์ ให้วันนั้นหมดไปด้วยกิจกรรมอย่างนี้^{๑๑}

นอกจากนี้ ในพิธีกรรมศพของพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะก็มีการกล่าวถึงการสักการะศพเหมือนกัน

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๓/๑๓๐-๑๓๑.

พิธีสักการะศพของพระสารีบุตรนั้น หลังจากพระมหาเถระได้นิพพานแล้ว ท่านได้บรรยายไว้ดังนี้

ครั้งรุ่งเช้า เทพยคาแลมนุชย์ทั้งหลาย พวกกันมาสโมสรสันนิบาต ทำสักการบูชาศพพระมหาเถระในที่ปรินิพพาน แล้วทำซึ่งจิตรกรรมคือ เจริงตะกอนเสร็จแล้ว พวกกันมาสรองศพด้วยคัน โททกธารา เจริญศพใส่หีบยกขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้วก็ทำการฌาปนกิจถวายพระเพลิง^{๑๔}

ส่วนพิธีศพของพระมหาโมคคัลลานะนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงเสด็จไปในพิธีศพ และทรงประทานเครื่องสักการะให้พระมหาเถระด้วย กล่าวคือ หลังจากพระมหาโมคคัลลานะได้กราบทูลลา พระพุทธองค์เพื่อกลับไปนิพพาน ณ กาฬศิลาประเทศแล้ว ฝ่ายมวลมมนุษย์และเทวดาต่างก็มาสโมสรสันนิบาตต่างก็มาอภิวัตสักการบูชาด้วยคันธมาลาและข้าวตอก ได้บ่งบอกถึงความเคารพนับถือ

ครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จมาประทับยืนใกล้ศพของพระมหาโมคคัลลานะ ทรงกระทำฌาปนกิจประทานเครื่องสักการะรามีสต่าง ๆ นานา ดอกไม้ทิพย์ตกลงมา โดยรอบบริเวณมีกำหนดกฎเกณฑ์กว้าง ๑ โยชน์^{๑๕}

๒) การรดน้ำศพ

พิธีกรรมรดน้ำศพในสมัยพุทธกาลนั้น มีปรากฏในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา หลังจากพระเจ้าสุทโธทนะได้สิ้นพระชนม์แล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งให้พระมหากัสสปะไปหาสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อเชิงตะกอนเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงทำพิธีกรรมสงฆ์พระบรมศพ โดยทรงยกพระเศียรศพพระบิดาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วจึงทรงนำสุคนธวาริสรพระบรมศพ ส่วนพระสารีบุตรก็สงฆ์พระบรมศพเช่นกัน หลังจากนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสธรรมกถาแก่พระสารีบุตร ดังในใจความพระปฐมสมโพธิกถา กล่าวไว้ ดังนี้

พระสัพพัญญูจึงทรงยกพระอุตตมังคศิโรตม์แห่งพระพุทธบิดาด้วยพระหัตถ์ แล้วก็ทรงสัญญาการด้วยสุคนธรสอุทกวาริ พระธรรมเสนาบดีก็ช่วยโสรจสงฆ์หลังลงซึ่งสุคนธโททก สมเด็จพระโลกนาถทรงพระปรามาสอุตตมังคผลางตริสแก่พระสารีบุตรมหาเถระว่า ท่านจงทำศนาการซึ่งพระพุทธ

^{๑๔} สมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๖.

^{๑๕} จันทร ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๑.

บิดา คูกรสารีบุตร บุคคลใดประพาศุทธธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิবারมีญาณใด ๆ ก็จง
อุตสาห่อภิบาลบำรุงเลี้ยงซึ่งบิดามารดา อาจสำเร็จมโนรถปรารถนาทุกสิ่งทุกประการ^{๑๖}

อนึ่ง พิธีกรรมการรดน้ำศพดังกล่าวนี้ ยังมีหลักฐานปรากฏในการจัดการศพของพระสารีบุตร
ดังในเนื้อหาของปฐมสมโพธิกถา ซึ่งได้กล่าวไว้ในพิธีสัการะศพข้างต้นแล้ว

๓) การห่อศพ

พิธีกรรมการห่อศพนั้น มีปรากฏหลักฐานเฉพาะการห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า ซึ่ง
เจ้ามัลละได้ประกอบพิธีดังเช่นพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ตามคำแนะนำของพระอานนท์ที่ได้
กราบทูลถามพระพุทธองค์ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

ทรงใช้ผ้าใหม่ห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาค เสร็จแล้วจึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อ
ด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคด้วยผ้า และสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น
แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเติมน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้วทำจิตกาธานด้วย
ไม้หอมล้วน แล้วอัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้นสู่จิตกาธาน^{๑๗}

๔) การนำศพใส่โลง

พิธีกรรมการนำศพใส่โลงในสมัยพุทธกาลนั้น มีปรากฏในพระไตรปิฎกเฉพาะพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนในคัมภีร์อื่นมีกล่าวถึงพิธีกรรมนี้เพียง ๒ แห่ง
คือ พิธีศพของพระสารีบุตรและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของเจ้าสุทโธทนะ สำหรับโลง
ศพในสมัยพุทธกาลนั้น เรียกว่า “ราง” หรือ “หีบ” เช่น กรณีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าใน
พระไตรปิฎกบรรยายไว้ดังนี้

ทรงใช้ผ้าใหม่ห่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วจึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์แล้ว
จึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง...แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเติมน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีก
อันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วอัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้นสู่
จิตกาธาน^{๑๘}

^{๑๖} สมเด็จพระปรมาณูชิตชินโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๐/๑๗๓.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๐/๑๗๓.

ส่วนการนำสรีระของพระสารีบุตรใส่ในหีบนั้น ได้กล่าวไว้แล้วในตอนว่าด้วยการสักการะศพในตอนต้น

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดานั้นในปฐมสมโพธิกถาพรรณาดังต่อไปนี้

สมเด็จพระโลกนาถทรงพระปราชญ์อดมั่งพลางตรัสแก่พระสารีบุตรมหาเถระว่า... เมื่อมีพุทธบรหารดังนี้แล้ว ก็ยกขึ้นซึ่งพระศพสรีระกายแห่งพระบรมกษัตริย์ ใส่งในมัญชรตนามัยคือพระหีบแล้ว แล้วทรงยกพระหีบด้วยพระองค์เชิญไปสู่ที่อาพาหนสถาน^{๑๕}

๕) การบำเพ็ญกุศลศพ

ในระหว่างที่รอการจัดการศพนั้น ในสมัยพุทธกาลได้มีพิธีกรรมบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้ผู้ที่เสียชีวิตเช่นเดียวกันในปัจจุบัน พิธีกรรมดังกล่าวคือการให้ทาน การถวายภัตตาหาร และการแสดงธรรม ดังตัวอย่างพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธบิดา ดังนี้

ในกาลเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะบรมกษัตริย์ปรินิพพานบรรดาชาติตติยกษัตริย์ บริวารทั้ง ๖ พระนคร คือ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงเวททะ กรุงโกถลินคร กรุงสักกนคร กรุงสุวาสนนคร และกรุงเวรนคร ต่างก็อาวรณ์แสน โศกเศร้าปริเวทนาต่างได้มาสมุทสนันนิบาต ต่างประกาศร่วมกันทำทักษิณาทาน การกุศลต่าง ๆ มิได้ขาดถวายพระโลกนาถศาสนาทำทักษิณาถวายพระอริยสงฆ์ผู้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นเสร็จภัตตาหาร พระบรมศาสดาจารย์ทรงอนุโมทนาเทศนา^{๑๖}

๖) สถานที่เผาศพ

ในสมัยพุทธกาลเมื่อมีบุคคลเสียชีวิตสิ่งที่ควรให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกคือสถานที่เผาศพซึ่งเรียกว่า จิตกาธาน หรือเชิงตะกอน ดังได้กล่าวมาข้างแล้วในตอนต้น เชิงตะกอนเผาศพนั้นจะจัดเตรียมไว้ชั่วคราวเฉพาะศพนั้นเท่านั้น ไม่ได้สร้างไว้เป็นการถาวร และเชิงตะกอนจะอยู่ป่านอกเมือง หรือตามสถานที่ที่เหมาะสมไม่ได้อยู่ในที่ชุมชนหรือในวัดเหมือนวัดบางแห่งในปัจจุบันนี้ เช่น สถานที่ถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้า คือ มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละก็อยู่ในทิศตะวันออกเฉียง

^{๑๕} สมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรต, พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^{๑๖} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๓.

อนึ่ง การให้ความสำคัญของความพร้อมในการจัดเตรียมเชิงตะกอนเป็นอันดับแรกนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง

ในคราวที่พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาได้สิ้นพระชนม์นั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกของเหล่าพระประยูรญาติแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสเรียกหาพระมหากัสสปะเพื่อให้เป็นธุระในการจัดเตรียมเชิงตะกอนสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงว่า “ตถาคตกำหนดจะถวายพระเพลิงศพพระมหาบพิตรพุทธบิดา ขอให้ท่านหาสถานอันสมควรแก่การจาปนกิจนั้นเถิด”^{๒๑} พระมหากัสสปะครั้งได้รับพระพุทธฎีกาจึงได้พาพระภิกษุสงฆ์ล้วนแก่ถื่อชุดงศ์ทั้งนั้น พร้อมกันกับช้ตติยสากยราช และเหล่ามวลพระประยูรญาติทั้งหลาย จึงทุกฝ่ายได้พิจารณาหาสถานทีอันสมควรแก่จาปนกิจพระศพแล้ว จึงได้เตรียมจัดเชิงตะกอน^{๒๒} เมื่อเชิงตะกอนเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระมหากัสสปะจึงได้มากราบพูลพระพุทธองค์ หลังจากนั้นพระพุทธองค์จึงได้ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธรบิดาต่อไป

๓) เรือนสำหรับปลงศพ

ในสมัยพุทธกาลนั้น นอกจากจะมีเชิงตะกอนเผาศพแล้ว ยังปรากฏว่ามีเรือนสำหรับปลงซากศพของคนตายด้วย ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า “เรือนยอด” สำหรับเรือนยอดนั้น มีทั้งสร้างไว้ประจำสถานที่ปลงศพ และเคลื่อนที่ได้ เช่น ตัวอย่างเรือนยอดซึ่งสร้างประดิษฐานพระบรมศพ โดยท่านได้พรรณนาไว้ ดังนี้

ขณะนั้น มวลอมรเทพทั้งหลายในหมื่น โลกธาตุ มีท้าวอมรินทร์ราชาราชเป็นประธานได้สมัครสมานนำทิพยภูฏาคารอันตระการด้วย ๕๐๐ ยอด นำมาสมทบพร้อมทั้งอบด้วยของทิพยสุคนธ์เพื่อร่วมทำจาปนกิจศพพระบิดาแห่งพระทศพล^{๒๓}

ส่วนเรือนยอดที่เคลื่อนที่ได้ นั้น มีตัวอย่างที่ท่านแสดงไว้ในอรรถกถาตอนว่าด้วยพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปสู่ที่เผาของพราหมณ์สองผิวเมียที่แสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา หลังจากพระพุทธองค์โปรดพราหมณ์ทั้งสองสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็นิพพานที่เรือนของตน คราวนั้นชนทั้งหลายทำสักการะอย่างมากมายแก่พราหมณ์ และพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว ก็ยกทั้งสองขึ้นสู่เรือน

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๕/๒๓๑.

^{๒๒} จันทร ฐแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหามุขแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๒.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒.

ยอดหลังเดียวกันนั้นแหละนำไปแล้ว แม้พระศาสดามีภิกษุ..เป็นบริวารได้เสด็จไปยังป่าช้ากับชนเหล่านั้นเหมือนกัน^{๒๔}

๘) ขบวนศพ

การเคลื่อนศพเพื่อนำไปเผา ณ เจริงตะกอนที่เตรียมไว้ นั้น ในสมัยพุทธกาลได้มีตัวอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกก่อนจะมีพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูป โดยมิใช่ความบรรยายถึงขบวนเคลื่อนพระบรมศพตามความประสงค์ของพวกเทวดา ดังนี้

พวกเทวดามีความประสงค์ว่า พวกเราจะสักการะเคารพบนอบบูชาพระสรีระของพระผู้มีพระภาคด้วยการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้ และของหอมอันเป็นทิพย์จะอัญเชิญ (พระสรีระ) ไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางประตูด้านทิศเหนือ อัญเชิญผ่านใจกลางเมือง แล้วออกทางประตูด้านทิศตะวันออก เสร็จแล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระของพระผู้มีพระภาคที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละ ทางทิศตะวันออกของเมือง^{๒๕}

ส่วนในอรรถถกก็ได้กล่าวถึงขบวนเคลื่อนศพไปป่าช้า ซึ่งพระศาสดาและภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จไปป่าช้ากับขบวนศพเหมือนกัน ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องของเรือนยอดข้างต้น ซึ่งในการที่พระศาสดาได้เสด็จไปป่าช้าพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า คงจะวิวัฒนาการมาเป็นการให้พระจุณฺสพ ในสมัยปัจจุบัน

๙) การบังสุกุลศพ

พิธีกรรมการบังสุกุลศพในปัจจุบันนี้ ในสมัยพุทธกาลไม่มีการกล่าวถึงการทอดผ้าบังสุกุลและอาราธนาพระสงฆ์ไปพิจารณาผ้าบังสุกุลโดยตรง เพียงแต่มีการอธิบายถึงผ้าบังสุกุลไว้บ้างว่า หมายถึง ผ้าคลุมศพที่พระสงฆ์ได้จากผ้าห่อซากศพหรือกองขยะ แต่พิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาลที่ผู้วิจัยคาดว่า จะวิวัฒนาการมาเป็นการบังสุกุลในปัจจุบันนี้ก็ คือ การที่พระสงฆ์ไปพิจารณาซากศพ เช่น ในอรรถถกกล่าวถึงกรณีที่พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์ตลอดถึงชาวบ้านพิจารณาสุกข์มัญฐานจากสรีระร่างของนางสิริมาที่ทิ้งไว้ ณ ป่าช้าฝิฉิบ ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนว่าด้วยการทิ้งศพ หรือตอนที่พระมหากาลบาเพ็ญโสสานิกบุตรงค์ แล้วหญิงสัปหรือชื่อว่า กาลิผู้เฝ้าป่าช้า แสดงซากศพของนางกุลธิดาให้

^{๒๔} บ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๔๕๔.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๘/๑๗๒.

พิจารณา พระเถระจึงไปพิจารณาในที่ถูกละเลยไปกระทบบแล้ว ๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดั่งแม่โคต่าง เพ้าทั้งสองงอหงิกห้อยลง มือทั้งสองกำเข้าหน้าผากได้มีหนังลอกแล้ว พระเถระพิจารณา...กล่าวคาถาว่า

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปความสงบแห่งสังขารนั้นเป็นสุข”^{๒๖} เจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

๑๐) การทำประทักษิณศพ

ในสมัยพุทธกาล ก่อนที่จะจุดไฟเผาศพบุคคลที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เช่น พระพุทธเจ้า หรือกษัตริย์ ผู้จุดไฟจะต้องทำพิธีถวายสักการบูชาศพด้วยการทำประทักษิณรอบเชิงตะกอนจำนวน ๓ รอบ แล้วจึงจุดไฟเผาศพ เช่น กรณีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ พระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธนเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละในกรุงกุสินารถึงจิตกาธานของพระผู้มีพระภาค ห่มจีวรเจวียงบ่าประนมมือ กระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ เปิดผ้าคลุมพระบาท ถวายอภิวัตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แม้งิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นก็ห่มจีวรเจวียงบ่า ประนมมือทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวัตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูป ถวายอภิวัตเสร็จจิตกาธานของพระผู้มีพระภาคได้ติดไฟลุกโพล่งขึ้นเอง^{๒๗}

ส่วนอีกตัวอย่างหนึ่งของการทำประทักษิณ คือ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงยกพระบรมศพของพระเจ้าสุทโธทนะขึ้นประดิษฐานบนกุฎาคารเรือนยอดอันวิจิตรแล้ว สมเด็จพระอมรินทราบาราชและเทพในโลกธาตุดุกระทำประทักษิณพระบรมศพถวายการเคารพสักการบูชา แล้วนำพระเพลิงโซดรีงสีมาเพื่อถวายพระเพลิงโดยทันที แต่พระมุนีตรัสห้ามว่า “ดูกรพระเทวราชให้อาตมาได้ถวายพระเพลิงก่อนแล้วพวกท่านค่อยทำทีหลัง”^{๒๘}

๑๑) การจุดไฟเผาศพ

ดังได้กล่าวมาแล้วในพิธีกรรมการทำประทักษิณศพ ในกรณีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระนั้น โดยไม่ได้จุดถวายพระเพลิง หลังจากที่พระมหากัสสปะ และภิกษุ ๕๐๐ รูป กระทำประทักษิณจิตกาธานครบ ๓ รอบ แล้วถวายอภิวัต พระเพลิงได้ไหม้ไหม้พระสรีระของพระพุทธองค์

^{๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๕๕.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔/๑๗๕.

^{๒๘} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหามุขแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๓.

พระอวยวะถูกเผาไหม้ไม่เหลือแม่แต่เถ้าหรือเขม่า คงเหลือแต่พระบรมสารีริกธาตุและผ้าห่มหุ้มพระบรมศพในจำนวนทั้งหมด ๕๐๐ ผืน ถูกไฟไหม้เพียง ๒ ผืนเท่านั้น คือ ผืนในสุดและผืนนอกสุด

หลังจากพระเพลิงได้ไหม้พระบรมศพแล้ว ความมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้น คือท่อน้ำได้หลั่งไหลมาจากอากาศ และน้ำได้พุ่งขึ้นจากไม้สาละดับจิตกาธาน หลังจากนั้น เจ้ามัลละจึงได้นำน้ำหอมล้วน ๆ มาดับจิตกาธาน

ส่วนของการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดานั้น พระพุทธองค์ได้ทรงนำถวายพระเพลิงเองก่อนหลังจากได้ทรงตรัสห้ามพระอินทร์ถวายพระเพลิงก่อนแล้ว

ครั้นแล้วพระองค์ทรงถือเอาแก้วมณีโชติรัตนจากพระหัตถ์ทำวสุชัยบดี แล้วทรงจุดที่ดวงไฟในดวงแล้ว ทรงกระทำฌาปนกิจพระบรมศพบนเชิงตะกอนนั้น ต่อจากนั้นก็เป็นบรรดาเหล่าเทวในโลกราคูมีพระอินทราธิราชเป็นประธานต่างดำเนินการถวายพระเพลิงตามลำดับ แล้วเหล่ากษัตริย์ชาติยวงศ์สากยราชพร้อมข้าพระบาทบริวาร ประธานคือพระนางปชบาดีโคตมีต่างจรลีตามลำดับถวายพระเพลิงโค้งคำนับเป็นแถว ๆ ทั้งไม่เคยว่าปริเทวนาโสภาครุมีได้ขาด^{๒๕}

จากเนื้อหาที่กล่าวถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดานี้มีข้อสังเกตว่าบุคคลที่ถวายพระเพลิงนั้น ไม่ได้มีเฉพาะพระพุทธองค์ถวายพระเพลิงพระองค์เดียว เหล่าเทวดามีพระอินทร์เป็นต้น พร้อมทั้งพระประยูรญาติมีพระนางปชบาดีโคตมีเป็นประธานพร้อมเหล่ากษัตริย์ต่างเข้าถวายพระเพลิงตามลำดับ

๑๒) การเก็บอัฐิ

การเก็บอัฐิเป็นขั้นตอนสุดท้ายในพิธีกรรมเผาศพของชาวพุทธในสมัยพุทธกาล ประเพณีนิยมของชาวพุทธนั้น เมื่อทำพิธีกรรมเผาศพแล้วผู้ที่เคารพนับถือจะนำอัฐิไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างขึ้นไว้โดยเฉพาะ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ให้คนภายหลังได้กราบไหว้บูชาคงมีใจความที่พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบพระอานนท์ ซึ่งทูลถามถึงเรื่องปฏิบัติต่อพระพุทธรูปหลังจากที่ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วว่า “พวกเขาพึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพ พระเจ้าจักรพรรดิพึงสร้างสถูปของตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่งชนเหล่าใดจักยกกระเบียบดอกไม้ของหอม หรือจุกฉันท หรือจกทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้นการกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓.

เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน อานนท์ ภูпарหบุคคล (ผู้ควรรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ ภูпарหบุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล
๒. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล
๓. พระสาวกของพระตถาคตเป็นภูпарหบุคคล
๔. พระเจ้าจักรพรรดิเป็นภูпарหบุคคล

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร

คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร

คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

สาวกของพระตถาคตเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร

คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระสาวกของพระตถาคตนั้นเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

พระเจ้าจักรพรรดิเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร

คือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระธรรมราชาผู้ทรงธรรมพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระเจ้าจักรพรรดิเป็นภูпарหบุคคล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล

อานนท์ ฎุพารหบุคคล ๔ จำพวกนี้แล”^{๓๐}

หลังจากที่ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์แล้ว เจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา จึงได้จัดกำลังพลอารักขาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ซึ่งประดิษฐานบนสัณฐานการนั้นไว้อย่างแน่นหนา แล้วทำพิธีถวายสักการบูชาด้วยมหรสพ มีการฟ้อนรำ ประโคมดนตรี เป็นต้น ตลอด ๗ วัน เพื่อรอการไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง

ส่วนพระราชหลายแคว้นต่างก็ได้ส่งทูตมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อนำไปสร้างพระสถูปบรรจุแล้วทำการฉลอง ในครั้งแรก ๆ พวกเจ้ามัลละปฏิเสธโดยอ้างเหตุผลว่าพระผู้มีพระภาคปรินิพพานในเขตบ้านเมืองของพวกตน ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นจะให้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ภายหลังโทณพราหมณ์ได้กล่าวชี้แจงกับหมู่คณะทูตโดยให้ทุกฝ่ายใช้หลักขันติธรรมไม่ควรจะประหัตประหารกัน และพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เท่า ๆ กัน ส่วนที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุนั้นพราหมณ์ได้ขอไปบรรจุพระสถูปเพื่อสักการบูชาต่อไป

สำหรับพระอังกะนั้น พวกเจ้ามัลละได้มอบให้พวกเจ้าโมริยะผู้ซึ่งไม่ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพราะมาขอส่วนแบ่งภายหลัง

การเก็บอัฐิของบุคคลที่เคารพนับถือไปบรรจุได้ในสถูปเพื่อบูชา นั้น นอกจากพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์แล้ว ในคัมภีร์ต่าง ๆ ยังได้กล่าวถึงอัฐิของพระอรหันต์องค์อื่น ๆ อีกหลายรูป ดังตัวอย่างพิธีศพของพระสารีบุตรหลังจากทำพิธีฌาปนกิจศพพระมหาเถระแล้ว พระภิกษุจุนทะมีเอื่อเพื่อได้ช่วยเหลือเก็บอัฐิได้คำริเก็บบาตรและจีวรแล้วย้อนกลับไปสู่พระเชตวันมหาวิหารชวนพระอานนท์เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาจารย์ ในกาลอันสมควรนั้น สมเด็จพระจอมธรรมทรงรับพระธาตุไว้พร้อมทั้งได้ตรัสสรรเสริญถึงพระคุณความดีด้วยพระวชิรมีคาถา ๕๐๐ บท แล้วทรงกำหนดให้สร้างพระเจดีย์เป็นอนุสาวรีย์ไว้ในพระเชตวันแห่งนั้น”^{๓๑}

ส่วนกรณีอัฐิของพระมหาโมคคัลลานะนั้น หลังจากพระพุทธองค์ได้ทรงกระทำฌาปนกิจประธานเครื่องสักการะต่าง ๆ แล้ว มวลประชาและเหล่าเทวดาต่างก็มาปะปนกันหมด มีการเล่น

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕-๒๐๖/๑๕๒-๑๕๔.

^{๓๑} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, หน้า ๒๒๐.

ไม่ลดศนุกสนาน ใช้เวลานาน ๗ วัน ไม่น้อย แล้วก็ค่อยเก็บอัฐิในวันหลัง พระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้สร้างอนุสาวรีย์บรรจุไว้ใกล้ซุ้มประตูพระเชตะวันเช่นเดียวกันกับพระสารีบุตร^{๓๒}

นอกจากนี้ ในอรรถกถายังได้กล่าวถึงตอนพระพุทธานุสสติสเถระนิพนพานแล้วว่า พระศาสดาโปรดให้ทำสรีริกของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้^{๓๓}

ดังนั้น พิธีกรรมหลังจากการเผาศพของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น ถ้าเป็นพราหมณ์ จะนำกระดูกเข้าถ้ำจากการเผาศพไปลอยอังคารตามแม่น้ำ เช่น แม่น้ำคงคา เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมนี้บางแห่งก็ยังถือปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยเราก็ได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมนี้เหมือนกัน จึงถือได้ว่า พิธีกรรมเก็บอัฐินี้มีการจัดโดยการผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธ กล่าวคือ เมื่อเผาศพแล้ว ญาติจะนำกระดูกคนตายไปลอยตามกระแสแม่น้ำใหญ่ เช่น แม่น้ำโขง หรือ ลอยลงทะเล

อนึ่ง ในอินเดียยังมีพิธีกรรมประกอบงานศพที่นอกเหนือจากพิธีกรรมข้างต้นอีก พิธีกรรมดังกล่าวเรียกว่า “พิธีกรรมนางร้องไห้” พิธีกรรมนี้ ไม่ได้ร้องไห้จากใจจริง แต่เป็นการร้องไห้ที่จัดฉากขึ้นมา เช่นเดียวกับประเพณีการร้องไห้ของจีน อาหรับ หรือมอญ เป็นต้น โดยเฉพาะประเพณีของมอญ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา กล่าวคือ ธรรมเนียมมอญเมื่อมีคนตายเกิดขึ้น ก็จะมีพวกรับจ้างร้องไห้ ซึ่งพวกเขาถือเป็นอาชีพ พวกเขาเหล่านี้จะรับจ้างร้องไห้ด้วยการส่งเสียงร้องอย่างโหยหวน โอศครวญ (ทำนองเพลงดนตรีไทย นำมาตั้งชื่อทำนองว่า “มอญร้องไห้”) ที่พวกเขาต้องร้องไห้ในลักษณะนี้ พระยาอนุমানราชชนได้กล่าวไว้ว่า

เขาอ้างว่าต้นเหตุมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงปาฏิหาริย์ให้พระบาททะเลออกมานอกโลง เพื่อให้พระมหากัสสปะบูชา ฝ่ายพุทธบริษัทที่ยังไม่บรรลุนิพพานหรือหัดผลร้องไห้กันระงม จึงสืบเป็นประเพณีมา เมื่อบิดามารดาหรือครูบาอาจารย์ตายไป ลูกหลานและศิษย์ต้องไปร้องไห้แสดงความกตัญญูตเวที จึงเกิดมีผู้เชี่ยวชาญร้องไห้รับจ้างร้องไห้เป็นพิเศษ เพราะถ้าไม่ร้องไห้รับจ้างก็ถือว่าไม่มีความกตัญญู^{๓๔}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

^{๓๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๔๓๘.

^{๓๔} เสถียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๕.

ความจริงในเรื่องดังกล่าวในมหาปริณิพพานสูตรตอนที่ทรงปาฎิหาริย์นั้น กล่าวถึงพระมหากัสสปะเปิดผ้าคลุมพระบาทของพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง แล้วจึงได้ถวายอภิวัตพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า พระบาทของพระองค์มิได้ทะลุออกมานอกโลง ส่วนตอนที่กล่าวถึงการร้องไห้ของพุทธบริษัทหลังจากพระมหากัสสปะอภิวัตพระยุคลบาทแล้วนั้น ในพระสูตรมิได้กล่าวไว้ในตอนนี้ แต่กล่าวไว้ตอนที่พวกเจ้ามัลละและบริวารได้สดับข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าว่า “พวกเจ้ามัลละ โอโรส สุณิสสา และปชาบดีของพวกเจ้ามัลละ พอได้สดับข่าวจากท่านพระอานนท้อย่างนี้แล้ว ทรงโศกเสียดพระทัย เปี่ยมไปด้วยโทมนัสบางพวกสยายพระเศศา ทรงประคองพระพาหา ทรงกันแสงคร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเฝ้าขาด ทรงเพ้อรำพันว่า “พระผู้มีพระภาคคว่นปรินิพพาน พระสุคตคว่นปรินิพพานเสีย จักขุของโลกคว่นอันตรายานไปแล้ว”^{๓๕}

พิธีกรรมการร้องไห้ของอินเดียชั้น ยึดถือธรรมเนียมตามของพวกพราหมณ์ กล่าวคือ หากมีผู้ใหญ่ภายในครอบครัวของตนเองตาย บรรดาญาติพี่น้องก็จะต้องแสดงอาการร้องไห้รำพันให้มากกว่าที่เป็นจริง ผู้ที่มาร่วมงานศพก็พลอยร้องไห้ตามไปด้วยต่อมามีพวกผู้หญิงรับจ้างร้องไห้เกิดขึ้น ถ้าญาติพี่น้องไม่จัดตามธรรมเนียมดังกล่าว ก็ถือว่าเป็นการไม่เคารพแสดงกริยากระด้างกระเดื่องต่อผู้ตาย

พวกหญิงรับจ้างร้องไห้ของอินเดียชั้น เมื่อรับงานรับจ้างร้องไห้แล้ว พวกเขาก็จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ขาด ๆ วัน ๆ สยายผมให้ดูยุ่งเหยิงไม่สวยงาม พอถึงงานศพก็พากันมานั่งล้อมรอบศพ จากนั้นก็เริ่มผลัดกันร้องไห้โหยหวน สะอึกสะอื้น และผลัดกันร้องกรีดพร้อมกับตืออกชกตัวเองเป็นระยะ ๆ พอสมควรแก่เวลา ก็จะพากันพรรณนาความดีของผู้ตาย ตลอดถึงกล่าวคำนิมิตผู้ตายเชิงว่าไม่น่าจะมาค่วนตายจากกันไปเลย ท้ายสุดจึงจะกล่าวว่า ไม่น่าจะทำตนให้ตายเลย พวกเขาจะพากันร้องรำพันถึงผู้ตายจนกว่าจะยกศพออกไป ภาระหน้าที่รับจ้างของพวกเขาจึงจะหมดไป หลังจากนั้น พวกเขาก็จะได้รับค่าจ้างจากเจ้าภาพตามที่ตกลงกันไว้

สำหรับคำรำพันขณะร้องไห้ถึงนั้น ขอยกตัวอย่างคำรำพันของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ทรงกรรแสงรำพันกับพระพุทธเจ้าในครั้งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งมีผู้แปลมาจากภาษามอญว่า

กันเต โคตมะ ข้าแต่พระพุทธเจ้าโคตมะ ผู้เป็นสิริแก่โลกทั้งหลาย ในกาลก่อน พระพุทธองค์เคยเสด็จโปรดสัตว์ในเมืองใหญ่ปัจฉิมประเทศชนบททั้งหลาย พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาโปรดข้าพระ

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๖/๑๓๐.

บาทผู้มีนามว่าพระเจ้าอชาตศัตรู ให้พ้นจากความทุกข์ เหตุไฉนพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าได้ทอดทิ้งข้าพระบาททั้งหลายเสีย นับตั้งแต่นั้นต่อไป จะได้อะไรเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระบาททั้งหลายเล่าพระเจ้าข้าเอ๋ย พระพุทธเจ้าผู้เป็นบิดา ทรงพระเมตตากรุณาแก่ข้าพระบาททั้งหลาย ไฉนข้าพเจ้าผู้มีนามว่าพระเจ้าอชาตศัตรูจะได้บริจาทานเล่าพระเจ้าข้าเอ๋ย ในกาลก่อนข้าพเจ้าได้คบหาสมาคมกับคนพาลคือเทวทัต แล้วต้องกระทำประทุษร้ายต่อพระองค์นั้น พระองค์ก็ได้ทรงโกรธแก่ข้าพระบาทเลยแม้แต่น้อย โดยธรรมชาติทางตรัสสั่งสอนแก่ข้าพระบาทมีประการต่าง ๆ ด้วยเหตุไฉนพระพุทธองค์จะทรงเสด็จหนีไปเสีย ทอดทิ้งข้าพระบาทเสียเล่า เจ้าพระคุณเอ๋ย พระพุทธเจ้าทรงเมตตาแก่ข้าพระบาทประดุจดั่งว่าพระบิดาทรงพระกรุณาแก่บุตร โอ้อ้อครั้งนี้เราต้องสูญเสียชีวิตไปแล้วแล

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงกรุณาแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ในกาลก่อนข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ออกไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว โดยพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประทานแก่เกล้ากระหม่อมทั้งหลาย เพื่อจะทรงโปรดข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้พ้นทุกข์ในบัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เห็นเพียงเตียงตั้ง ผ้าปูลาดอาสนะ หมอนอิงและเครื่องสำหรับพระองค์ทรงใช้เท่านั้น ที่ยังปรากฏอยู่แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แลดูทิศโน้นทิศนี้ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้พบแล้ว ออกของข้าพระพุทธเจ้าก็จะต้องแยกแตกทำลายไปด้วยนับตั้งแต่นั้นไป โอ้อ้อพระคันธกุฎีจะต้องเงิบเหงาไปแล้ว เจ้าพระคุณเอ๋ย^{๓๖}

ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมงานศพของคนอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น จะเห็นได้ว่า คนอินเดียสมัยพุทธกาลมีการจัดการศพด้วยการเผาและการทิ้งเป็นส่วนมาก ส่วนการฝังนั้นมีบ้างแต่ไม่เป็นที่นิยม อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนานั้น ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา กล่าวคือได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากครั้งพุทธกาลนั่นเอง ซึ่งจะได้อธิบายถึงเป็นลำดับ

๒.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา

พิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนามีวิธีปฏิบัติที่ละเอียดมากมายหลายขั้นตอน เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานเข้าด้วยกันทั้งพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พราหมณ์ และยังมีพิธีกรรมทางด้านไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องอีกด้วย เพราะชาวล้านนา ถือว่า การตายของคนใดคนหนึ่งเป็นเรื่องใหญ่ของชาวบ้าน ที่

^{๓๖} ส.พลายน้อย, เกร็ดโบราณคดีประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๓-๑๔๕.

จะต้องช่วยเหลือกันทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นงานศพของชาวบ้านธรรมดา หรือเจ้านายตลอดถึงงานศพของพระภิกษุ

ชาวล้านนานั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ญาติและชาวบ้านจะช่วยกัน สิ่งที่ต้องบอกหรือเป็นสัญญาณให้ทราบว่ามี การตายเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ก็คือ เสียงร้องไห้ของลูกหรือภรรยาของคนตายและเหล่าญาติใกล้ชิด ที่ร้องดังระงมบนบ้านของคนตาย เสียงร้องไห้ในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า “เสียงหุย” โดยผู้ที่ร้องไห้จะกระที่บพื้นบ้านเสียงดังสนั่นเหมือนคนขาดสติ พร้อมกันนี้จะบ่นเพื่อรำพึงรำพันไปด้วย ซึ่งการบ่นเพื่อคร่ำครวญเช่นนี้ คงจะสืบทอดมาจากมอญหรือครั้งสมัยพุทธกาล ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ตัวอย่างเสียงคร่ำครวญบ่นเพื่อเช่น “ป้อเหยแม่เหยบ่นน่าจะมาฟังต้ายละลูกไปเลย เมื่อป้อแม่ยังอยู่ ได้สร้างขี้ตั้นขี้มือไวนัก ต่อไปนี้ลูกจะไปพ้อหน้าไผเหมือนหน้าป้อหน้าแม่ เมื่อป้อแม่เจ็บไข้ได้ป่วย ลูกก็หาหมอมายาหยูกมายาฮักษา นึกว่าจะหายได้อยู่กับลูกกับหลานไปเมิน ๆ ป้อแม่ก็ซ้ามาต้ายละลูกไปเหยจ้อย”^{๓๓} เมื่อชาวบ้านได้ยิน “เสียงหุย” ก็จะรีบมาเยี่ยมพร้อมกับปลอบใจให้พวกลูกหลานและญาติของคนตายให้หายโศกเศร้า หลังจากนั้นก็จะเริ่มขั้นตอนของพิธีกรรมศพต่อไป

๒.๒.๑ การจัดการศพ

การจัดการศพของชาวล้านนานั้น มีการจัดที่แตกต่างกันตามลักษณะของการตาย ซึ่งชาวล้านนาได้มีการจัดลักษณะการตายออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตายดี และตายร้าย

การตายดี คือ การตายปกติธรรมดาตามอายุขัย เช่น ตายด้วยโรคชรา หรือตายด้วยเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นไข้ต่าง ๆ เหล่านี้ คนโบราณเรียกว่าการตายดี การตายดีจะประกอบพิธีตามประเพณีได้อย่างครบถ้วนในสมัยโบราณใคร ๆ ก็ปรารถนาการตายดี เมื่อมีการทำบุญกฐินทานอะไร จะอธิษฐานตอนสุดท้ายขอให้ตายดี เหตุที่ปรารถนาดังนั้นคงเนื่องจากได้พบได้เห็นการทำศพของคนตายดี กับศพคนที่ตายร้าย ซึ่งแตกต่างกันมาก

^{๓๓} แปลเป็นภาษาไทยว่า ป้อเหยแม่เหยไม่น่าจะมาต้วนตายจากลูกไปเลย เมื่อป้อแม่ยังอยู่ ได้สร้างสิ่งปลูกสร้างด้วยฝีมือไว้มากตั้งแต่นี้ต่อไปลูกจะไปมองดูหน้าใครเหมือนหน้าป้อแม่ เมื่อป้อแม่ล้มเจ็บลง ลูกก็หาหมอมารักษา นึกว่าป้อแม่จะหายได้อยู่กับลูกหลานไปนาน ๆ ป้อแม่กลับตายทิ้งลูกไป.

การตายร้าย คือ ตายโหงหรือตายผิดปกติ ได้แก่ ตายด้วยอุบัติเหตุ ตายด้วยภัยธรรมชาติ ตายด้วยภัยจากสัตว์ ตายด้วยยาหรือสารพิษ ตายด้วยถูกมนุษย์ด้วยกันทำร้าย รวมทั้งฆ่าตัวตายและนอนหลับตาย^{๓๘}

ต่อไปนี้จะขอกล่าวถึงการตายดีก่อน จะเริ่มตั้งแต่การเจ็บป่วยใกล้ตาย

คนพยาธิ

สมัยก่อนนับตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ ลงไป เมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น หรือคนแก่ที่ป่วยเป็นโรคราหรือด้วยการเจ็บไข้ขนาดคนที่ป่วยนั้น ต้องนอนอยู่กับที่ ลูกไปไหนมาไหนไม่ได้ กินอาหารก็ต้องป้อน บางคนป่วยเป็นเวลานานหลายเดือนกว่าจะหาย หรือเสียชีวิตลง การเฝ้าไข้คนเมืองเรียกกันว่า “เฝ้าคนพยาธิ” กลางคืนจะมีลูกหลานและเครือญาติผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าทุกคืน

คนลำบาก

ถ้าคนพยาธิมีอาการหนักชนิดที่ว่าอยู่ต่อไปไม่ได้มานานแล้ว กินข้าวไม่ได้ กลืนน้ำไม่ลง พูดจากไม่ได้ เรียกไม่รู้สีกตัว อย่างนี้เขาเรียกว่า “ลำบาก” ชาวบ้านก็จะบอกต่อ ๆ กันไปให้รู้ว่ามีนายค่านายแดง “ลำบาก” การเฝ้าคนลำบากจะมีคนที่บ้านใกล้เรือนเคียงมารวมเฝ้านอกเหนือจากญาติแล้ว โดยเฉพาะในเวลากลางคืนมีจำนวนมากขึ้นกว่าการเฝ้าคนพยาธิ การเฝ้าคนลำบากไม่ใช่ว่านั่งเฝ้าเฉย ๆ ต้องคอยเรียกชื่อคนลำบาก พยายามถามว่ารู้จักคนนั้นคนนี้ไหม อยากกินอะไร เพื่อเป็นการสังเกตว่าคนที่ลำบากยังรู้สีกตัวหรือไม่

รมพราย

มีคนลำบากอีกชนิดหนึ่ง ที่นอนป่วยอยู่แต่กินข้าวได้กินมากผิดปกติ บางคนชอบกินอาหารสด อาหารคาวตอนกลางวันจะนอนหลับตาขมอยู่ เมื่อถึงตอนเย็นและเวลากลางคืนจะมีอาการสดขึ้นเบิกตาโปลงเป็นคราว ๆ เมื่อมีคนเฝ้าหลายคนจะไม่แสดงอาการ แต่เมื่อมีคนเฝ้าคนเดียวหรือไม่มีคนเฝ้า หากแอบดูจะเห็นว่าลิ้มตาบ่อย ๆ เป็นอย่างนี้ผู้เฝ้าผู้เฝ้าเชื่อกันว่า มีผีหรือมีพรายมาแอบกินอยู่ข้างใน โดยยืมเอาจริงกายของผู้ป่วยเป็นที่หลบซ่อนวิญญานของเจ้าของร่างจริง ๆ ได้ตายไปแล้ว จึงได้มีการแนะนำให้ลูกหลานทำพิธีรมพรายไล่ผีให้ออกจากร่าง เมื่อลูกหลานไปหาหมอ บางครั้งหมอจะมาทำให้ บางครั้งจะให้ยาและบอกวิธีใช้ให้ลูกหลานไปทำเอง พิธีมีดังนี้ สุมไฟในหม้อเก่า แล้วโรยยาสมุนไพรและพริก

^{๓๘} อภิธาน สมใจ , งานศพล้านนา ปราสาทนหัตถ์ลึงค์สู่ไม้ศพ , (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์ , ๒๕๔๑), หน้า ๘๑.

แห่งลงในหม้อไฟนั้น นำไปตั้งที่ได้ถุนเรือนในกรณีทีเรือนต่ำ แต่ถ้าเรือนสูงประมาณ ตั้งแต่ ๑.๕๐ เมตรขึ้นไป ก็นำหม้อไฟเข้าไปตั้งในเรือนที่คนป่วยนอนอยู่ ควันที่เหม็นจุนจากตัวยา และความเหม็นจากพริกแห้งเผา จะทำให้คนป่วยสำลัก หายใจไม่ออก จะร้องบอกอย่างไรก็ไม่มีใครช่วยได้ จึงต้องตายลงในที่สุด ไม่ต้องเป็นคนป่วย แม้แต่คนดี ๆ ถ้าถูกรมอย่างนี้ก็ตายเหมือนกัน^{๓๕}

วิญญานออกเที่ยว

การที่ต้องคอยเรียกชื่อคนลำบากมีสาเหตุมาจากความเชื่ออย่างหนึ่ง คือขวัญหรือวิญญานของคนลำบากจะออกเที่ยวไป หรือถูกพญามัจจุราชพาไป เมื่อมีคนร้องเรียกชื่อวิญญานที่ไปเที่ยวนั้นจะรู้สึกตัวแล้วจึงกลับมาเข้าร่างตามเดิม เคยมีหลายรายที่คนป่วยเข้าชั้นลำบากแล้ว แต่รอดตาย ได้กลับมาเล่าถึงขณะที่นอนลำบากอยู่ว่า ได้ไปเที่ยวในสถานที่ที่ไม่เคยไป มีความสนุกเพลิดเพลิน จนเดินไปถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งมีสะพานข้ามฝั่งข้างหน้ามีคนยืนกักมือเรียกให้เขาข้ามสะพานไป ระหว่างที่กำลังตัดสินใจว่าจะข้ามหรือไม่ข้ามนั้น พลันได้ยินเสียงคนเรียกชื่ออยู่ข้างหลังจึงได้หันหลังกลับมา เมื่อคนลำบากหายป่วยแล้วเล่าให้ชาวบ้านฟัง ถึงตอนนี้ชาวบ้านจะพูดว่าดีแล้วถ้าตอนนั้นข้ามสะพาน ไปก็ตายแล้ว เพราะเชื่อกันว่าคนที่กักมือเรียกอยู่ฝั่งน้ำตรงกันข้าม คือพญามัจจุราช คนที่เฝ้าคนลำบากต้องช่วยเปลี่ยนท่านอนของคนลำบากจากหงายเป็นตะแคง จากตะแคงเป็นหงาย ถ้าให้นอนในท่าเดียวคนลำบากจะร้อนหลัง

เทศน์คัมภีร์ “มหาวิบาก”

เมื่อคนลำบาก เป็นอยู่นานหลายเดือนจะหายก็ไม่หาย จะตายก็ไม่ตาย ผู้เฒ่าผู้แก่ที่สงสารลูกหลายซึ่งไม่เป็นอันทำอะไรต้องดูแลคนลำบาก อดหลับอดนอน จึงแนะนำให้ไปนิมนต์พระที่วัดนำคัมภีร์ฉบับหนึ่งชื่อ “ธรรมมหาวิบาก” มาเทศน์ให้คนลำบากฟัง เนื้อหาของคัมภีร์นั้นกล่าวถึงเศรษฐี ๒ คู่เมีย เป็นคนตระหนี่ขี้เหนียว ไม่ยอมกินอาหารที่ดี ไม่ยอมใช้วัตถุที่ดี เมื่อตายไปทรัพย์สมบัติทั้งปวงได้ตกเป็นของหลวง วิญญานเศรษฐีได้เป็นเปรตเสวยความทุกข์เวทนา หลังจากนำคัมภีร์นี้มาเทศน์เชื่อกันว่าภายใน ๓ วัน ๗ วัน ถ้าคนลำบากไม่หายก็จะตาย

สิ่งบอกเหตุ

ในช่วงที่ลำบากนี้ไม่ว่ากลางวันหรือกลางคืน ถ้ามีกา หรือนกแต่ร้องผ่านไปมาในบริเวณนั้น เป็นอันเชื่อได้ว่าคนลำบากจะต้องตายในเวลาอันใกล้นี้ บางคนป่วยนอนจมอยู่ เมื่อได้ยินเสียงการร้อง

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

ผ่าน กลัวว่าตัวเองจะตาย จะรีบลุกขึ้นมาพยายามกินข้าวก็มี เชื่อกันว่ากาเป็นสัตว์ที่ชอบกินซากศพเป็นอาหาร ไม่ว่าจะกินซากของคนหรือสัตว์ และเมื่อจะมีการตายเกิดขึ้น กามักจะรู้ล่วงหน้าและหวังว่าจะได้กินซากศพ จึงดีใจร้องผ่านไปมาในบริเวณที่จะมีคนตาย ส่วนนกแต่เป็นนกที่สร้างลางสังหรณ์ให้กับคนที่มีเคราะห์มีกรรมและความตาย^{๔๐}

การจัดการศพคนตายร้ายดูจะเจียบเหงา รวบรวม รวดรัด ชัดสน มีคมน และมี “จิต” ข้อห้ามบ่งเฉพาะดังที่ อาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ นิพนธ์บทกวี เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในหนังสือ (ภาพย์เจียจามเทวีและวิริงคะ, หน้า ๓๑๑) ว่า...

๑๖๕๓	ที่ถือ ตายไม่ดี	บ่มีศรี โบราณว่า
	ตายด้วย โรคปวงห้า	คนสัตว์ป่า ฆ่าตัวตาย
	ตายกลม ตายยามเล็ก	ตายเด็ก กับตายพลาย
	อุบัติเหตุ แล้ววางวาย	ก็คือตาย มีราศี
๑๖๕๔	จารีต แต่เมินมา	จिरกาล เรื่องตายนี้
	หากว่า ตายนั่นดี	ศพเผาได้ บ่เป็นไร
	หากว่า ตายไม่ดี	มีราศี นำศพไป
	เจียบเจียบ ขุดฝังไว้	เผาไม่ได้ จิคราญอรอน

การตายโหงหรือตายผิดปกติ จึงถือเป็นเรื่องใหญ่โตมาก เป็นเวรเป็นกรรมทั้งคนตายและคนเป็น เมื่อเป็นผีก็ยังคงดูว่าผีที่ตายตามธรรมชาติ ถ้าตายโหงนอกบ้านจะนำศพเข้ามาในบ้านไม่ได้ จะเก็บศพไว้ค้างคืนไม่ได้ ต้องรีบนำไปฝังที่ป่าช้าในเวลาก่อนค่ำวันนั้น หากตายในเวลากลางคืน ก็จะนำไปฝังในเวลากลางคืนวันนั้น โดยชาวบ้านช่วยกันจุดได้คุ่มกันไปฝังที่ป่าช้า ตายวันนั้นก็ต้องฝังวันนั้น และหากตายในป่าก็ให้ฝังในป่า

จากการค้นคว้าบันทึกจารบบนคัมภีร์โบราณ ในคลังข้อมูลไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติต่อคนตายร้ายหรือตายโหงของชาวล้านนาแต่เดิมมาได้ข้อสรุปว่า จะต้องปลงศพโดยการฝังเท่านั้น ข้อยกเว้นให้เผาได้มีน้อยมาก

^{๔๐} ศรีเลา เกษพรหม, ประเพณีชีวิตคนเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรีเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑-๕๒.

การนำศพชาวบ้านสามัญชน (ทั้งตายดีหรือตายร้าย) ไปป่าช้า ต้องห้ามสถานเดียว การเคลื่อนศพจะทำเป็นคานหาม จำนวนคนหาม ๔ คน โดยชาวบ้านเปลี่ยนกันหาม แต่รายที่ตายไม่ดีนั้น จะไม่มีพระสงฆ์จูงศพไปป่าช้า เรียกว่า “ตายบ่ได้หันหน้าสู่หน้าพระ” จะทำสังฆทานก็ไม่ได้ จะทำบุญชันข้าวก็ไม่ได้ ทานได้อย่างเดียวคือทานข้าวดิบหรือข้าวสารที่ไม่ได้นึ่ง ตายโหงวบางกรณีถ้าจะเผา ต้องทำพิธีกรรมบางอย่างก่อนจึงจะเผาได้

อนึ่ง การปลงศพด้วยการเผาหรือฝัง แต่เดิมกลุ่มชนพื้นบ้านหลากหลายวัฒนธรรมในดินแดนล้านนา น่าจะปลงศพด้วยการฝัง ดังปรากฏในตำนานพิธีกรรมปลงศพที่พบใน “ตำนานปฐมเหตุการณ์ตั้งเมืองเชียงใหม่” กล่าวถึงพระยาแมนตาทอกผู้ปกครองชาวละแวกและคนไทยในเมืองเชษฐบุรี (เวียงเจ็ดลิน) ได้เสียชีวิตลงเมื่อครั้งออกรบกับผี (ชนเผ่า) ที่เมืองขอกตายน ความในจารึกมีว่า “...พระยาแมนตาทอกก็ได้ออกรบกับผีไปลวดถูกปืนพิศผีตายขึ้น ก็ลวดตายเสียที่หันแล เสนาอาวมาตก็ยกยั้งเอาสรีระxon ขึ้นหลังข้างถอยคินมา... เสนาอาวมาตทั้งหลายเขาก็ยกยั้งเอาสรีระxonพระยาหลงฝัง เสียนอกเวียงหันแล...”

สันนิษฐานว่า แต่เดิมการปลงศพของกลุ่มชนบริเวณนี้ คงจะฝังทั้งเจ้านายและพลเมืองธรรมดาในปัจจุบันยังปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่ในชุมชนชาวละแวกในบางท้องที่ คือ ใช้ไม้ซุงผ่าตามยาวทั้งท่อนลักษณะเดียวกับรางไม้อาหารหมู เรียกว่า “ฮ่องฮางหมู” ใ้ศพแล้วหามไปฝังยังป่าแต่การเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนชาวละแวก ในพื้นที่อำเภอสันป่าตองและอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ (ปี พ.ศ.๒๕๓๗) พบว่าเริ่มเปลี่ยนไปนิยมปลงศพด้วยการเผาอย่างคนเมือง (พื้นบ้านล้านนา) และยังใช้ปราสาทศพประกอบในพิธีกรรมอีกด้วย หากแต่ชาวละแวกจะใช้ปราสาทแบบหลังกลาย ไม่นิยมปราสาทแบบมีเรือนยอดเป็นชั้นหรือแบบจัตุรมุข

แม้แต่ธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดการศพคนตาย ของกลุ่มชนวัฒนธรรมไท (ไทลื้อ ไทยอง ไทจีน/จีน เป็นต้น) เมื่อประมาณสามสิบสี่สิบปีที่ผ่านมามีที่ยืนยันตรงกันว่านิยมปฏิบัติกันด้วยการฝังในกรณีผู้ตายเป็นเด็ก จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นอุ มีฝาไม้ไผ่สานปิดกระดาษ เรียกว่า “แมวควบ” ใ้ศพแล้วหามไปฝัง ส่วนคนตายไม่มีคือตายโหง ก็ยังนิยมปลงศพด้วยการฝังด้วย แล้วค่อยขุดซากกระดูกโดยผ่านการทำพิธีกรรมบางอย่างแล้วจึงนำไปเผา

ส่วนศพของผู้ใหญ่ตายดี ใช้วิธีการเผาตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา (พราหมณ์) พุทธ ที่เข้ามาสู่ชุมชนแถบนี้ในภายหลัง ดังในหนังสือกาพย์เจ็ญจามเทวีและวิริงคะ (หน้า ๓๑๑) ว่า...

๑๖๕๒ สมัยก่อน ในเชียงใหม่

ประกอบ การกุศล

ศพพลไพร่ ฝุ่นเมืองจน

แล้วฝังไว้ ในแผ่นดิน

ขุนนาง พระเจ้านาย

เศรษฐีตาย บ่มลทิน

เผาได้ บ่ออาฬ

บ่เกิดซัด ตามตำรา

การตายที่เรียกว่า “ตายบ่ได้หันหน้าตู้หน้าพระ” อาจตีความหมายได้ว่าเป็นการตายนอก ปริมณฑลพุทธศาสนา หรือก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาในดินแดนนี้ได้ จึงไม่ทำให้พิธีกรรมตามธรรมเนียมชาวพุทธ แต่ยังคงให้ทำพิธีอย่างความเชื่อเรื่องผีวิญญาณตามวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนาแต่ดั้งเดิม^{๔๑}

การดูแลคนเจ็บใกล้ตาย และความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย^{๔๒}

เมื่อมีคนเจ็บป่วยหรือเป็นโรครุรา ต้องนอนอยู่กับที่ ลูกไปไหนไม่ได้ กินอาหารก็ต้องป้อน แต่ยังมีกรักษาหยูกยา หรือใช้หม้อพื้นบ้านมาช่วยดูแล เรียกว่า “คนพยาธิ” แต่ถ้าป่วยหนักจนกินอะไรไม่ได้ หมดปัญญาจะรักษา เห็นทีจะไปไม่รอด จะเรียกคนป่วยประเภทนี้ว่า “คนลำบาก” ทางญาติพี่น้องต้องผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าทั้งกลางวันและกลางคืน

คนล้านนาเชื่อว่า การตาย คือการที่วิญญาณหรือขั้วญออกจากร่างกาย ระหว่างที่เป็นคนลำบาก จะมีอีกสิ่งหนึ่งออกจากร่างกายคือ ขั้วญ การที่นอนหลับฝันไปก็ดี การนอนลำบากอยู่ก็ดี ขั้วญจะท่องเทียวไป เรียกว่า “ขั้วญออกเล่า” หรือถูกพญามัจจุราชพาไป เชื่อกันว่า การที่ญาติผู้อยู่ห่างไกล เห็นคนลำบากผ่าน ๆ มาเยี่ยมมาหา แล้วจึงทราบข่าวการตายเมื่อภายหลัง เป็นเพราะคนตายนั้น “ขั้วญไปก่อน”

คนพยาธิหรือคนลำบากบางคนจะสั่งบอกไว้กับที่เฝ้าอยู่หลายคนให้เป็นพยานรับรู้ การทำพิธีกรรมด้วยวาจา แบ่งทรัพย์สินมรดกแก่ลูกหลาน ผู้เกี่ยวข้องทุกคนจะเชื่อถือคำสั่งนี้มาก เรียกว่า “คำผีตายสั่งไว้”

หากคนลำบากนอนเจ็บอยู่นาน ลูกหลานอาจนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์คัมภีร์ “ธรรมมหาวิบาก” เพราะเชื่อว่าถ้ายังไม่ถือเวลา คนลำบากจะหายจากโรคในเวลา ๓ วัน แต่หากหมดอายุขัยก็จะตายภายใน ๓ วัน

อีกประการหนึ่ง หากเห็นว่าคนลำบากนอนเจ็บอยู่นาน และเชื่อว่าคนป่วยคงตายแล้ว แต่สิ่งที่อยู่ข้างในอาศัยร่างอยู่คือ “ผี” ลูกหลานอาจได้รับคำแนะนำให้ไปหาหมอไสยศาสตร์มาขับไล่ผีให้

^{๔๑} อภิธาน สมใจ , งานศพล้านนา ปราสาทนทหัตถ์ลิ่งลู่ไม้ศพ , หน้า ๘๒-๘๔.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๖.

ออกไปโดยการรรมพริก การรรมพริกนั้น ควันเผาพริกจะรรมระบบการหายใจ จนคนลำบากตายไปได้ในที่สุด

ผู้เฝ้าดูแลคนลำบากบางคน จะคอยสังเกตคนลำบากแสดงอาการภาวะใกล้ตายเช่น หัวแม่มือเข้าร่ม หรือเหงื่อไหลค้ำว เป็นต้น เมื่อเห็นอาการดังนั้น ไม่ว่าจะเป็ยามกลางวันหรือกลางคืน ผู้เฝ้าจะตามญาติให้มาดูใจอยู่รอบข้างคนลำบาก เสียงร้องไห้ของญาติพี่น้องลูกหลานจะเริ่มดังระงม คนที่มีสติหรือผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเตือนให้อยู่ในความสงบ ด้วยเกรงว่าวิญญาณผู้ตายจะวนเวียนอยู่แถวนั้น เป็นห่วงลูกหลานไม่ได้ไปสู่อุบัติ ไม่ไปสู่อุบัติไปเกิด

ลูกหลานจะเอาเงินทองรวมทั้งข้าวของเครื่องใช้มาใส่กระเป๋าคคนลำบาก เพื่อนำไปใช้ในโลภหน้า จะมีการกราบขอขมาต่อคนลำบากด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่จะกล่าวเตือนสติแก่ผู้ใกล้ตายว่า “ให้ตั้งสติให้ดี ระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย นึกถึงบุญกีนบุญทานไว้ จะได้ไปดี” และจะให้ผู้ใดผู้หนึ่งที่อยู่ ณ ที่นั้น แต่งดาขันข้าวดอก ดอกไม้ ธูปเทียน ไปขมาแก้วทั้ง ๓ คือ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ที่หน้าพระประธานในวิหาร บางรายอาจนิมนต์พระสงฆ์มาให้ศีลแก่คนใกล้ตาย

เมื่อคนลำบากไปสู่สภาพคนตาย บรรดาญาติพี่น้องลูกหลาน จะพุ่มพวย “ให้และหุย” (เรื่องอย่าง โหยหวน) ตีอกชกหัว กระทับพื้นบ้าน เสียงดังตึงตัง โครมครามอ้ออิ่งเซ่งแซ่

การให้และหุย เป็น ลื่อ ส่ง สาร คำขอร้อง “ฮ้องหา” ให้เพื่อนบ้านใกล้ชิดติดชยคาร่วมชุมชน ละแวกนั้น ได้ทราบ ข่าวการตาย พวกกันเร่งรุดหมายมาช่วยปลอบโยนบรรเทาความเศร้าโศก เตือนให้ตั้งสติรับ วิฤตการณ์การสิ้นชีวิต ของญาติร่วมเรือน

เมื่อปากต่อปากกระพือข่าวสารการตายแพร่กระจายออกไป ในห้องวิฤติแห่งคนขาดหายตาย สูญจากครอบครัว จากหมู่เครือญาติ จากละแวกบ้านชานเรือนใกล้ชิดติดต่อกันเช่นนี้ ความพร้อมเพรียง และสำนึกของชุมชนพื้นบ้าน จะร่วมกันออกมาแก้ไขภาวะวิฤติให้กลับคืนสู่ภาวะปกติได้อย่างราบรื่น และรวดเร็ว เฉกเช่นนี้เสมอทุกถิ่นฐาน ทุกกาลเวลา

การเตรียมการพิธีปลงศพสามัญชน^{๔๗}

เมื่อชาวบ้านมามากพอแล้ว จะช่วยกันคนละไม้ละมือ คิดไฟต้มน้ำ จัดหาฝ้ายตองและเสื่อกกเตรียมไว้ พวกผู้ชายจะช่วยกันหามศพนอนลงบนชานเรือน จัดการอาบน้ำศพด้วยน้ำอุ่น เปลี่ยนเสื้อผ้าตัดก้อนเงินใส่ปากศพ ถ้าไม่มีใช้คำหามาใส่แทนแล้วจึงหามศพนอนบนสาด (เสื่อ) จัดมือทั้งสองให้ตั้ง

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙-๙๐.

พนมอยู่บนนอกถือ “สวดยดอกไม้” เพื่อวิญญูผู้ตายจะได้ขึ้นไปไหว้พระเศกแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การทำอย่างนี้เรียกว่า “ห้างลอย”

ในตอนนี้อย่างไม่มีโลงใส่ จัควางบาตรพระ ตุงเหล็ก ตุงทอง และตะเกียง “โคมยาม” ดวงหนึ่งรวมกันเตรียมไว้กองหนึ่ง คนฐานะดีจะจัดเตรียมไม้กระดานไว้ทำหีบหรือโลง ส่วนคนจนถ้าไม่ได้เตรียมไว้ จะใช้ไม้ไผ่สานคือ “สาคกะลา” ที่ใช้กองข้าวเปลือกในฤดูเก็บเกี่ยวมาทำแทน หุ้มข้างนอกด้วยกระดาษอีกทีหนึ่ง ในโลงศพจะปูพื้นด้วยขี้เถ้าฟางเพื่อดูดซึมซับน้ำเหลืองและกลิ่นของศพ แล้ววางตะแกรงไม้ไผ่ปิดทับ ถ้ามีกลิ่นเหม็นมากจะนำฟักเขียวมาผ่าครึ่งวางไว้ใต้โลงศพช่วยดูดกลิ่นศพ ตอนกลางของฝาโลงจะเจาะ “รู(สะ)คือ” สอดใส่ไม้ไผ่เรียหรือเสี้ย ทิ่มทะลุหลังคา เพื่อระบายกลิ่นศพได้อีกทางหนึ่ง

เมื่อจัดเตรียมเรื่อง “หีบ/โลง/หลัอง” เรียบร้อยแล้ว “สง่าไม้ศพ” ของหมู่บ้าน จะเป็นผู้ทำพิธีเอาศพนอนใส่โลง เรียกว่า “เอาศพเข้าหลัอง” สล่าไม้ศพจะหักกิ่งไม้มีใบติดปิดแกลงไปมาในโลงศพพร้อมกับกล่าวว่า “ขวัญคนหนี ขวัญผีอยู่”

สิ่งของที่ต้องจัดวางไว้บนฝาโลง ได้แก่ บาตรพระ ตุงเหล็ก ตุงทอง มะพร้าวแก่ปอกเปลือกชั้นข้าวตอกดอกไม้ ตุงสามหาง ถุงห่อข้าว (ในถุงใส่ไข่ต้ม ข้าวปลาอาหาร หมาก เหมียง บุหรี่ เข็มเย็บผ้า) เชื่อว่าวิญญูผู้ตายจะต้องมีเสบียงกรังติดตัวเดินทางไปสู่สวรรค์หรือนิพพาน ส่วนตุงสามหางมีลักษณะคล้ายกับคน ส่วนล่างตัดเป็นแฉกสามแฉกหรือสามหาง เป็นธงปักไว้ข้างโลงศพ ส่วนโคมยามจะวางไว้ด้านหัวหรือปลายเท้าของศพ เชื่อว่าแสงไฟนี้จะช่วยส่องนำทางเดินไปสู่สวรรค์ จะมีคนทำหน้าที่ดูแลให้โคมยามติดแสงไฟไม่มอดดับทั้งวันทั้งคืน โคมไฟนี้มีไว้สำหรับผู้มาเคารพศพได้จุดธูปบอกกล่าวผู้ตาย และเมื่อถึงเวลาถึงจะต้องมีสำรับขันข้าวและน้ำให้คนตายอีกด้วย

ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร ได้อธิบายที่มาของตุงไว้ อาจใช้เป็นคำอธิบายที่มาของตุงสามหางก็ได้ ความดังนี้ “...ตุง คืออะไร... ในประเทศอินเดีย มีวัตถุที่นิยมใช้เป็นเครื่องประดับบูชา ใช้ในงานพิธีอยู่ ๓ ชนิด คือ ๑. ธชะ หรือ ธวชะ ได้แก่ ธงรูปสี่เหลี่ยมบ้าง สามเหลี่ยมบ้าง ๒. ปฏากะหรือปตাকা ได้แก่ ธงปฏากะ หรือธงตะขาบ... ๓. โตรณะ ได้แก่ ธงราวสามเหลี่ยม วัตถุเครื่องประดับบูชาทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงเขตของตัวคน คือ ส่วนสูง ส่วนต่ำ และส่วนกว้าง... ในการประกอบพิธีบูชา จึงมีวัตถุ ๓ อย่างนี้ใช้ประดับตกแต่งคล้ายกับว่าเอาตัวเองเข้าไปประจำพิธีนั้น ๆ เพื่อความสวัสดิมีชัย คำ ปฏากะ หรือ ปตাকা คำนี้แปลได้หลายอย่างคือ แปลว่า เครื่องหมายความมีชัย เครื่องหมาย ธงมีเสათสำหรับห้อย ลากอันประเสริฐหรือ โชคลาก หรือจะแปลว่า ศุภมงคล เกียรติยศชื่อเสียงก็ได้ และ... ธงปฏากะหรือธงตะขาบ ตรงกับคำภาษาพายัพว่าตุง... ในภาษาพม่า เรียกตุงว่า ตะกวน ธงปฏากะหรือตุง

นี้ เฉพาะชาวภาคพายัพนับถือกันมาก งานพิธีเกี่ยวกับพุทธศาสนา ใช้ตุงประดับเป็นพื้น... และในการนำศพไปป่าช้า ใช้ตุงขนาดยาว ๑ ศอก ทำเรื่อรูปคนถือนำศพ ตุงศพนี้ทำด้วยกระดาษสา...เนื่องด้วยพิธีศาสนาถือว่าได้บุญแรง หรือทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย หรือป้องกันอันตรายและอำนาจโชคลาภ ตามความหมายของคำแปลที่ได้กล่าวมาแล้ว...”

แต่เดิมเมื่อดูแลรักษาผู้ป่วยกันในบ้านแล้วเสียชีวิตในบ้าน การจัดการงานศพทำกันในบ้านเรือน แต่ในปัจจุบันมักจะไปตายที่โรงพยาบาล ขึ้นตอนปฏิบัติต่อศพ ทางบุคลากรของสถานพยาบาลจะจัดการให้เรียบร้อย โดยพันผ้าขาวหรือบรรจุในถุงและสั่งห้ามไม่ให้เปิดนำศพออกมาอบน้ำอีก ดังนั้นเมื่อนำศพออกจากโรงพยาบาล ชาวบ้านจึงต้องไปจัดการพิธีกรรมกันที่บ้านหรือวัด สำหรับคนในเมืองบริเวณบ้านอยู่อาศัยคับแคบไม่สะดวกในการจัดงาน มักจะนำศพไปตั้งที่วัด (ถือว่าตายนอกบ้าน)

การเตรียมการงานศพในปัจจุบัน หน้าที่ของเจ้าภาพและชาวบ้านจึงเป็นการจัดสถานที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศล กำหนดการพิธีการ งบประมาณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ติดต่อกลุ่มสมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์เพื่อมาจัดการด้านการเงิน รวมทั้งขอรับเบี่ยงประกันชีวิต (ถ้ามี) ติดต่อซื้อโลงบรรจุศพและสั่งทำไม้ปราสาทศพ ติดต่อจัดหาดนตรีแห่ศพ จัดพิมพ์หนังสืองานศพ (ถ้ามี) บอกกล่าวส่งข่าวสารถึงญาติพี่น้องและผู้เกี่ยวข้องกับผู้ตายที่อยู่ห่างไกล นิมนต์พระภิกษุสามเณรผู้ประกอบพิธีกรรมและจัดเตรียมปัจจัยยอดครัวทาน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การจัดการศพของชาวล้านนามี ๒ ลักษณะ คือ

๑) การเผา

ศพที่จัดการด้วยการเผาคือ ศพของคนตายดี การตายดีจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนาของคนโดยทั่วไป เพราะคนที่ตายดีนั้น จะมีพิธีกรรมการจัดงานศพตามประเพณีครบถ้วน และมีขั้นตอนต่าง ๆ อย่างพิถีพิถัน เช่น การเตรียมงาน การเผาศพ การเก็บกระดูก เป็นต้น ดังนั้น เมื่อมีการทำบุญในคราวใด ผู้ทำบุญมักจะอธิษฐานตอนสุดท้ายว่าขอให้ได้ตายดี เพราะนอกจากจะได้รับการจัดพิธีกรรมอย่างสมบูรณ์แบบแล้ว ยังไม่ต้องทนทุกข์ทรมานเจ็บปวดก่อนตายด้วย

๒) การฝัง

ชาวล้านนาโบราณแต่เดิมมานั้น มักจะจัดการศพที่ตายร้ายด้วยพิธีการฝังเท่านั้น ไม่ทำพิธีเผาเหมือนศพตายดี กรณีที่จะทำพิธีเผา ต้องประกอบพิธีกรรมเฉพาะ ดังในหนังสือกาพย์เงี้ยวมาเทวี และวิริงกะ ที่อาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ ได้กล่าวไว้เป็นบทกวีว่า

๑๖๕๓ ที่ถือ ดายไม่ดี

บ่มีศรี โบราณว่า

ตายด้วย โรคป่วงห้า

คนสัตว์ป่า ฆ่าตัวตาย

ตายกลม ตายยามเล็ก	ตายเด็ก กับตายพลาย
อุบัติเหตุ แล้ววางวาย	ก็คือตาย มีราศี
๑๖๕๔ จาริต แต่เมินมา	จिरกาล เรื่องตายนี้
หากว่า ตายนั่นดี	ศพเผาได้ บ่เป็นไร
หากว่า ตายไม่ดี	มีราศี นำศพไป
เจียบเจียบ ขุดฝังไว้	เผาไม่ได้ ชิด ^{๔๔} ราทรอน ^{๔๕}

ดังนั้น การตายร้ายจึงไม่มีพิธีกรรมเหมือนกับการตายดี กล่าวคือ ไม่มีพิธีทางศาสนา เช่น สมาทานศีล ถวายภัตตาหาร ไม่มีพระนำหน้าศพ จะมีก็เพียงแต่คนหามศพ ๔ คนเท่านั้น ยกเว้นการตายร้ายบางกรณีที่มีการถวายข้าวสารตรงจุดที่เสียชีวิตเท่านั้น เช่น ผูกคอตาย ตายถูกฟ้าผ่า เป็นต้น ดังนั้น ชาวล้านนาจึงมักเรียกศพตายร้ายว่า “ตายบ่ได้หันหน้าตุ้หน้าพระ” (ตายบ่ได้หันหน้าพระภิกษุและสามเณร) การจัดงานศพคนตายร้ายจึงเป็นพิธีกรรมที่มีขั้นตอนไม่มากนัก ดูแล้วเจียบเหงาค้ำกับงานศพของคนอนาถา ขาดความอบอุ่น และมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์มากตามกรณี เช่น ตายห้องกลม ตายพราย เป็นต้น ซึ่งผู้ประกอบพิธีก็คือ “สล่าเก่า” (นายช่างใหญ่) ผู้มีความรู้ด้านไสยศาสตร์ สาเหตุที่การจัดพิธีกรรมงานศพคนตายร้ายที่ทำแบบรวบรัด ไม่มีพิธีพิถันเหมือนตายดีนั้น เพราะมีข้อห้ามเฉพาะที่เรียกว่า “ชิด” หากญาติผู้มีชีวิตอยู่ไม่กระทำ เชื่อกันว่า จะไม่มีความเจริญ มีแต่จะฉิบหายวอด บ้านเมืองจะเดือดร้อน

๒.๒.๒ ขั้นตอนการจัดการศพ

ขั้นตอนการจัดการศพนั้น ในล้านนาได้แบ่งขั้นตอนการจัดการศพออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ การจัดการศพของคฤหัสถ์ทั่วไปและพระภิกษุ สามเณร ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

(๑) ขั้นตอนการจัดการศพของคฤหัสถ์ทั่วไป

๑) การอาบน้ำศพ

ก่อนจะนำร่างของผู้เสียชีวิตใส่โลงศพ ชาวบ้านจะเตรียมศพตามประเพณีนิยม คือ การทำความสะอาดเป็นขั้นตอนแรกหลังจากผู้ตายสิ้นชีวิต การอาบน้ำศพพวกญาติจะช่วยกันนำร่างของ

^{๔๔} หมายถึง อุบาทว์.

^{๔๕} อภิธาน สมใจ , งานศพล้านนา ปรากฏนคหส์ดีลิ่งคู้ไม้ศฟ , หน้า ๘๒.

ผู้ตายไปอาบน้ำ เสร็จแล้วจึงนำเสื้อผ้าที่ผู้ตายชอบใส่ที่สุดหรือสวยที่สุดมาสวมใส่ให้ พร้อมกับแต่งหน้าทาแป้งให้เรียบร้อย หลังจากนั้นก็จะนำศพไปนอนไว้บนเสื่อ

๒) การนำก้อนเงินใส่ปากศพ

หลังจากที่เสร็จขั้นตอนของการอาบน้ำศพแล้ว ญาติของผู้ตายจะนำก้อนเงินใส่ลงไป ในปากของผู้ตาย บางแห่งก็ใช้ “สุบหมาก” (หมากที่ทำเป็นคำ) ใส่ปากศพแทน

๓) การมัดตราสังศพ

ก่อนจะมัดตราสังศพ ผู้ที่ทำพิธีจะมัดมือศพให้พนมไว้ที่อก โดยมี “สวยดอกไม้” (กรวยดอกไม้) รูปเทียนอยู่ในมือ แล้วผูกด้วยด้ายดิบ แล้วจึงมัดตราสังศพด้วยฝ้ายจำนวน ๓ เส้น เรียกว่า “ฝ้ายจรสาด” สอดเข้าใต้เสื่อที่ศพนอน แล้วผูกตรงมือหนึ่งเส้น ตรงเอวหนึ่งเส้น และตรงเท้าหนึ่งเส้น

หลังจากมัดศพแล้ว ก็จะหามศพนอนบนแคร่ไม้ไผ่ที่เรียกว่า “ห้างลอย” ซึ่งถักเตรียมไว้แล้วมีขนาดเท่าโลงศพ หลังจากนั้น ก็จะนำศพไปนอนไว้ตรงซื่อ (กรณีที่ยังไม่ได้ใส่โลงศพ) การที่เอาศพนอนตรงซื่อนั้น เพื่อต้องการเอาไม้ไผ่จำนวน ๒ เล่ม มาตั้งค้ำลง โดยผูกกับซื่อด้านหัวศพและเท้าศพแล้วเอาเชือกขึงไม้ไผ่ขนานกับพื้นบ้านให้ได้ระดับเดียวกัน ใช้ผ้าห่มคลุมศพโดยพาดบนเชือกที่ขึงไว้ซึ่งมีลักษณะคล้ายจั่วหลังคาบ้าน ส่วนใบหน้าก็ปิดด้วยผ้าขาวหรือผ้าเช็ดหน้า เสร็จแล้วก็จุด “ไฟยาม” ไว้ตรงศีรษะศพ

๔) การนำศพใส่โลง

ขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมศพก่อนที่จะตั้งศพบำเพ็ญกุศลคือ การนำศพใส่โลง โลงศพของชาวบ้านล้านนานั้น สล่าเก้า^{๔๖} ภายในหมู่บ้านและชาวบ้านช่วยกันประกอบขึ้นเอง สำหรับพื้นโลงศพนั้น ก็นำขี้เถ้าที่ได้จากการเผาฟางข้าวมาใส่หนาประมาณ ๑๐ ซม. เพื่อดูดซับน้ำเหลืองและดูดกลิ่นศพ (บางแห่งใช้ฟักเขียว ผ่าครึ่งวางไว้ใต้โลงศพเพื่อช่วยดูดกลิ่น)

ก่อนจะนำศพใส่โลง สล่าเก้าก็จะทำพิธีเบิกโลง โดยนำไปไม้มาปิดในโลง ๓ ครั้ง พร้อมกับพูดว่า “ขวัญคนหนีขวัญผีอยู่” เสร็จแล้วจึงนำศพใส่ในโลง

^{๔๖} สล่าเก้า หมายถึง หัวหน้าผู้ถือขันตั้งขันครู ประจำหมู่บ้าน, ผู้เป็นประธานในการจัดทำ.

๕) การบำเพ็ญกุศลศพ

ขณะที่ศพบำเพ็ญกุศลนั้น ญาติของผู้ตายจะจัดหาเครื่องสักการะตั้งไว้ใกล้ศพ เครื่องสักการะเหล่านี้มีปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ล้างคาบ^{๔๓} หรือขนดอก ฉบับลานผูกของวัดอินทาราม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

(๑) **ไฟยาม** สมัยก่อนใช้น้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันพืช ภาชนะที่ใส่น้ำมันก็คือก้นถ้วย ดักแด้ที่คว่ำลง เอน้ำมันใส่ที่ก้นถ้วย ใส้ตะเกียงก็เอาด้ายมาพันเป็นรูปตีนกา แล้วจุ่มลงตรงกลางก้นถ้วย

(๒) **ธูป ๓ หาง** ทำด้วยกระดาษสาสีขาวหรือผ้าขาวติดด้วยกระดาษสีทอง ตัดเป็นรูปดอกไม้ บางจุดกว้างประมาณ ๕๐ ซม. สูงประมาณ ๑ ถึง ๑ เมตรครึ่ง ส่วนบนคล้ายกับรูปคน ส่วนล่างมีหาง ๓ แฉก

(๓) บาตรพระ

(๔) **ธูปห่อข้าว** ทำด้วยผ้าขาวใส่อาหาร เมียง บุหรี ตลอดถึงเข็มเย็บผ้า

(๕) **ฝ้ายจูง** คือด้ายดิบที่ให้พระสงฆ์ใช้จูงศพไปป่าช้า ซึ่งใช้ด้ายดิบจำนวน ๕ ห่วง ผูกสับกัน

(๖) **ธูปเหล็กธูปทอง** ภาษาล้านนาเรียกว่า “ตุงเหล็กตุงทอง” ทำด้วยทองเหลือง และโลหะเป็นรูปสามเหลี่ยมทรงยาวเจาะรูตรงส่วนหัวข้างบน มีหูแขวนกับเหล็กที่ตัดเป็นรูปวงกลม ติดกับขาไม้ตั้งพื้น แบ่งเป็น ๒ ฟาก ๆ ละ ๘ อัน รวม ๑๖ อัน

(๗) มะพร้าว ๑ ลูก สำหรับใช้ล้างหน้าศพก่อนเผา (ใส่รวมไว้ในธูปห่อข้าว)

การเทศน์และสวดพระอภิธรรมประจำวันนั้น จะมีพิธีกรรมประจำทุกคืนในขณะที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ ซึ่งโดยมากพระสงฆ์จะเทศน์ตามคัมภีร์พื้นเมือง เพราะชาวบ้านในสมัยก่อนคิดว่าพระที่เทศน์แบบปฏิภาณนั้น ท่านพูดขึ้นเอง จึงไม่นิยมฟัง สำหรับการสวดพระอภิธรรมนั้น บางแห่งก็นิยมสวดสัณยาแทน ซึ่งเป็นการสวดของพระสงฆ์ล้านนาโดยเฉพาะ เนื้อหาของบทสวดสัณยา ก็คล้ายกับสวดพระอภิธรรม แต่จะนั่งล้อมวงสวด

^{๔๓} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๓.

๖) การบำเพ็ญกุศลก่อนเผาศพ

หลังจากที่เจ้าภาพงานศพจัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว ปู่อาจารย์วัดหรือมัคนายก จะนำไหว้พระรับศีล ฟังเทศน์ โอกาสเวนทาน และถวายเครื่องไทยทาน เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนา ปู่อาจารย์วัด จะนำกรวดน้ำ จากนั้นก็จะจุด **เทียนจิ่งก่อน**^{๔๘} สวดมาติกา และทำพิธีสวดถอนศพ

๗) การนำศพลงจากบ้าน

หลังจากเสร็จพิธีถอนศพแล้ว ญาติจะจุดศพลงจากบ้าน โดยจุดด้านปลายเท้าศพลง บันไดก้านกล้วยจำลอง ซึ่งวางทาบบันไดจริง เมื่อหามศพลงผ่านไปแล้ว จึงจะยกบันไดก้านกล้วยออก ในสมัยก่อนนั้น จะนำศพออกบ้านโดยเปิดฝาทางทิศตะวันออก ส่วนศพที่ตายร้าย จะนำศพลงบันได บ้าน เมื่อหามศพพ้นบันไดบ้านแล้ว **ปู่อาจารย์** หรือ **สลาเก้า** ก็จะโยนหม้อน้ำลงพื้นดิน และชักฟากบน บ้านออก ๓ ซี่ แล้วจึงโยนทิ้ง ขณะที่หามศพลงจากบ้าน ญาติผู้หญิงก็จะร้องไห้บ่นเพื่อรำพันพร้อมกับการกระทืบเท้า ซึ่งเป็นสัญญาณบอกว่า กำลังหามศพลงจากบ้าน หลังจากนั้น ก็จะนำศพขึ้นวางไว้บน **“ไม้ศพ”** หรือเรือนสำหรับปลงซากศพคนตาย^{๔๙}

๘) ไม้ศพ^{๕๐}

ไม้ศพของชาวล้านนานั้น มีรูปลักษณะพื้นฐานที่แตกต่างกันตามฐานะทางสังคมของคนตาย ดังนี้

(๑) **แมวควบ** ได้แก่ ที่ครอบศพทำด้วยโครงไม้ไผ่สาน ซึ่งทำเป็นรูปประทุนคล้ายกับหลังคาเรือ หรือ มุ้งประทุนครอบเด็ก แมวควบจะใช้วางครอบศพที่ใส่โลงไม้กระดานหรือศพที่ครอบด้วยเสื่อกะลาไม้ได้ใส่โลง โดยศพที่ไม่ได้ใส่โลงนี้ จะห่อด้วยเสื่ออีกทีหนึ่ง แล้วผูกศพกับแคร่ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๒ ลำ วางพาดด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะคล้ายกับเปลสนามสำหรับหามคนป่วย ข้างบนเปลก็มีแมวควบเป็นหลังคาเพื่อป้องกันไม่ให้ดูจาดตา การหามแคร่นั้น ใช้เชือกปอผูกกับลำไม้ไผ่ แล้วนำปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกกับไม้คานหาม ซึ่งการหามแคร่ศพที่ครอบด้วยแมวควบนี้ ต้องใช้คนหามจำนวนถึง ๘ คน สำหรับแมวควบนี้ นิยมใช้กับศพชาวบ้านทั่วไป ซึ่งฐานะยากจน

^{๔๘} เทียนสำหรับติดไม้ซึ่งวางฟังข้างโลงศพ.

^{๔๙} อภิธาน สมใจ , งานศพล้านนา ปราสาทนทหัตถ์ศิลป์สู่ไม้ศพ , หน้า ๕๐.

^{๕๐} หมายถึง เรือนสำหรับปลงซากศพคนตาย.

(๒) ปากกระบาน ได้แก่ เรือนศพที่มีแต่หลังคาไม่มีจั่วและยอด สำหรับใส่ศพชาวบ้าน ธรรมดาสามัญ ซึ่งไม่นิยมทำหลังคาเป็นรูปปราสาทเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะถือว่า “จีด” (อุบาทว์) เป็นอัปมงคล ดังนั้น ปากกระบานจึงเป็น “ไม้ศพ” สมัยแรกที่ทำขึ้นมาสำหรับใส่ศพชาวบ้านธรรมดาแต่มีฐานะค่อนข้างดี

(๓) หลังกลาย ได้แก่ เรือนศพที่มีจั่ว ๔ จั่ว แต่ละจั่วมีชั้นเดียวไม่มียอด เหตุที่ได้ชื่อว่า หลังกลายเพราะเป็นเรือนที่หลังคาไม่มีลักษณะเป็นปราสาทได้เต็มรูปแบบเป็นรูปเรือนโรงธรรมดาไม่มี ยอด กล่าวคือ เรือนไม้ศพนี้จะกลายเป็นปราสาท เรือนศพหลังกลายนี้ สร้างสำหรับใส่ศพบุคคลที่เคารพ นับถือมาก เช่น ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านที่มีฐานะดี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

(๔) ปราสาทยอดเดียว ได้แก่ เรือนที่เป็นรูปปราสาท หลังจาไม่มีหน้ามุข ทำหลังคา ลดหลั่นเป็น ๕ ชั้น หรือ ๗ ชั้น ตามลำดับใหญ่ขึ้นไปหาเล็ก แล้วส่งเป็นยอดปราสาทยอดเดียว ตรง กลางปราสาทชนิดนี้ สร้างขึ้นสำหรับศพเจ้านายชั้นธรรมดา หรือข้าราชการผู้ใหญ่

(๕) ปราสาทจัตุรมุขยอด ๗ ชั้น หรือ ๕ ชั้น ปราสาทชนิดนี้ มีหน้ามุขครบทั้ง ๔ ด้าน ตั้งอยู่บนหลังรูปนกหัสดีลิงค์ หรือหลังของพระยานาคจำลอง นิยมสร้างถวายแด่เจ้าผู้สูงศักดิ์ เช่น พระ เจ้าแผ่นดิน ผู้ครองนคร หรือเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง

(๖) เมรุ ได้แก่ ที่สำหรับเผาศพ สร้างลักษณะเช่นเดียวกับปราสาท มีรั้วรอบมีบันได ขึ้น ๔ ด้าน สำหรับขึ้นลงไปคารวะศพ ต่างจากปราสาท คือ เมรุตั้งอยู่กับที่ไม่เคลื่อนย้ายหรือชักลาก เหมือนกับปราสาท

บรรดา “ไม้ศพ” ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แมวควบ ปากกระบาน และหลังกลาย ซึ่ง ใส่ศพชาวบ้านธรรมดานั้น จะต้องใช้คนหามไปเท่านั้นและจะประ โคมดนตรีไปไม่ได้ เชื่อว่า “จีด” ถ้ามี คาฝ่าฝืนลูกหลานญาติมิตรที่อยู่ข้างหลังจะฉิบหายวายวอด ส่วนปราสาทสำหรับใส่ศพเจ้านายเชื้อพระ วงศ์นั้นมีการขบวนชักลากไปสู่ป่าช้าและมีการประ โคมด้วยวงดนตรี

๘) การเคลื่อนศพไปป่าช้า

หลังจากนำศพวางไว้บน ไม้ศพแล้ว ก่อนที่จะขบวนศพจะเคลื่อนออกไปสู่ป่าช้า สล่าแก้ว จะใช้มือขวากือขวานลับที่ไม้แม่ข้างเบา ๆ ๒-๓ ที พร้อมกับเสกมนต์เป่า เรียกว่าพิธีบายหัวคาน ส่วน มือซ้ายก็ถือ คีวัก (กระทง) ใส่ข้าว ๑ ปั้น กล้วย ๑ ลูก หลังจากนั้นจึงจะหามศพไปได้

ขบวนหามศพไปป่าช้า^{๕๑} มีการจัดตามลำดับ คือ คนแบกตุง ๓ หาง พร้อมกับสะพายตุงห่อข้าวด้วย พระภิกษุสามเณรจูงศพ คนแบกไม้ค้ำหมุด^{๕๒} ขบวนศพจะไปตามถนนเท่านั้น โดยไม่ผ่านบ้านหรือสวนของคนอื่นเลย บางครั้งหากพบทางตันก็จำเป็นต้องลัดเลาะไปตามลำเหมือง และผู้ร่วมขบวนหามศพทุกคนจะไม่เหลียวหลัง ส่วนญาติผู้หุงและเด็กจะไม่ให้ร่วมขบวนไปด้วย คงแต่ร้องเสียงดังโหยหวนเมื่อหามศพออกจากบ้านเท่านั้น ขณะที่ขบวนศพผ่านบ้าน ผู้ใหญ่จะไล่เด็ก ๆ ขึ้นไปอยู่บนบ้าน และเก็บเสื้อผ้าตามราวที่ตากไว้ พร้อมกันนี้ก็จะนำขี้เถ้ามาโรยเป็นรอยกั้นประตูบ้านไว้ เมื่อขบวนหามศพไปได้ไกลแล้ว **สลาเก้า** จะเสกมนต์ที่เหล็กหรือไม้ขีดบนแผ่นดินให้เป็นรอย และบางครั้งเมื่อถึงทางแยกคนที่หามศพจะนำสพวนเวียนไปมา บางครั้งก็นำสพวางถนนบ้าง ที่ทำเช่นนี้เชื่อว่าการให้ผีกลับบ้านไม่ถูกเพราะหลงทาง เมื่อขบวนหามศพเริ่มเคลื่อนเข้าสู่ป่าช้า **สลาเก้า** จะท่องคาถาทัก **ผีเจียงเมียง**^{๕๓} ที่มาทักทายผีใหม่

๑๐) การบังสุกุลศพ

เมื่อขบวนศพหยุดตรงหน้าศาลาป่าช้าแล้ว ชาวบ้านจะช่วยกันตัดไม้ไผ่ที่ใช้ทำคานหามศพ เพื่อทำ **กระบอคน้ำหยาด**^{๕๔} และฝาไม้เป็นซีก สำหรับทำไม้เท้าให้พระสงฆ์ถือออกมาพิจารณาผ้าบังสุกุล ผ้าที่ใช้ทำผ้าบังสุกุลนั้น ไม่ได้ซื้อตามตลาดเหมือนปัจจุบันนี้ สมัยก่อนใช้ผ้าขาวที่เวียนรอบฐาน **ไม้ศพ** หรือรอบโลงศพ แล้วนำมาฉีกเท่าจำนวนพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ทำพิธีพิจารณาผ้าบังสุกุลเสร็จแล้ว ก็จะนำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ โลงศพที่ทำด้วยไม้จริงก็จะนำไปคว่ำลง แล้วใช้ขวานสับด้านล่างตรงกลางโลงให้เป็นช่อง ส่วนศพนั้น จะตัดเชือกที่มัดมือมัดเท้าออก แล้วยกศพเข้าโลงเหมือนเดิม โดยศพที่เป็นผู้ชายให้นอนคว่ำ ศพผู้หญิงจะให้นอนหงาย หลังจากนั้น ก็จะนำสพเวียนซ้ายรอบเชิงตะกอนแล้วจึงยกศพขึ้นวางบนกองฟืน

^{๕๑} “หมุด” ทำจากผ้าห่มเก่านำมาพันให้เป็นเกลียว ฝาไม้ไผ่ขีดตรงกลางเหมือนปั้งปลา จุดไฟที่หัวผ้าห่มสำหรับกลบกลืนศพ หากลมไฟมาจุดศพก็จะใช้เป็นเชื้อไฟได้ ในสมัยต่อมา ใช้หม้อไฟใส่เปลือกมะพร้าวแห้งและเศษผ้าเป็นเชื้อไฟแทนหมุด.

^{๕๒} หมายถึง ไม้ที่ค้ำฝาป่าช้า.

^{๕๓} หมายถึง กระบอคน้ำสำหรับกรวด.

๑๑) การเผาศพ

ก่อนจะทำการเผาศพ ชาวบ้านจะช่วยกันเตรียมเชิงตะกอนเผาศพ ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้ไม้คานล่างหามศพมาฝังทำเป็นเสา ๒ แแถว ตรงกลางนำฟืนมาเรียงไขว้ทับกันเป็นจัน ไม้ที่ใช้ทำฟืนนั้นจะไม่ใช้ไม้ที่มีรสส้ม เพราะจะทำให้ศพหดตัว แล้วลูกนั่งหรือยกขาขึ้นได้ การเผาศพนั้น “สัปเหร่อ” หรือ “ช่างไฟ” จะใช้อุปกรณ์คือ ไม้รวก ยาวประมาณ ๕ เมตร ที่เรียกว่า “ไม้โทวา” กลี่ยซากศพ

๑๒) พิธีกรรมหลังการเผาศพ

(๑) การอยู่ “เอือนเย็น” หลังจากเผาศพเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็จะกลับไปบ้านเจ้าภาพศพอีก เพื่อช่วยเก็บข้าวของเครื่องใช้ตลอดถึงทำความสะอาดบริเวณบ้าน อาหารที่เหลือก็จะแบ่งปันกันไปที่บ้าน เจ้าภาพก็จะนำภาชนะบรรจุน้ำส้มป่อยตั้งไว้ประตูบ้าน เพื่อให้ผู้ที่กลับจากการเผาศพใช้ชุบศิระระ ตอนกลางคืน จะมีชาวบ้านมาอยู่เป็นเพื่อน หม่อมสาวก็ถือโอกาสคุยกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเล่า “เจ็ย” (นิทานตลกพื้นบ้าน) ให้เด็ก ๆ และผู้สนใจฟัง บางครั้งก็นำคำวรรณกรรมพื้นบ้านมาเล่าสู่กันฟัง บางแห่งจะนำสะลือ ซอ ซึ่ง มาบรรเลงให้เจ้าภาพคลายทุกข์โศก เมื่อถึงเวลานอน ก็จะจับกลุ่มกันนอนกลางห้องโถง หลังตื่นนอนตอนเช้ามีด ก็จะพากันกลับบ้านคงเหลือหญิงสาวบางคนช่วยเจ้าของบ้านนึ่งข้าวเหนียวแล้วจึงกลับบ้าน การที่ชาวบ้านมานอนเป็นเพื่อนนี้ ใช้เวลา ๓ คืน หรือ ๗ คืน ประเพณีเช่นนี้สร้างความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้าน ซึ่งว่าเหว เพราะคนในครอบครัวได้สูญเสียไป บ้านจึงเงียบเหงาวิเวกวังเวง เย็นยะเยือกน่าหวาดกลัว ดังนั้น ชาวล้านนาจึงเรียกบ้านหลังนั้นว่า “เอือนเย็น” (เรือนเย็น) ผู้ที่ไปนอนเป็นเพื่อนก็เรียกว่า “ไปนอนเอือนเย็น” บางครั้งก็เรียกว่า “อยู่กรรม” เพราะตอนกลางคืนต้องนอนบนเสื่อเท่านั้น และในช่วงระยะเวลาที่อยู่ “เอือนเย็น” ๓ ถึง ๗ วันนี้ ลูกหลานจะจัดสำรับอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด

(๒) การเก็บอัฐิ หลังจากเสร็จพิธีการเก็บกระดูกแล้ว ในเช้าวันรุ่งขึ้นญาติของผู้ตายจะนิมนต์พระ ๔ รูป ไปทำพิธีที่ป่าช้า เมื่อไปถึง ปู่อาจารย์ จะนำกระทงที่ใส่ข้าวปลาอาหารไปวางไว้ใกล้เชิงตะกอน เพื่อบอกให้ “ผีเจ็ยเม็ยง” ปล่อยดวงวิญญาณของผู้ตายกลับไปรับสังฆทานอุทิศที่บ้านในวันพรุ่งนี้ หลังจากนั้น จะเก็บกระดูกใส่หม้อปิดด้วยผ้าขาว แล้วนิมนต์พระสงฆ์บังสุกุล เสร็จแล้วจึงเปิดผ้าขาวให้ญาตินำน้ำส้มป่อยประพรมขอ สุมาลาโต๊ด^{๕๔} พอเสร็จพิธีแล้ว ก็นำกระดูกไปฝังโคนต้นไม้ในป่าช้านั่นเอง ในตอนเย็นพระสงฆ์ก็จะไปสวดพระพุทธมนต์เพื่อขับไล่ผีที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้วนำ

^{๕๔} ขอมมาลาโทยที่ได้ล่วงเกิน.

เชือกคาที่พันจากคาสดมาสอดด้วย “ตาเหลว” (เหลว) ผูกขวางบนประตูบ้าน ญาติจะทำบุญอุทิศให้กับคนตายอีกครั้งหนึ่ง โดยถวายสำหรับอาหาร สังฆทาน เจดีย์ทราย ๑๐๘ กอง การทำบุญกระดุกนี้ ในสมัยต่อมา การจัดพิธีที่ป่าช้าคงไม่สะดวกจึงย้ายมาทำบุญที่วัด โดยจะนำกระดุกมาฝากไว้ที่วัดในวันใด^{๕๕} ซึ่งทางล้านนาจะไม่มีการนำกระดุกเข้าบ้านเหมือนชาวภาคกลาง สำหรับกระดุกที่ใส่ข้าวปลาอาหารนั้น นอกจากจะนำไปบอกผีเจียงเมียงแล้ว จะต้องทำอีก ๑ ชุด เพื่อบอกให้แม่ธรณีช่วยบอกให้ผู้ตายมารับสังฆทานที่วัดวันพรุ่งนี้ด้วย โดยนำกระดุกไปวางไว้ที่ประตูบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านจะมาช่วยกันจัดเตรียมสังฆทาน ซึ่งภาชนะที่บรรจุเครื่องสังฆทานนั้น ใช้ กัวย่ตื้นจ้าง^{๕๖} ที่กรุด้วยใบตองกล้วยสด ข้างในก็บรรจุ ข้าว น้ำ อาหาร ผลไม้ นานาชนิด พอวันรุ่งขึ้นก็นำไปทำบุญที่วัด พร้อมกับก่อเจดีย์ทรายจำนวน ๑๐๘ กอง ปักด้วยขอที่ทำด้วยกระดาษสีขาว และเขียนตามจำนวนกองทรายเวียนรอบด้วยฝ้ายสีขาว (ด้ายสายสิญจน์) แล้วโยงขึ้นไปในวิหารซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธี พอถึงกำหนดเวลาประกอบพิธีกรรม ก็จะสมทานเบญจศีล แล้วจึงนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๔ รูป พิจารณาผ้าบังสุกุลที่วางบนปากหม้อกระดุก เสร็จแล้วญาติก็จะถวายสำหรับอาหารและสังฆทาน หลังจากนั้นญาติก็จะนำน้ำส้มป่อยขอขมากระดุกผู้ตาย เป็นอันเสร็จพิธี สำหรับกระดุกผู้ตายนั้น ก็จะนำไปบรรจุไว้ในกุ^{๕๗} ซึ่งได้สร้างเตรียมไว้ในบริเวณวัด และจะทำบุญบังสุกุล บางเจ้าภาพกลัวผู้ตายจะหว่านอาลัยกับกระดุกของตน ก็จะนำไปผสมดินปั้นจุดสลายไปพร้อมกับดินปั้น

สำหรับขั้นตอนของการจัดการศพด้วยวิธีการฝังนั้น ศพคนตายร้ายชาวล้านนาจะนิยมฝังเท่านั้น ยกเว้นกรณีที่จะจัดการศพด้วยการเผาจะต้องประกอบพิธีกรรมเฉพาะราย ดังรายละเอียดของขั้นตอนพิธีกรรมซึ่งแยกตามลักษณะของสาเหตุการตายดังนี้

(๑) **ตายกล่ม** (ตายท้องกลม) คือผู้หญิงที่ตายพร้อมกับลูกขณะที่ถูกยังอยู่ในท้อง การตายในลักษณะนี้ ชาวบ้านถือว่าวิญญาณเฮี้ยนมาก จะต้องทำพิธีกรรมเฉพาะเรียกว่า **ผ่าจ้าน**^{๕๘} เสียก่อนจึงจะนำไปฝังได้

^{๕๕} วันเตรียมงานก่อนถึงวันทำบุญ ๑ วัน.

^{๕๖} ตะกร้าที่มีรูปทรงคล้ายเต้าช้าง มีพื้นที่ยกขึ้นกึ่งกลางตะกร้ามองดูเหมือนตะกร้าซ้อนทับกันสองใบ กล่าวคือ ใบข้างบนหงายขึ้น ใบข้างล่างคว่ำลง.

^{๕๗} สตูบบรรจุกระดุก.

^{๕๘} พิธีผ่าศพผู้ตายท้องกลม เพื่อแยกศพของทารกออกจากศพแม่.

พิธีกรรมศพนั้น เริ่มตั้งแต่การนำศพผู้ตายลงจากบ้านทางใต้ถุนตรงที่ศพนอน แล้วนำศพใส่คานหามที่เตรียมไว้ ผูกศพติดคานหาม ๓ แห่ง คือ ที่คอ ที่เอว และที่เท้า ให้น้ำมัน เมื่อศพไปพ้นจากบ้านแล้ว ก็จะทำพิธีตัดขาดความเป็นสามภรรยาแล้ว จึงจะนำศพไปป่าช้า ผู้ทำพิธีเรียกว่า หมอผี จะนำ **สวยดอกไม้** ใส่ในมือศพ ๑ กรวย และให้สามีถ่อ ๑ กรวย เสร็จแล้วจะนำค้ายสายสิญจน์ผูกมือศพแล้วโยนค้ายมาผูกกับมือผู้เป็นสามี หลังจากนั้นจะเสกคาถาลงบนมิดหมอและตัดสายสิญจน์ตรงกลางให้ขาดทีเดียว พอค้ายสายสิญจน์ขาดแล้ว ผู้เป็นสามีจะรีบถอดเสื้อผ้าวิ่งเข้าไปอยู่ในวัดโดยไม่เหลียวหลัง ระยะเวลาอยู่ในวัดนั้นประมาณ ๓-๗ วัน บางคนก็ถือโอกาสบวชอุทิศส่วนกุศลให้ภรรยา หลังจากเสร็จพิธีตัดแล้วก็จะนำศพไปป่าช้า การหามศพไปนั้น ผู้หามและผู้ร่วมขบวนศพไปป่าช้าจะต้องไม่เหลียวหลัง ขณะที่ศพถึงทางแยกต้องหามศพหมุนวนรอบไปมา ส่วนหมอผี ก็จะเสกมิดหมอขีดเส้นขวางถนนที่ศพผ่าน เมื่อศพไปถึงบริเวณป่าช้า หมอผี ก็จะเสกขยาตหาสถานที่ฝังศพด้วยการ โยนไข่ไก่ ถั่วไข่แตกตรงไปที่จุดหลุมฝังศพตรงนั้น และก่อนนำศพลงหลุมก็จะทำพิธีผ่าจันศพ โดย “หมอผี” จะนำเคียวเกี่ยวข้าวที่คมกริบมาแหวกหน้าท้องศพทีเดียวจากล่างขึ้นไปข้างบน แล้วนำศพทารออกมาฝังข้าง ๆ ศพมารดา หลังจากนั้นก็จะกลบดิน การทำพิธีกรรมทุกขั้นตอนนั้น หมอผี จะต้องเสกคาถาอาคมทุกครั้งเพื่อสะกดวิญญาณผู้ตาย

(๒) **ตายพราย** การตายหลังจากคลอดลูกแล้ว กำลังอยู่เดือนหรืออยู่ไฟ ทางล้านนาเรียกว่า “**ต่ายพราย**” การทำพิธีศพก็เหมือนกับตายท้องกลม แต่มีข้อแตกต่างก็คือ พิธีกรรมศพตายพรายที่มารดาสิ้นชีวิตแต่ลูกยังมีชีวิตอยู่ “หมอผี” จะต้องทำพิธีหลอกวิญญาณคนตาย โดยตัดต้นกล้วยขนาดเท่าทารกที่เกิดแล้วจึงนำมาวางไว้ข้างศพพร้อมกับห่อยาสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วย พริกไทย หัวไพล เทียนดำ อีก ๑ ห่อ พร้อมกันนี้ ต้องบอกกล่าววิญญาณผู้ตายให้ทราบจำนวน ๓ ครั้งด้วย อนึ่ง หลังจากที่เขาท่อนกล้วยวางไว้ข้างศพแล้ว “หมอผี” ต้องใช้เหล็กแหลมขีดที่อวัยวะศพ ๓ แห่ง ๆ ละ ๓ ครั้ง ที่หัว แม่เท้า ที่อก และที่เอว หลังจากนั้นจึงนำเอา **ตาเหลว** ที่เตรียมไว้มาปิดหน้าศพ เสร็จแล้วจึงนำศพผูกคานหาม เช่นเดียวกับศพตายท้องกลม

การที่จะเอาศพตายพรายลงจากเรือนนั้น ไม่ได้เจาะพื้นเอาศพลงทางใต้ถุนเหมือนคนตายท้องกลม กล่าวคือหมอผี จะกลับบันไดบ้านเอาคานล่างกลับขึ้นข้างบน แล้วนำบันไดเทียมซึ่งมี ๓ ชั้น แต่ละชั้นผูกด้วยฝ้ายมาพาดทับไว้ เมื่อศพลงพื้นบันไดบ้านแล้วก็จะใช้มีดตัดแบ่งครึ่งบันไดเทียมแล้วนำไปป่าช้าพร้อมกับศพ ส่วนผู้ที่เป็นสามีนั้นต้องแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าเก่า ๆ ชนิดที่ขาดไม่มีชิ้นดี ก่อนจะฝังศพ ผู้เป็นสามีต้องทำพิธีกรรมอย่างขาดกัน โดยกล่าวคำทำนองว่า ได้อย่างขาดกันแล้วจำนวน ๓ ครั้ง หลังจากนั้นก็นำท่อนกล้วยและห่อยาสมุนไพรที่เตรียมไว้วางข้างศพแล้วกล่าวมอบให้อีก เสร็จแล้วจึง

เปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่พร้อมกับแบกคานกลับบ้านโดยไม่เหลียวหลัง จากนั้นก็จะนำศพฝังหรือจะนำไปเผา (ถ้าไม่มีพิธีกรรมอย่างขาดจากกันห้ามเผาศพ) ส่วนคนที่ไปร่วมขบวนศพนั้น ทุกคนก็จะต้องทยอยกันกลับบ้านโดยไม่เหลียวหลังก่อนที่จะนำศพลงหลุมฝังหรือเผาศพ สำหรับบริเวณสถานที่ฝังหรือเผานั้น จะทำรั้วด้วยหนามล้อมรอบ มีประตูออกเพียงประตูเดียว หน้าของ “หมอผี” ต่อไปก็คือ หลังจากทำพิธีศพแล้วจะต้องนำค้ายสายสิญจน์มาจึงปิดถนน ๓ แห่ง แต่ถ้าป่าช้าไกลจากหมู่บ้านมากก็ให้จึง ๗ แห่ง

(๓) **ตายแขวนคอ** การตายแขวนคอนั้น ถือว่าวิญญาณเฮี้ยนพอ ๆ กับตายท้องกลมหรือตายพราย ดังนั้น จึงมีพิธีกรรมที่เฉพาะ เริ่มตั้งแต่หา “หมอผี” มาตัดเชือกที่ใช้แขวนคอ ส่วนศพนั้นให้ฝังได้อย่างเดียว และต้องฝังในทำขึ้นด้วย พิธีกรรมเกี่ยวกับศพที่แขวนคอตายนี้ในคัมภีร์มูลจิตศัพท์^{๕๕} วัดสันกลาง ท่านบรรยายไว้ได้อย่างละเอียดดังนี้

ผู้เฝ้าศพคอยตาย หือเอาไม้แต่กยาวเต้าตัวนั้น แล้วจึงหือขุดขุม แล้วเอาตัวมันฝังย่นบั้นหน้าไปวันออกจิวได้ แล้วหือกวี้म्मมันเสียบ แล้วจึงหือฝัง จึงหือผ้าขาวคอบอันผู้อยู่ผู้อยู่เดียนั้น หือปิ่นกำจ้างแก่ผู้นั้นแล้วเอาเฟืออันมี ๗ ซึ้นนั้นขาดไปขาดมา ๗ ดีแล้วหือออกปากว่า จุงหือฝนดี น้ำไหลด้วยลวงว่าดังนี้ เตื่อะ กันบ่กระดำ ก็บ่กวรฝังย่นได้แล มักนิบหายต่อเต้าเงินลูกเงินหลาน บ่กวรส่งสะก้าร์ด้วยไฟแล บ่กวรฮับของด้านอันมาก้ามาจุง บ่กวรได้แฮมคีน บ่กวรตานเข้าสังข์ บ่กวรปิ่นสรณกมณั บ่กวรสังคหธรรม บ่กวรเอาพระเจ้าไปนำหน้า เต้ากวรตานเข้าสารคิบแล

คนที่ผูกคอตายให้นำเอาไม้มาวัดให้ขนาดความสูงยาวของผู้ตาย แล้วให้ขุดหลุมเอาศพฝังย่น โดยให้ยื่นหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ แล้วให้คลี่สายยวมคนตายออก เสร็จแล้วจึงให้ฝังดิน แล้วจ้างให้ผ้าขาวคอบสที่อยู่คนเดียวนั้น เอาคราดอันมี ๗ ซึ่ ขุดเกลี่ยดินไปมา ๗ ครั้ง แล้วให้ร้องว่า “ให้ฝนดีน้ำไหลด้วยร่อง” หากไม่กระทำดังนี้แล้ว ไม่ควรรนำเอาศพมาฝังทั้งย่นไม่เช่นนั้นจะนิบหายชั่วลูกชั่วหลาน ห้ามนำศพมาเผาไฟ ห้ามรับสิ่งของที่มิผู้บริจาควช่วยเหลือและไม่ให้นำศพค้างคืน ไม่ให้ถวายสังฆทาน ไม่ให้สวดสังคหะ และไม่ให้อาพระพุทธรูปนำหน้าศพ ถ้าจะถวายทานให้ทานด้วยข้าวสารคิบเท่านั้น”^{๕๖}

^{๕๕} คัมภีร์มูลจิตศัพท์ หมายถึง คัมภีร์ที่กล่าวถึงต้นเหตุของการเกิดอุบาสก์ต่าง ๆ.

^{๕๖} กรมเนตร เชนฐพัฒน์วนิช, **จิตข้อห้ามในล้านนา**, (เชียงใหม่ : กราฟิกส์ แอนด์ สกรีน, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๑.

(๔) **ตายถูกฟ้าผ่า** เมื่อคนถูกฟ้าผ่าตาย ให้นำศพนอนเหนือ ฮางหมุ^{๖๐} แล้วให้เขย่า ฮางหมุ ๓ ครั้ง (บางแห่งต้องเขย่าให้ศพตกลงดิน ๓ ครั้ง) จากนั้นจึงนำศพไปอาบน้ำด้วยน้ำอุ่น เสร็จแล้ว จึงนำไปฝัง ศพคนตายถูกฟ้าผ่าท่านก็ห้ามรับบริจาคสิ่งของช่วยเหลือจากบุคคลอื่น เช่นกัน นอกจากนี้ก็ ห้ามถวายสังฆทาน แต่ให้ถวายข้าวสารตรงจุดที่ถูกฟ้าผ่าตายได้

(๕) **ตายตกน้ำ** ศพที่ตกน้ำตายต้องฝังศพในวันนั้นทันที แต่ถ้าต้องการจะทำพิธีเผาศพ “หอมผี” ต้องประกอบพิธีเสียก่อน โดยนำหัวขมิ้นมาตำผสมกับฝุ่น แล้วละลายด้วยน้ำ เมื่อเปียกได้ที่ แล้วให้เอามือขยำขมิ้นลูบหัวศพขึ้นข้างบน ๗ ครั้ง ลูบลงข้างล่างอีก ๗ ครั้ง เสร็จแล้วจึงนำศพไปเผา ต่อไป พิธีกรรมศพคนตกน้ำตายนี้ ไม่มีพิธีกรรมของพระสงฆ์ และห้ามรับของบริจาคเช่นกัน

(๖) **ตายถูกเสือกัด** ผู้ที่ถูกเสือกัดตายท่านให้นำศพฝังดิน แต่ถ้าต้องการเผานั้นต้องเอาน้ำอุ่นมาอาบน้ำศพตรงบริเวณที่ถูกเสือกัด นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเพิ่มเติมอีกคือ ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน ห้ามถวายสังฆทาน แต่ทำพิธีสมათานศีลและถวายข้าวสารตรงจุดที่ตายได้ เช่นเดียวกับศพคนตายด้วยฟ้าผ่า

(๗) **ตายตกต้นไม้** คนตกต้นไม้ตาย ก่อนจะนำไปเผาหรือฝังนั้น ต้องให้บิดามารดา ญาติพี่น้อง ผู้สูงอายุ หรือนักบวช กระโดดข้ามศพไปมา ๓ ครั้ง แล้วจึงนำไปเผาไฟหรือฝังดินได้ นอกจากนี้ก็มีข้อห้ามเหมือนกับศพตายร้ายลักษณะอื่น ๆ

(๘) **ตายเพราะถูกต้นไม้ล้มทับหรือถูกสัตว์เหยียบตาย** คนที่ตายด้วยสาเหตุเกี่ยวกับ ต้นไม้หรือสัตว์ทำร้าย เช่น ต้นไม้กิ่งไม้ล้มทับหักไล่ หรือวัวควายเหยียบขวิดตาย คนล้านนาห้ามจัดพิธีศพใด ๆ ทั้งสิ้นและหากตายในป่าห้ามนำศพเข้าบ้านให้จัดการฝังเสียตรงที่เสียชีวิตในป่านั้น แต่ถ้าตายในบ้านก็นำไปฝังป่าช้าเสีย ข้อห้ามนอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็เหมือนกับศพตายร้ายอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ ชาวล้านนายังมีกฎเกณฑ์การจัดพิธีกรรมศพที่ปลีกย่อยเฉพาะกรณีซึ่งแตกต่างจาก พิธีกรรมงานศพคนตายดีและตายร้ายไปอีก ดังนี้

เรือนหลังคาเดียวกันมีคนล้มบาก ๒ คน ในกรณีที่มีคนป่วยหนักซึ่งเรียกว่า คนล้มบาก อยู่ใน เรือนหลังคาเดียวกัน หากคนหนึ่งตายลงก่อน ไม่ให้เก็บศพค้างคืน ให้นำไปฝังอย่างเดียว ไม่ให้รับของ บริจาค และไม่ให้ “ตานขันข้าว” (ถวายสำหรับอาหารแด่พระสงฆ์)

^{๖๐} รางไม้สำหรับใส่อาหารให้หมู.

เรือนหลังเดียวกันตายซ้อนกัน ๒ ศพ กรณีที่มีการตายในเวลาใกล้เคียงกันเช่นนี้ ให้เผาหรือฝังศพที่ตายทีหลังก่อน (ห้ามเก็บศพค้างคืน) แล้วจึงปลงศพคนที่ตายก่อนในภายหลัง ส่วนของที่ชาวบ้านนำมาช่วยเหลือนั้น ศพที่ปลงก่อนห้ามรับ ศพที่ปลงทีหลังให้รับได้ (กรณีที่มีคนตายในเรือนหลังเดียวกันยังไม่ครบ ๗ วัน หากมีคนตายอีกหนึ่งศพ ท่านห้ามรับของบริจาครวม ๒ ศพ)

เรือนที่มีคนตายแล้ว ๓ ครั้ง เรือนหลังใดที่มีคนตายครบ ๓ ศพ ถือว่าเป็น เรือนสุด (เรือนหลังสุดท้าย) ไม่ควรอยู่ควรรื้อถอน แต่ถ้าจะอาศัยอยู่ต่อไป ควรทำพิธีมงคลปัดรังควาน ให้ปฏิบัติเหมือนศพตายโหง คือ ไม่มีพิธีสงฆ์ (คงถวายเฉพาะข้าวสาร) ห้ามเลี้ยงอาหารชาวบ้าน หากภายในหมู่บ้านนั้น ตายด้วยโรคห่าติดกันมา ๓ ศพ ศพที่ ๓ นี้ห้ามเผาให้จัดการฝังอย่างเดียว ส่วนชาวบ้านที่มีบ้านเรือนติดกับเรือนของคนตายนั้น ให้ทำพิธีไล่ “พยาธิ” (พะ-ยาด) โดยนำขี้เถ้ามาโปรยรอบบริเวณบ้านของตัวเอง แล้วกล่าวคำไล่โรคห่าให้ลี้หนีไปให้ไกล อย่าลวงล้าเข้ามาสู่บ้านของตนเอง

ข้าใช้ตายในบ้าน ตามปกติทางล้านนา จะมีการรับศพโดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือ แต่ในกรณีข้าใช้ที่เกิดในเรือนตาย ท่านให้เอาศพหันศีรษะไปทิศตะวันออก และเมื่อจะวางศพลงที่ป่าช้าให้วางด้านปลายเท้าลงก่อน สิ่งของที่ชาวบ้านนำมาช่วยเหลือให้รับบริจาครได้ ส่วนพระสงฆ์นั้นถวายได้เฉพาะข้าวสารหรือเฉพาะข้าวบิณฑบาต ยังมีคนใช้อีกประเภทหนึ่งคือ คนใช้ที่ไถ่มา หากคนใช้ประเภทนี้ป่วยหนักให้นำไปตายนอกเรือน ห้ามรับสิ่งของบริจาคร และห้ามถวายสังฆทานอย่างอื่นนอกจากข้าวสารเท่านั้น แต่ให้ถวายได้เฉพาะวันปลงศพ

ศพเด็กอายุไม่ถึง ๑๐ ขวบ ในกรณีที่เด็กอายุไม่ถึง ๑๐ ขวบตาย มีข้อปฏิบัติ คือ ไม่ให้เก็บศพค้างคืน ห้ามนำศพลงจากเรือนทางทิศตะวันออก ห้ามรับของช่วยเหลือทุกชนิด ไม่มีพิธีสงฆ์ ห้ามนำพระพุทธรูปหน้าศพ และให้ฝังอย่างเดียวเท่านั้น

ตายข้ามเดือน การนับเดือนที่คนตายนั้น ให้ถือการนับทางจันทรคติ เช่น วันขึ้นเดือนคือ ขึ้น ๑ ค่ำ วันสิ้นเดือนคือ แรม ๑๕ ค่ำ / แรม ๑๔ ค่ำ ตัวอย่าง ถ้าตายในวันแรม ๑๕ ค่ำ จะนำไปเผาหรือฝังในวันใหม่ไม่ได้ ถือว่า ข้ามเดือน ต้องเผาในวันนั้น อีกกรณีหนึ่งตายในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ก็ต้องเผาหรือฝังในวันนั้น ห้ามปลงศพในวันต่อไปซึ่งเป็นข้างแรม เมื่อปลงศพแล้วค่อยทำบุญ “दानตุ่งเหล็กตุ่งทอง” และกรวดน้ำไปให้

แผ่นดินไหวขณะตั้งศพบำเพ็ญกุศล เมื่อเกิดภัยธรรมชาติเช่นนี้ ให้รีบหามศพไปสู่ป่าช้า โดยไม่ต้องรอพระสงฆ์ เมื่อถึงป่าช้าแล้วให้รอพระสงฆ์ได้

ส่วนพิธีกรรมงานศพของพระภิกษุ นั้น มีขั้นตอนของการจัดพิธีกรรมที่ใหญ่กว่าชาวบ้าน เพราะชาวล้านนาถือว่า พระภิกษุเป็นปูชนียบุคคลที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ และเป็นผู้อุทิศชีวิตแด่

พระพุทธศาสนา พระภิกษุที่มรณภาพในขณะที่ครองสมณเพศอยู่นั้น ชาวบ้านเรียกว่า **ต้ายกาผ้าเหลือง**^{๖๒} ขั้นตอนของพิธีกรรมศพนั้น เหมือนกับการจัดงานศพของชาวบ้าน เพียงแต่เพิ่มพิธีกรรมบางอย่างเป็นการเฉพาะเข้ามาอีกเท่านั้น หากเป็นศพของพระที่มีอายุพรรษามาก หรือเป็นพระสังฆาธิการผู้ทรงสมณศักดิ์ การจัดงานศพย่อมมีพิธีกรรมที่ใหญ่กว่าพระภิกษุธรรมดา เมื่อจัดพิธีกรรมงานศพที่ใหญ่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายมาก เช่น ตัวอย่างค่าใช้จ่ายหลักที่พอแจกแจงได้ ดังนี้

(๑) ค่าปราสาทศพ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ทรงสมณศักดิ์ หรือ มีอายุพรรษามากระดับที่เรียกว่า “ครูบา” ปราสาทจะทำเป็นรูปบุษบกตั้งโลงศพไว้บนหลังนกหัสติลิงค์จำลองมีหัวเป็นช้าง มีงาและวงที่สามารถเคลื่อนไหวได้ บางศพก็จะทำเป็นรูปพญานาค ๒ ตัว ด้านล่างที่ช่วยการขับเคลื่อนนั้นไม่มีล้อรถเหมือนปัจจุบัน ใช้ดินมะพร้าว ๒ ตัน วางขนานกัน เรียกว่า “แม่เรือ” บางศพก็จะทำเป็นรูปปราสาทจตุรมุขที่สูงใหญ่ โดยเฉพาะปราสาทที่ตั้งไว้บนเมรุชั่วคราวบริเวณวัด ซึ่งไม่มีการชักลากจะมีการประดับฉัตร ๕ ชั้น ไม้ ๔ มุม ส่วนพระภิกษุสามเณรผู้มีพรรษาไม่มาก จะสร้างเป็นปราสาทยอดเดียวสำหรับราคาปราสาทในสมัยนี้เบ็ดเสร็จเป็นเรือนแสน

(๒) ค่าสังฆทาน และปัจจัยถวายพระที่อาราธนามารับไทยทาน อย่างน้อยประมาณ ๕๐ รูป

(๓) ค่าอาหารถวายพระ และเลี้ยงผู้มาช่วยงาน

(๔) ค่าพิมพ์ฎีกาแจกจ่ายไปตามหัววัด และเชิญชวนประชาชนมาร่วมทำบุญ

(๕) ค่ามหรสพตลอดงาน โดยเฉพาะ “วันดา” คณะกรรมการจะว่าจ้างคณะซอพื้นเมืองมาแสดงในงาน

นอกจากค่าใช้จ่ายหลักที่กล่าวมาแล้วยังมีค่าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งโดยส่วนมากค่าใช้จ่ายหลักคณะ “ศรัทธาเก๋า” (ชาวบ้านผู้ที่เป็นแม่งานที่ซึ่งมีฐานะทางการเงินดี) จะรับเป็นเจ้าภาพ ส่วนค่าใช้จ่ายที่เหลือออกนั้นชาวบ้านก็จะบริจาคสมทบ

(๒) ขั้นตอนการจัดการศพของพระภิกษุ สามเณร

๑) การเตรียมศพ เมื่อมีพระภิกษุมรณภาพ ศิษยานุศิษย์และชาวบ้านจะเตรียมศพก่อนนำศพใส่โลง พิธีกรรมการเตรียมศพเหมือนกับพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป ยกเว้นพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้นที่ไม่มี ดังนี้

^{๖๒} มรณภาพคาผ้าเหลืองหรือผ้าจีวร.

การอาบน้ำศพ พิธีกรรมนี้เหมือนกับการอาบน้ำศพของชาวบ้าน หลังจากนั้นก็ปลงศพ ครอบ จีวรใหม่ และปิดหน้าศพด้วยทองคำเปลว แล้วทำพิธีขอขมาและรดน้ำศพตามลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่ พระภิกษุสามเณรจนถึงศิษยานุศิษย์ชาวบ้านทั่วไป สำหรับวิธีป้องกันศพเน่าเหม็นนั้นเนื่องจากต้องตั้ง ศพบำเพ็ญกุศลไว้นาน ในสมัยก่อนจึงใช้น้ำผึ้งกรอกปากศพพระที่มรณภาพให้มากเท่าที่จะมากได้ แต่ ในสมัยปัจจุบันน้ำผึ้งหายากจึงใช้น้ำตาลศพเหมือนชาวบ้านทั่วไป หลังจากนั้นก็นำศพใส่โลงโดยไม่ต้อง มัดตราสังศพ และนำเงินใส่ปากศพเหมือนศพชาวบ้าน

๒) การบำเพ็ญกุศลศพ เมื่อนำศพตั้งบำเพ็ญกุศล ณ สถานที่สมควรแล้ว ก็จะนำเครื่องอัฐฐ บริหารตลอดถึงเครื่องประกอบสมณศักดิ์และ “ตุง ๓ หาง” ตั้งไว้หน้าศพ หลังจากนั้นก็จะประกอบ พิธีกรรมเหมือนกับศพของชาวบ้านทุกขั้นตอน แต่เนื่องจากศพพระภิกษุโดยเฉพาะศพของพระสังฆาธิ การผู้ทรงสมณศักดิ์หรือมีอายุพรรษามาก จะต้องเก็บศพไว้เป็นระยะเวลาาน การบำเพ็ญกุศลศพจึง ต้องแบ่งเป็นระยะ คือ ระยะแรก จะทำพิธีกรรมตั้งแต่มรณภาพครบ ๗ วัน หลังจากนั้นก็จะปิดศพไม่มีการเทศน์หรือสวดพระอภิธรรม ระยะต่อมาเมื่อถึงวันพระหรือมีผู้มารับเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม จึงจะเปิดศพบำเพ็ญกุศลครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ จะมีพิธีทำบุญครบรอบ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ตามลำดับ พอใกล้จะถึงกำหนดการเผาศพในระยะ ๗ วัน ก็จะอาราธนาศพขึ้นสู่ปราสาทศพ แล้วบำเพ็ญ กุศลอุทิศเหมือนกับระยะแรก อีกครั้งหนึ่ง

๓) การจัดงานศพ เมื่อถึงวันประชุมเพลิงศพ หรือพระราชทานเพลิงศพจะประกอบพิธีกรรม ดังนี้

การบวชหน้าไฟ ในตอนเช้า ศิษยานุศิษย์ของพระภิกษุที่มรณภาพจะบวชหน้าไฟ เพื่ออุทิศส่วน กุศลให้พระภิกษุที่มรณภาพ

การบำเพ็ญกุศล การบำเพ็ญกุศลเพื่อเป็นการอุทิศในวันนี้ก็เหมือนกับงานศพของชาวบ้าน กล่าวคือ ไหว้พระ รับศีล ฟังเทศน์ “โอกาสเวณتان” ถวายเครื่องไทยทาน และพระสงฆ์อนุโมทนา ตามลำดับ หลังจากนั้น “ปู่อจารย์วัด” จะกล่าวคำ “สุมาขันแก้วตั้งสาม” (คำขอขมาพระรัตนตรัย) ที่ แปรลกจากศพชาวบ้านคือศพพระภิกษุจะอาราธนาพระมาทำพิธีมากกว่าเท่านั้น

การเคลื่อนศพไปป่าช้า หลังจากพิธีขอขมาศพแล้ว ก็จะเคลื่อนศพไปป่าช้า นอกจากศพที่ ต้องการทำพิธีเผาที่วัด ซึ่งได้สร้างเมรุชั่วคราวไว้บริเวณวัดเท่านั้น จะไม่มีการเคลื่อนศพ

สำหรับขบวนศพพระภิกษุมีการจัดขบวนศพตามลำดับคือ คนถือ “ตุง ๓ หาง” คนเคาะระฆัง ธรรมาสันพระเทศน์นำหน้าศพ พระภิกษุสามเณร และชาวบ้านชักลากปราสาทศพซึ่งนิยมสร้าง ปราสาทเป็นรูปนกหัสติลิงค์จะมีคนคอยบังคับ โดยมีช่องประตูทางเข้าที่ได้ปักเพื่อคอยดึงเชือกบังคับให้

อวัยวะต่าง ๆ ของนกจำลองเคลื่อนไหวไปมาได้ เช่น หัวของนกก็หันไปซ้ายและขวาได้ ปีกก็ขยับขึ้นลง ส่วนปลายวงก็จะคอยดักข้าวตอกที่ใส่ภาชนะไว้ด้านหน้าโพรยไปรอบทิศทาง ส่วนด้านบนปราสาทจะมีชายหนุ่มชาวเขินข้าง โลงศพเพื่อประคอง โลงศพถัดจากปราสาทศพก็เป็นวงดนตรีปี่พาทย์พื้นเมืองที่คอยบรรเลงเพลงปราสาทไหว ครั้นขบวนศพมาถึงที่ป่าช้า ก็จะนำปราสาทศพไปตั้งไว้ ณ สถานที่ตั้งศพ ซึ่งจะใช้ “ไม้ฆาง” (ไม้ไผ่) ที่มีลำสวยและยาวจำนวน ๔ เล่ม ตั้งไว้ ๔ มุม ข้างบนจะนำจิ๋วของพระมา จึงเป็นเพดาน ในระหว่างที่เคลื่อนศพนั้น ชาวบ้านก็จะโพรยเหรียญ ซึ่งในสมัยก่อนจะนำเอาเหรียญเงินบรรจุไว้ในลูกมะนาว แต่สมัยนี้จะใช้พลาสติกสีเหลืองห่อเหรียญ ชาวบ้านผู้เก็บเหรียญได้จะเก็บรักษาไว้ ซึ่งถือว่าเป็น “เงินขวัญถุง”

การเผาศพ ก่อนจะทำพิธีเผาศพ ก็จะมีพิธีกรรมเหมือนศพชาวบ้านดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น กล่าวคือการทอดผ้าบังสุกุล วางดอกไม้จันทน์เคารพศพ พิธีกรรมที่เพิ่มเข้ามาคือศิษยานุศิษย์และชาวบ้านจะนำพินมาวางไว้บนเชิงตะกอน เพื่อร่วมเผาศพเท่านั้น

เมื่อถึงเวลาเผาศพ ประธานจะจุดชนวนบั้งไฟพุ่งเข้าหาปราสาทศพ ชาวบ้านเรียกว่า “บอกไฟหล่อ” แต่ก่อนที่บั้งไฟจะถึงปราสาทศพ ก็จะพุ่งไปตามจุดที่กำหนดเป็นทอด ๆ แล้วก็พุ่งเข้าหาปราสาทศพ จากนั้นไฟก็พุ่งไปสู่ชนวนพลุ “บอกไฟจ้ำฮ้อง” (บั้งไฟเสียงข้างร้อง) และ “บอกไฟหล่อ” บั้งสุดท้ายจะพุ่งเข้าหาปราสาทศพ จากนั้นไฟก็จะติดลูกโหม้ปราสาทศพในระหว่างที่ไฟลูกโหม้นั้น วงดนตรีปี่พาทย์พื้นเมืองก็จะบรรเลงเพลงอย่างเร้าใจ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีเผาศพแล้ว วันต่อมาก็จะมีพิธีกรรมเก็บกระดูกเช่นเดียวกับพิธีของชาวบ้าน แล้วนำไปบรรจุไว้ใน “กู๋” ที่วัดของท่านเคยจำพรรษา เพื่อเป็นปูชนียสถานไว้สักการบูชาต่อไป

สำหรับการเผาศพโดยใช้บั้งไฟเป็นชนวนจุดไฟนั้น ในสมัยปัจจุบันนิยมนำมาใช้เผาศพของชาวบ้านเหมือนกัน

ส่วนศพของสามเณรนั้น ก็มีพิธีกรรมเช่นเดียวกับศพของชาวบ้าน เพียงแต่เพิ่มพิธีขอมา เช่นเดียวกับศพของพระภิกษุ และระยะของการตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น ก็มีระยะสั้นเหมือนกับศพของชาวบ้าน

อนึ่ง พิธีกรรมงานศพของพระภิกษุที่ผิดแผกไปจากที่กล่าวมาแล้วก็มีบ้าง เช่น พระภิกษุสามเณรที่มรณภาพที่บ้าน ต้องประกอบพิธีกรรมศพเป็นการเฉพาะอีกต่างหาก เนื่องจากสมัยก่อนพระภิกษุสามเณรบางรูปที่อาพาธต้องไปนอนรักษาที่บ้านบิดามารดาของท่าน เพื่อให้ญาติพี่น้องช่วยอุปฐากเฝ้าไข้ หากท่านมรณภาพที่บ้านหลังนั้น จะต้องนำศพออกจากบ้านไปสู่สถานที่เผาโดยไม่ต้องย้ายศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัด สำหรับ “ไม้ศพ” ก็ทำแบบ “ปากกระบาน” ธรรมดา ส่วนวงปี่พาทย์

พื้นเมืองก็ห้ามนำไปแห่ในบริเวณบ้าน แต่จะให้แห่ได้เมื่อถึงกำหนดวันเผา โดยการนำเครื่องดนตรีมาตั้งขบวนไว้บนอกรั้วบ้านที่ตั้งศพ และแห่ศพไปสู่ที่เผาได้เท่านั้น บางแห่งเมื่อมีพระภิกษุสามเณรมรณภาพที่บ้าน เมื่อถึงกำหนดจะนำศพออกจากบ้าน มักจะสร้างสะพานตั้งแต่นับได้บ้านทอดยาวจนถึงประตูบ้าน หลังจากเสร็จพิธีกรรมศพแล้วจึงจะรื้อสะพานออกไปได้ ถ้าไม่มีปฏิบัติตามที่กล่าวมาข้างต้น ชาวล้านนาถือว่า “ผิด” ดังในคำจารึกกัมภีร์มูลจิตศัพท์ะ วัดสันกลาง เชียงใหม่ว่า

ภิกษุและสามเณรก็ดี หากไปเสี้ยงอายุสังขารเสี้ยงเฮือนป้อแม่สันนั้น อันว่าก้องกลองกับการหื้อเข้าไปตีในบ้านดินนั้นแล เครื่องครวอันแต่งส่งสะการนั้นควรแต่งตามฮีตภิกษุและสามเณรนั้นจู้ประกาศำร ขามเมื่อเวียกสร้างนั้น ก้องกลองก็บ่ควรตีแล ส่วนว่าภิกษุสามเณรนั้นเล่าควรทรงห่มยัง คือว่าปราสาทหลังเปียงนั้นแล ส่วนว่าก้องกลองนั้นควรหื้ออยู่หนตางก่อนหน้าแล้วตีไปแล บ่ควรตียังตีออกไปแล”^{๖๓}

ถ้าภิกษุ สามเณรไปมรณภาพที่เรือนของบิดามารดา ไม่ให้เอาฆ้องกลองไปตีแห่ยังบ้านหลังนั้น ส่วนเครื่องครวที่ใช้สำหรับแต่ทำพิธีส่งสะการนั้น ควรตกแต่งตามจารีตของภิกษุสามเณรทุกประการ และขามเมื่อตั้งศพบำเพ็ญกุศลไม่ควรแห่ฆ้องกลอง ปราสาทสำหรับใส่ศพนั้น ให้สร้างแบบหลังคาเบน ส่วนฆ้องกลองนั้น ให้ไปเตรียมอยู่ไว้ที่ทางข้างหน้าแล้วจึงแห่ไป แต่ไม่ควรตีฆ้องกลองแห่ออกจากบ้าน

สรุปลักษณะพิธีกรรมงานศพในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๑) การจัดการศพ ชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น มีวิธีการจัดการกับซากของคนตาย ๒ วิธี คือ

๑.๑ การเผาศพ การจัดการซากศพด้วยวิธีนี้ มีพื้นฐานความเชื่อจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ว่าวิญญาณของผู้ตายจะไปอาศัยเกิดร่างใหม่ พิธีกรรมการเผาศพจึงมุ่งเน้นความเชื่อในเรื่องของโลกหน้า โดยการทำให้วิญญาณของผู้ตายได้รับประโยชน์มากที่สุด เช่น พิธีสดีที่ถูกยกเลิกไปแล้ว พิธีนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่า เมื่อสามีตาย ภรรยาจะต้องโจนเข้ากองไฟตามสามี เพื่อไปรับใช้สามี พิธีเผาศพของชาวอินเดียนี้ จะนิยมทำพิธีเผาศพริมฝั่งแม่น้ำคงคาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ หลังจากเสร็จพิธีแล้ว ญาติพี่น้องของผู้ตายก็จะเกลี้ยกระดุกและเถ่าถ่านลงแม่น้ำด้วยความหวังว่าวิญญาณของคนตายจะไปสู่สวรรค์ นอกจากนี้ชาวอินเดียยังมีข้อยกเว้นการเผาซากศพบาง

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

ประเภท แต่ใช้พิธีถ่วงศพด้วยก้อนหินกลางแม่น้ำแทน เช่น ซากศพของนักบวช คนที่ตายด้วยโรคเรื้อน หรือฝีดาษ เด็กอายุไม่เกิน ๕ ปี

๑.๒ การทิ้งศพ การจัดการศพวิธีนี้มีรูปแบบมาจากศาสนาปาร์ซี ซึ่งศาสนิกชนจะบูชาไฟและน้ำ ดังนั้นพวกปาร์ซีจึงไม่เผาศพ และทิ้งลงแม่น้ำ แต่จะนำศพไปทิ้งไว้บนคอกหอยเพื่ออุทิศอวัยวะต่าง ๆ ให้เป็นอาหารของฝูงสัตว์ เช่น แร้ง กา เป็นต้น ส่วนที่เหลือคือกระดูกก็จะโยนลงบ่อกลางลานคอกหอย

๒) พิธีกรรมงานศพ การจัดการศพด้วยวิธีการเผาของชาวพุทธในสมัยพุทธกาลนั้น มี ๓ ขั้นตอน คือ

การเตรียมศพ พิธีกรรมแรกเมื่อมีการเสียชีวิต คือการสักการะศพ การรดน้ำศพ การห่อศพ และนำศพใส่โลง

การบำเพ็ญกุศลศพ การบำเพ็ญกุศลศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ดังตัวอย่างพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระเจ้านุทโธทนะพระพุทธรูปดา ที่บรรดาขัตติยกษัตริย์บริวารต่างก็พร้อมกันบำเพ็ญทักษิณาทาน ถวายภัตตาหาร เป็นต้น

การจัดการศพ การเผาศพของชาวพุทธในสมัยพุทธกาลนั้น ไม่มีเมรุเผาศพที่ถาวรเหมือนในสมัยปัจจุบันนี้ แต่จะหาสถานที่เหมาะสมทำเชิงตะกอนเผาศพ นอกจากนี้ยังมีเรือนสำหรับปลงศพ ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ ประดิษฐานประจำที่ และสร้างสำหรับเคลื่อนที่ได้ ซึ่งประเภทหลังนี้จะมีขบวนเคลื่อนไปเผาที่ป่าช้า พิธีกรรมก่อนเผาศพในสมัยพุทธกาลนั้น ไม่มีการกล่าวถึงการทอดผ้าบังสุกุลโดยตรง เพียงแต่มีการอธิบายถึงผ้าบังสุกุลที่พระสงฆ์ได้มาจากผ้าห่อซากศพและมีการกล่าวถึงพระสงฆ์พิจารณาซากศพเพื่อให้เกิดอสุภกัมมัญฐาน ซึ่งพิธีกรรมนี้ คงจะวิวัฒนาการมาเป็นการพิจารณาผ้าบังสุกุลในสมัยปัจจุบัน สำหรับขั้นตอนของพิธีเผาศพนั้น ก่อนเผาศพจะทำพิธีสักการะศพอีกครั้งหนึ่งด้วยการทำประทักษิณรอบเชิงตะกอน ๓ รอบ ซึ่งพิธีกรรมนี้ก็คือการนำศพเวียนรอบเชิงตะกอนนั่นเอง เพียงแต่ในปัจจุบันนี้นำซากศพเวียนซ้ายเท่านั้น หลังจากเสร็จจากการเผาศพแล้ว ชาวพุทธก็จะนำกระดูกไปบรรจุไว้ในสตูป เพื่อสักการบูชาต่อไป ซึ่งตรงกันข้ามกับพวกพราหมณ์ที่จะนำกระดูกและเถ้าถ่านไปลอยอังคารลงในแม่น้ำ

สรุปลักษณะพิธีกรรมงานศพชาวล้านนา ดังนี้

๑) การจัดการศพ ชาวล้านนามีการจัดการศพตามประเภทของการตาย ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ตายดีและตายร้าย

บุคคลที่ตายดี คือ ตายตามปกติธรรมดาจะมีการจัดการศพด้วยวิธีการเผา โดยมีขั้นตอนของพิธีกรรมงานศพอย่างพิถีพิถัน ตั้งแต่การเตรียมศพจนถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับกระดูก

ส่วนบุคคลที่ตายร้าย คือ ตายผิดปกติ มีการจัดการศพด้วยวิธีการฝัง จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาตามขั้นตอนงานศพของคนตายดี แต่ถ้าหากญาติต้องการเผาศพก็จะประกอบพิธีกรรมเพิ่มเติมเป็นเฉพาะกรณี

นอกจากนี้ ในสมัยก่อนการจัดงานศพคนตายดีที่มีเชื้อสายเจ้านายมักมีการจัดงานศพที่ผิดแผกจากชาวบ้านธรรมดาไปอีก เช่น ทำให้ศพเป็นรูปปราสาท และขบวนชักลากศพมีการบรรเลงวงปี่พาทย์เหมือนกันหมด

๒) **พิธีกรรมงานศพ** พิธีกรรมงานศพของชาวล้านนา นั้น มีการจัดงานศพตามประเภทของการตายดีและตายร้ายดังได้กล่าวมาแล้ว งานศพของคนตายดีมีการจัดขั้นตอนของพิธีกรรมงานศพอย่างพิถีพิถันตั้งแต่การเตรียมศพจนถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับกระดูก ส่วนผู้ที่เสียชีวิตผิดปกติ ซึ่งเรียกว่า ตายร้ายนั้น จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาตามขั้นตอนงานศพของคนตายดี และศพก็ต้องใช้วิธีฝังเท่านั้น แต่ถ้าต้องการเผาศพก็ต้องประกอบพิธีกรรมเพิ่มเติมเป็นการเฉพาะ เช่น คนที่ถูกเสือกัดตายปกติจะต้องนำศพฝังดิน แต่หากเจ้าภาพต้องการทำพิธีเผา ต้องนำน้ำอุ่นมาอาบศพตรงสถานที่ถูกเสือกัด เป็นต้น

นอกจากพิธีกรรมงานศพดังกล่าวมาแล้ว ชาวล้านนายังมีกฎเกณฑ์การจัดพิธีกรรมปลีกย่อย ซึ่งแตกต่างจากงานศพของคนตายดีและตายร้ายอีก เช่น กรณีเกิดแผ่นดินไหวขณะตั้งศพบำเพ็ญกุศล ให้ห้ามศพไปสู่ว่าน้ำ โดยไม่ต้องรอพระสงฆ์ทำพิธี เมื่อศพถึงป่าช้าแล้ว จึงให้รอพระสงฆ์ได้ ส่วนกรณีที่เกิดภัยไข้เจ็บถึง ๑๐ ขวบตาย มีข้อห้ามไม่ให้เก็บศพข้ามคืน ให้ห้ามศพไปฝังทันที โดยไม่มีพิธีกรรมสงฆ์และห้ามรับของบริจาคทั้งสิ้น

สำหรับศพของพระภิกษุ นั้น มีพิธีกรรมที่ใหญ่กว่าชาวบ้าน เพราะถือว่าเป็นปูชนียบุคคล ดังนั้นขั้นตอนของพิธีกรรมตลอดถึงพระสงฆ์ที่อาราธนามางานศพจึงมีมากกว่าและการตั้งศพบำเพ็ญกุศลก็มีระยะนานกว่า เพราะต้องรอความพร้อมเพรียงของชาวบ้าน งานศพของพระภิกษุจึงต้องใช้ทุนมาก ส่วนงานศพของสามเณรนั้น มีการจัดพิธีกรรมเหมือนกับศพของชาวบ้าน แต่เพิ่มขั้นตอนบางอย่างเข้ามาเท่านั้น ระยะเวลาตั้งศพบำเพ็ญกุศลก็ใช้เวลาไม่มากเหมือนศพพระภิกษุ

นอกจากนี้ ในล้านนายังมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผู้ป่วยหนักที่เรียกว่า “คนลำบาก” อีก เช่น การเทศน์ “ธรรมมหาวิบาก” ตามความเชื่อว่า หากผู้ป่วยพ้นจากวิบากกรรม ก็จะหายขาดจากอาการป่วยโดยเร็ว แต่ถ้าผู้ป่วยไม่หายก็ขอให้ตายด้วยอาการสงบไม่ต้องทนทุกข์อีกต่อไป พิธีกรรมที่ทำก่อนผู้ป่วยจะสิ้นใจอีกพิธีหนึ่งก็คือ พิธี “สูมาขันแก้วตั้งสาม” ซึ่งลูกหลานจะเป็นตัวแทนผู้ป่วยไปทำพิธีที่วัด โดยการ

เปล่งวาจาขอมาต่อหน้าพระประธานพร้อมกับประเคนพานข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียน เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า ผู้ป่วยอาจจะได้ประพาศลวงเกินพระรัตนตรัย และยังมีพิธี “การเตือนสติ” (การเตือนสติ) ผู้ใกล้ตาย โดยผู้สูงอายุจะบอกทางให้ผู้ป่วยไม่ให้หลงลืมสติใกล้ตายว่า “หื้อตั้งสติคิดหาของกินของตนเอง” (ให้ตั้งสติคิดหาแต่บุญกุศลที่สั่งสมมา) หรือให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยบอกคนตายว่า “หื้อก็คิดว่า ปุ่ทโร ปุ่ทโร เนื่อ” (ให้คิดว่า พุทโร ๆ) พิธีกรรมทั้งสามพิธีนี้ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับผู้ป่วย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาโดยเฉพาะ

บทที่ ๓

แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ว่าชาวล้านนานั้น มีแนวคิดอย่างไรเกี่ยวกับวัฒนธรรมการสร้างปราสาทศพ เพื่อเป็นมุมมองถึงผลดีผลเสียอันเกิดจากการสร้างปราสาทศพ ตลอดจนวิวัฒนาการของปราสาทศพตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทนี้ จะศึกษาถึงประเด็นหลักก็คือความหมายประวัติความเป็นมาของปราสาทศพ พัฒนาการของการสร้างปราสาทศพและแนวคิดการสร้างปราสาทศพพระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ และสามัญชน และแนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสร้างปราสาทศพ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เป็นลำดับต่อไป

๓.๑ ความหมายของปราสาทศพ

ปราสาท ตามความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่า หมายถึง เรือนที่มียอดเป็นชั้น ๆ สำหรับเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์^๑ ในพจนานุกรมไทย ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า คฤหาสน์อันใหญ่โตของเจ้านายหรือขุนนางที่มีค่ายคู่อ้อมปราการ^๒ ส่วนในอรรถาธิฐาน อธิบายว่า หมายถึง พระที่นั่ง นิเวศน์ที่ประทับราชสำนักพระราชวัง วังคุ่ม จวน ทับทำเนียบ นิवासสถาน ที่อยู่ เรือนบ้าน ที่อาศัย ที่พัก คฤหาสน์ที่พักอาศัย บ้านพัก บ้านเรือน เคหสถาน^๓

ศพ ตามความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕ หมายถึง ซากผี ร่างคนที่ตายแล้ว^๔ ในอรรถาธิฐาน หมายถึง คนตาย ซาก ซากศพ^๕

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น จึงพออธิบายได้ว่า ปราสาทศพ หมายถึง เรือนที่มียอดเป็นชั้น ๆ สำหรับใส่โลงบรรจุศพหรือร่างคนที่ตายแล้ว

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๒๘), หน้า ๕๓๔.

^๒ มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : รวมสานส์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖๗.

^๓ อรรถาธิฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๒๑), หน้า ๓๕๒.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕, หน้า ๕๓๗.

^๕ อรรถาธิฐาน, หน้า ๕๖๑.

๓.๒ ประวัติความเป็นมาของปราสาทศพ

ปราสาทศพ เกิดขึ้นจากความเชื่อของคนเรานั้นเอง คือ เป็นความเชื่อจากศาสนาพุทธและพราหมณ์ คือ เรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นความเชื่อของทางศาสนาพราหมณ์ในทางพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ของสงฆ์ เช่น การบังสุกุลแก่ผู้วายชนม์ และกรวดน้ำ เป็นการสร้างกุศลแก่ผู้ตายให้ไปสู่ที่ที่ดีกว่าโดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ นิพพาน ด้วยเหตุที่มนุษย์ไม่เคยเห็นเขาพระสุเมรุและไม่เคยจินตนาการต่าง ๆ มากมาย มีจินตนาการถึงเขาพระสุเมรุว่า เขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของเหล่าเทพ สำหรับคนดีหรือเจ้านายที่ถึงแก่กรรม คนที่อยู่ข้างหลังต้องการที่จะให้ดวงวิญญาณนั้นได้ขึ้นสวรรค์ จึงมาอาศัยรูปแบบของเขาพระสุเมรุมาสร้างเป็น “ที่พัก” ของดวงวิญญาณ “ปราสาท” ในที่นี้มีใช้สถานที่ที่คนเป็นเข้าไปอยู่อาศัย แต่ในทางตรงกันข้าม กลางเป็นสิ่งที่ไว้ศพคนตาย โดยเฉพาะคนตายที่เป็นเจ้านายฝ่ายเหนือ^๖ ซึ่งมีหลักฐานกล่าวถึงการใช้ปราสาทในชนชั้นสูง ว่าเป็นของที่นิยมทำมาเป็นเวลานานแต่โบราณแล้ว ดังที่ปรากฏในสาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๕๔๐ ปีขาลสัมฤทธิ์ศก เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ นางพระยาวิสุทธิเทวี ผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ ถึงแก่พิราลัย พระยาแสนหลวงแต่งการศพ ทำเป็นพิมานบุษบกตั้งบนหลังนักษัตรขนาดใหญ่เคลื่อนด้วยเลื่อนแม่สะดิงเชิญหีบพระศพขึ้นไว้ในบุษบกนั้น แล้วลุดชักไปด้วยแรงคชสาร เจาะกำแพงเมืองออกไปทุ่งวัดโลก แล้วก็ทำฉาปนกิจถวายเพลิงที่นั่น เผาทั้งรูปสัตว์ และวิมานที่ตั้งศพนั้นด้วย จึงเป็นธรรมเนียมในการปลงศพเจ้าผู้ครองนครเช่นนี้สืบมา^๗

สำหรับประชาชนธรรมดาการทำปราสาทอาจมีพื้นฐานความเชื่อมาจากหลักการของพุทธศาสนาเป็นหลัก ในบางส่วนอาจถือคติของไตรภูมิ อันมีระบบจักรวาลเป็นแกนกลาง หรืออาจถือตามระบบความเชื่อท้องถิ่น เช่น เรื่องของการนับถือผีในกลุ่มคนชนบท เป็นต้น แต่การใช้ปราสาทศพในจังหวัดเชียงใหม่^๘ ไม่สามารถสืบพบและระบุได้แน่นอนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด ดังคำบอกเล่าของอภิธาน สมใจ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญเกี่ยวกับปราสาทศพ กล่าวว่า

...การทำปราสาทศพนั้นไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่มีหลักฐานเก่าแก่ที่กล่าวถึงการใช้วิมาน พิมานหรือบุษบกทรงเป็นต้นแบบของปราสาทศพในปัจจุบัน เมื่อระบบการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการนำเอาวิมาน พิมานหรือบุษบกมาใช้ในพิธีกรรมปลงศพของพระภิกษุและเจ้านาย ซึ่งเรียกว่าปราสาท และต่อมาเมื่อแพร่หลายไปสู่ชาวบ้านสามัญชนจึงเรียกกันว่าปราสาทศพ...

^๖ บุญคิด วัชรศาสตร์, อานิสงส์เสียด, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ธาราทอง, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑-๒๘.

^๗ สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ฉบับที่ ๑๐,๑๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๓.

จากคำบอกเล่าของผู้ประกอบอาชีพการทำปราสาทศพ กล่าวในลักษณะเดียวกันว่า

...การทำปราสาทศพนั้นมีการทำมานานแล้วกว่า ๕๐-๖๐ ปี โดยเริ่มพบเห็นการทำสำหรับพระสงฆ์ ต่อมาจึงเริ่มทำสำหรับเจ้านายชั้นสูง คหบดี ผู้มีฐานะและแพร่หลายในกลุ่มคนทั่วไป โดยเฉพาะคนเมืองหรือคนพื้นเมืองเชียงใหม่ ดังที่เห็นในเห็นสวรรค์ สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธา อันส่งผลไปถึงการปัจจุบัน...

สำหรับแหล่งทำปราสาทศพของจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงแรกนั้น เริ่มมีเกิดขึ้นที่บริเวณอำเภอสารภี ดังที่ คุณอภิธาน สมใจ กล่าวไว้ว่า ...มีการทำปราสาทศพสำหรับพระสงฆ์และสำหรับศพชาวบ้านในสมัยแรกบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอเมืองจังหวัดลำพูน โดย พ่อหนานคำ ทาระวรรณ ได้เป็นผู้ดำเนินการผลิตปราสาทศพในช่วงแรก ๆ โดยเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือการทำปราสาทศพตามงานศพทั้งที่วัดและที่บ้านศพ ส่วนการเริ่มทำปราสาทศพในลักษณะที่เป็นอาชีพเป็นธุรกิจนั้น โรงปราสาทของคุณสิงห์แก้ว ประธานศิลป์ เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการผลิตขายเป็นรายแรก ตั้งอยู่ในตำบลสันโป่ง อำเภอแม่อริม ซึ่งเริ่มผลิตตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ หรือประมาณ ๔๖ ปีมาแล้ว ส่วนโรงปราสาทอื่น ๆ นั้นเริ่มเปิดค้าขายภายหลัง ซึ่งล้วนแล้วแต่มีประสบการณ์การทำงานไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีแทบทั้งสิ้น^๘

๓.๓ พัฒนาการของการสร้างปราสาทศพ

ปราสาทศพ ที่กลายเป็นประติมากรรมในพิธีศพของชาวบ้านล้านนาปัจจุบันนี้ คงจะมีความหมายที่ห่างไกลออกไปจาก ปราสาท-ธรรมาสัน ของล้านนาแต่เดิมที่ถือเป็นของสูงใช้สำหรับกษัตริย์และกิจการในพุทธศาสนาเท่านั้น แต่สำหรับชาวบ้านทั่วไปแล้ว ปราสาทศพของชาวบ้านมีความหมายเดียวกับไม้ศพที่ใช้สำหรับจัดการศพในพิธีกรรมเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสวรรค์วิมานหรือการแบ่งช่วงชั้นชีวิตแต่ประการใด จึงได้ข้อสรุปว่าปราสาทศพก็คือไม้ปราสาทศพของชาวบ้านนั่นเองแต่หากทำการพิจารณาไปถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบันที่ได้รับกระแสอิทธิพลของสังคมโลกภายใต้ระบบการสื่อสารที่ไร้ขีดจำกัด ได้ก่อให้เกิดความเจริญในด้านต่างๆ อาทิ ด้านเทคโนโลยี การคมนาคมสื่อสาร การสาธารณสุข การศึกษาและสาธารณูปโภคต่างๆ อีกมากมาย^๙ เป็นผลทำให้สภาพวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ทัศนคติ

^๘ อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนภัสดีลิ่งคู่ไม้ศพ, (เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

^๙ กมลรัตน์ อัดตปัญญา, ปราสาทศพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

ค่านิยม รวมถึงความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของความเจริญ นอกจากนั้น บทบัญญัติ เทศบัญญัติและข้อบังคับต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นเกี่ยวกับการสถาปนากิจศพลที่ห้ามประกอบพิธีการเผา ศพปราสาทในบางพื้นที่ ยังอาจเป็นผลอีกทางหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบลักษณะในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศพของชาวล้านนาในปัจจุบัน

๓.๓.๑ รูปแบบปราสาทศพ

ในอดีต การทำปราสาทศพ คนจะมาช่วยกันทำไม่มีขายดังเช่นปัจจุบัน ซึ่งมีความคิดกันว่า เมื่อทำแล้วจะได้มาซึ่งกุศลบุญ ฉะนั้น ปราสาทในอดีตจะมีความละเอียดงดงามมาก หากในปัจจุบัน ในเรื่องของรายละเอียดลดทอนลงรวมทั้งเครื่องเคราต่าง ๆ ของปราสาทถูกตัดทอนลง เพื่อความสะดวกและที่สำคัญ คือ เรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ในทางพาณิชย์ เพื่อธุรกิจเป็นสำคัญ ดังนั้น อะไรที่พอจะประหยัดต้นทุนได้ก็จะทำ จึงทำให้ปราสาทในปัจจุบันลดความงามลง เมื่อเปรียบเทียบกับอดีต ทว่า การทำในปัจจุบันก็ยังคงไว้ซึ่งโครงสร้าง ลักษณะในส่วนที่สำคัญ ๆ ไว้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือถูกตัดทอนออก

ในอดีต พบว่ามีการทำปราสาทมียอด ซึ่งสันนิษฐานว่า คือ รูปแบบทรงปากกระบานที่เรียกกันในปัจจุบันนั่นเอง (ตัวอย่าง ได้แก่ ปราสาทศพของท่านไกรศรี นิมมานเหมินทร์) ซึ่งแต่ก่อนจะทำปราสาททรงปากกระบานนี้ ซึ่งเป็นหลังเล็กแล้วนำไปบรรจุในปราสาทหลังใหญ่กว่าและมียอด แล้วจึงทำการชักลากไปเผา เหตุการณ์ลักษณะนี้พบเห็นนานมาแล้ว ต่อมาเมื่อมีการใช้ปราสาทศพสำหรับพระสงฆ์มากขึ้น ผู้จัดทำซึ่งเป็นพระลูกวัดที่มีฝีมือทั่วไป ก็ช่วยกันตกแต่งประดับประดาโดยมีต้นแบบสำคัญที่เห็นภายในวัดก็คือ หลังคาโบสถ์ วิหารต่าง ๆ ปราสาทจึงมีความสวยงามมากขึ้น^{๑๐}

ต่อมา ได้มีการพัฒนาการทางด้านการใช้ปราสาทซึ่งจากเดิมที่นำปราสาทมาซ้อนกัน ก็เปลี่ยนมาเป็นการลากปราสาทหลังเล็กหลังเดียวไปเผาบนเมรุ ซึ่งเมรุก็คือปราสาทหลังใหญ่ในอดีต เพียงแต่ได้มีการประยุกต์ให้เป็นสิ่งก่อสร้างถาวรเพื่อความสะดวก

ภายในจังหวัดเชียงใหม่บริเวณอำเภอสารภี, อำเภอแม่ริม, อำเภอสันป่าตอง และอำเภอดอยสะเก็ดนั้นได้พบว่า มีการทำปราสาทศพในหลายรูปแบบแตกต่างกันไป มากบ้าง น้อยบ้างตามลักษณะของเขตพื้นที่ รวมแล้วได้ ๕ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่

๑. รูปแบบ ทรงกระโจม (กระจง)
๒. รูปแบบ ทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน
๓. รูปแบบ ทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดา
๔. รูปแบบ ทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านย่อมุม

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

๕. รูปแบบ ทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน^{๑๑} ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) รูปแบบ ทรงกระโจม (กระจง)

ปราสาทศพรูปแบบนี้กล่าวได้ว่าเป็นต้นแบบหรือลักษณะของปราสาทในระยะแรก ที่มีการสร้างปราสาทขึ้นมา ซึ่งปราสาทรูปทรงกระโจมนี้ ได้มีการพัฒนามาจาก แมวควบ (แมวครอบ) แล้วจึงคลี่คลายมาเป็นทรงกระโจมดังเช่นปัจจุบัน ปราสาทในรูปแบบนี้นิยมกันมากในอดีต เนื่องจากสะดวกในการสร้าง และใช้วัสดุไม่สิ้นเปลือง ซึ่งเป็นการประหยัดไปในตัว อีกทั้งยังสวยงาม และตกแต่งลวดลายได้ง่าย ในส่วนฐานจะถูกกำหนดให้เป็นฐานธรรมดาที่เรียกว่า “ฐานคอกหมู” มีลักษณะเป็นฐานซ้อนชั้นกันสองชั้นเรียบ ๆ ไม่มีการขอมุมใด ๆ ทั้งสิ้น จึงง่ายต่อการทำและการตกแต่งลวดลาย

ปราสาทศพรูปแบบนี้มีลักษณะทรวดทรงดังนี้ คือ ในส่วนฐานจนถึงส่วนตัวปราสาทจะคล้ายกับปราสาทรูปทรงอื่น ๆ คือเป็นฐานธรรมดา (ฐานคอกหมู) มีลักษณะเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ๒ ชั้น ชั้นบนขึ้นไปเป็นส่วนของตัวปราสาท มีลักษณะเป็นเสา ๘ ต้น เรียงกันเป็นคู่ขนานกันไป ๔ คู่ ตามความยาวของฐานล่าง ในส่วนนี้ช่างนิยมคิดม่านที่ทำด้วยผ้าลูกไม้สวยงาม ถัดขึ้นไปเป็นส่วนของหลังคาปราสาทมีลักษณะเป็นรูปทรงกระโจมคล้ายกระโจมหรือมุ้งครอบเต็กทาร์ก ส่วนบนสุดเป็นยอดปราสาทมีลักษณะเป็นทรงจอมแหสูงชะลูดขึ้นไปยอดบนสุดเป็นรูปดอกบัวตูม ปราสาทในรูปแบบนี้จะมีราคาอยู่ที่สุดราคาประมาณ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท

ปราสาทรูปแบบนี้สามารถจำแนกได้เป็น ๔ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐาน ปราสาทรูปแบบกระโจมนี้ นิยมใช้ฐานเป็นฐานแบบธรรมดา เรียกว่า “ฐานคอกหมู” ลักษณะเป็นฐานซ้อนชั้นกันสองชั้น

ส่วนที่ ๒ ส่วนตัวปราสาท ในส่วนนี้จะพบเสาเพียง ๘ ต้นเท่านั้น เพราะปราสาทรูปแบบนี้ ไม่มีการขอมุมปริมาณเสาจึงมีน้อยและอยู่ในลักษณะที่เรียงขนานกันไปตามความยาวของส่วนหลังคา

ส่วนที่ ๓ ส่วนของหลังคา หรือที่เรียกว่า “กระโจม” หรือตามศัพท์ที่ใช้กันแต่โบราณ เรียกว่า “แมวควบ” หรือ “แมวครอบ” มีลักษณะคล้ายหลังคาทรงปั้นหยาซ้อนชั้นสองชั้น

ส่วนที่ ๔ ส่วนยอด มีลักษณะคล้ายฉัตร ๕ นิ้ว แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยมในตอนปลายจะแหลมเรียวขึ้นไปเป็น “ทรงจอมแห” ส่วนบนสุดเป็นลักษณะคล้ายรูปดอกบัวตูม^{๑๒}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๖.

ในส่วนของการตกแต่งอื่น ๆ ได้แก่ มีการติดผ้าม่าน และห้องกุระย่า เป็นต้น

๒) รูปแบบ ทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน

ปราสาทศพรูปแบบนี้เริ่มมีวิวัฒนาการและพัฒนาารูปแบบจากทรงกระโจม (กระจง) มาเป็นทรงปราสาทมีจั่ว แบบในงานจิตรกรรมที่ชาวบ้านมักจะพบเห็นและคุ้นเคยจากผนังวิหาร, ผนังโบสถ์ของวัดต่าง ๆ และด้วยความคิดที่ว่าปราสาทเป็นที่อยู่ของเทวดานางฟ้าที่อยู่บนสวรรค์ ซึ่งด้วยความต้องการที่จะให้ผู้ตายซึ่งเป็นญาติของตนได้ขึ้นสวรรค์ จึงเกิดการสร้างปราสาทศพแบบนี้ขึ้นมาตามที่เคยเห็นในภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดต่าง ๆ ปราสาทศพแบบนี้มีลักษณะ เป็นปราสาทมีจั่วสี่ด้าน หรือที่เรียกว่า “จัตุรมุข” ตามศัพท์ที่ช่างเรียกกันนั้นคู่กันสี่คู่ ในส่วนฐานนิยมใช้ฐานธรรมดา ถือเป็นปราสาทที่ทำยากขึ้นจาก ปราสาททรงกระโจมและมีราคาสูงกว่า

ปราสาทศพแบบนี้มีทรวดทรงคล้ายกับปราสาทรูปแบบกระโจม คือ ในส่วนฐานชั้นล่างและตัวปราสาทจะมีลักษณะที่เหมือนกันทุกประการเพียงแต่ในส่วนของหลังคาเริ่มมีพัฒนาการมาเป็นทรวดทรงจั่วที่มีลักษณะเป็นจัตุรมุข และใส่ส่วนของปลียอดก็เหมือนกันกับปราสาทรูปแบบกระโจมเช่นกัน ปราสาทศพแบบนี้จะมีราคาประมาณ ๒,๕๐๐-๔,๕๐๐ บาท

ปราสาทในรูปแบบนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๔ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐาน นิยมใช้ฐานธรรมดาหรือฐานคอกหมูที่มีลักษณะเป็นแท่นซ้อนชั้นสองชั้นขึ้นไป เพื่อรองรับส่วนตัวปราสาท

ส่วนที่ ๒ ส่วนตัวปราสาท ในส่วนนี้จะพบเสา จำนวน ๘ ต้น เนื่องจากไม่มีการข่อมุมใด ๆ นั้นเอง จึงทำให้มีแต่เสา ๔ ต้นที่เรียงคู่ขนานกันไปตามความกว้างของตัวปราสาท

ส่วนที่ ๓ ส่วนหลังคา มีลักษณะเป็นจั่ว ๔ ด้านหรือที่เรียกว่า “จัตุรมุข” ที่ในแต่ละจั่วจะมีลักษณะคล้ายหน้าบันของวิหาร คือ มีการฉลุลายเทพพนม ลายช้างสามเศียร หรือลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณบรรจุอยู่ที่บริเวณจั่วทุกจั่วอีกทั้งยังพบช่อฟ้าที่ส่วนยอดจั่วและที่ปั้นลมอีกด้วย

ส่วนที่ ๔ ส่วนยอด มีลักษณะคล้ายฉัตร ๕ ชั้น แต่เป็นรูปที่เหลี่ยม ในตอนปลายจะแหลมเรียวยาวขึ้นไปเป็น “ทรงจอมแห” ส่วนบนสุดเป็นลักษณะคล้ายรูปดอกบัวตูม^{๑๑}

ในส่วนของการตกแต่งในส่วนอื่น ๆ ได้แก่ มีการติดผ้าม่านและห้องกุระย่า เป็นต้น

๓) รูปแบบ ทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดา

ปราสาทศพรูปแบบนี้ ในศัพท์ของช่างเรียกว่า ปราสาทสองชั้น สี่ด้าน เสาแปดต้น กล่าวคือเป็นปราสาทที่มีลักษณะหลังคาซ้อนชั้นสองชั้น เป็นจัตุรมุขโดยบริเวณฐานปราสาทจะไม่มีการข่อมุม จึงเรียกกันว่า ฐานธรรมดาซึ่งก็คือชนิดเดียวกันกับ ฐานคอกหมู นั้นเอง

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗-๓๘.

ปราสาทรูปแบบนี้มีทรวดทรงคล้ายกับปราสาทรูปทรงกระโจมและรูปทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน คือในส่วนของฐานล่างและส่วนของตัวปราสาทที่มีลักษณะเป็นฐานแบบธรรมดา หรือฐานคอกหมู อีกทั้งตัวปราสาทที่มีเสา ๘ ต้น เรียงคู่ขนานกันตามความยาวของส่วนฐานปราสาทรูปแบบทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดาคะต่างจากรูปทรงอื่น ๆ คือในส่วนของหลังคาจะมีลักษณะเป็นหลังคาจั่ว ซ้อนชั้นกันสองชั้นขึ้นไป โดยมีเสารองรับน้ำหนักเพียงแปดต้นเท่านั้น โดยในส่วนปลียอดก็มีลักษณะที่เหมือนกับปราสาทรูปแบบอื่นทุกประการ ปราสาทในรูปแบบนี้จะมีราคาประมาณ ๔,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาท

ปราสาทในรูปแบบนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๔ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐาน นิยมใช้ฐานธรรมดาหรือฐานคอกหมูที่มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าซ้อนกันสองชั้นขึ้นไป เพื่อรองรับส่วนตัวปราสาท

ส่วนที่ ๒ ส่วนตัวปราสาท ในส่วนนี้จะพบเสาจำนวน ๘ ต้น เนื่องจากไม่มีการย่อมุมใด ๆ จึงทำให้มีแต่เสา ๔ ต้นที่เรียงคู่ขนานกันไปตามความยาวของตัวปราสาท

ส่วนที่ ๓ ส่วนหลังคา มีลักษณะเป็นจั่วซ้อนสองชั้น ๔ ด้าน หรือที่เรียกว่าจัตุรมุขซ้อนชั้นนั่นเอง ภายในจั่วแต่ละจั่วจะมีลักษณะคล้ายหน้าบันของวิหาร คือ มีการฉลุลายเทพพนมหรือลายช้างสามเศียร หรือลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ บรรจุอยู่ที่บริเวณจั่วทุกจั่ว ทั้งนี้ในทุก ๆ ทิวจะมีลายเหมือนกันหมด อีกทั้งยังพบซ่อฟ้าที่ส่วนยอดจั่วและใบระกา หางหงส์ที่ปลีลมอีกด้วย

ส่วนที่ ๔ ส่วนยอด มีลักษณะคล้ายจักร ๕ ชั้น แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยมในตอนปลายจะแหลมเรียวยาวขึ้นไปเป็นทรงจอมแห ส่วนบนสุดเป็นลักษณะคล้ายดอกบัวตูม^{๑๔}

ในส่วนของการตกแต่งอื่น ๆ ได้แก่ มีการติดผ้า幔และห้อยกุระย่า เป็นต้น

๔) รูปแบบ ทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานย่อมุม

ตามศัพท์ช่างเรียกปราสาทลักษณะนี้ว่าปราสาท สองชั้น สี่ด้าน เสา ๑๒ ต้น โดยมีลักษณะเป็นปราสาทหลังคาซ้อนชั้น สองชั้นบริเวณฐานใช้ฐานที่มีการย่อมุม บริเวณเสาจะจัดวางให้มีลักษณะตามส่วนย่อมุมของฐาน โดยมีเสาจำนวน ๑๒ ต้น

ปราสาทรูปแบบนี้มีทรวดทรงคล้ายกับปราสาทจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดามากลักษณะโดยทั่วไป ในส่วนของฐานล่างนิยมแบบฐานธรรมดาแต่เพิ่มการย่อมุม ถัดขึ้นไปจะมีส่วนของตัวปราสาทมีเสาอยู่ ๑๒ ต้น เรียงคู่ขนานตามความยาวของฐาน ๔ คู่และที่บริเวณเสาคู่กลางจะมีเสาย่อมุมอีกด้านละ ๑ คู่ ซึ่งในส่วนของหลังคาและปลียอดจะเหมือนกับปราสาทรูปแบบจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดาทุกประการ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๓๙.

ปราสาทในรูปแบบนี้มีราคาประมาณ ๔,๕๐๐-๘,๐๐๐ บาท

ปราสาทรูปแบบนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๕ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐาน นิยมใช้ฐานธรรมดาที่ย่อมุมแล้ว หรือ ฐานย่อมุมที่มีลักษณะของพัฒนาการเป็นแท่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าซ้อนชั้นสองชั้นขึ้นไป โดยเริ่มมีการย่อมุมตามการวางเสาเมื่อสังเกตจากด้านบน ฐานชั้นล่างสุดจะเป็นฐานทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าธรรมดาอยู่ แต่ฐานในชั้นที่ถัดขึ้นมา จะมีลักษณะเป็นรูป “กากบาท” ที่ด้านคู่ขนานและด้านตามยาวนั้นจะยาวกว่าด้านคู่ขนานตามแนวกว้าง

ส่วนที่ ๒ ส่วนตัวปราสาท ในส่วนนี้จะพบเสาจำนวน ๑๒ ต้น ตั้งอยู่ตามมุมของส่วนฐานที่เป็นรูปกากบาททุกมุม

ส่วนที่ ๓ ส่วน “โถงลิ่ว” หรือที่ภาคกลางเรียกว่าสาหร่ายรวงผึ้ง จะมีอยู่ทุกด้านของตัวปราสาท

ส่วนที่ ๔ ส่วนหลังคา มีลักษณะเป็นจั่วซ้อนสองชั้น ๔ ด้าน หรือที่เรียกว่า “จัตุรมุขซ้อนชั้น” นั่นเอง ภายในจั่วแต่ละจั่วจะมีลักษณะคล้ายหน้าบันของวิหาร คือ มีการฉลุลายเทพพนมหรือลายช้างสามเศียร หรือลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ บรรลุอยู่ที่บริเวณจั่วทุกจั่ว ทั้งนี้ในทุก ๆ จั่วจะมีลายเหมือนกันหมด อีกทั้งยังพบช่อฟ้าที่ส่วนยอดจั่ว และใบระกาหางหงส์ที่ปั้นลมในทุกจั่วรวมทั้งจั่วที่ซ้อนชั้นด้วย

ส่วนที่ ๕ ส่วนยอด มีลักษณะคล้ายฉัตร ๕ ชั้น แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยม ในตอนปลายจะแหลมเรียวยาวขึ้นไปเป็น “ทรงจอมแห” ส่วนบนสุดมีลักษณะคล้ายดอกบัวตูม^{๑๕}

ในส่วนของการตกแต่งอื่น ๆ ได้แก่ มีการติดผ้า幔 และห้อยกุระย่า เป็นต้น

๕) รูปแบบ ทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน

มีลักษณะเป็นปราสาทหลังคาซ้อนชั้นสามชั้นเป็นทรงจัตุรมุข ที่บริเวณฐานมีการย่อมุม มักใช้เป็นฐานแท่นแก้ว มีลักษณะคล้ายกับฐานแท่นพระในวิหารมากปราสาทในลักษณะนี้นิยมใช้กันในกลุ่มคนที่มีฐานะปานกลางจนถึงมีฐานะดีเพราะมีราคาสูงขึ้นมาจากปราสาทรูปแบบทรงแรก ๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้ว อีกทั้งวิธีการทำก็ยากและสลัษับซ้อนมากกว่า วัสดุที่ใช้ก็ต้องใช้ในจำนวนที่มากกว่าด้วยเช่นกัน

ปราสาทรูปแบบนี้ มีลักษณะทรวดทรงดังนี้ บริเวณฐานล่างจะนิยมใช้ฐานทรงแท่นแก้วชั้นต่อมาในส่วนของตัวปราสาทส่วนนี้จะมีเสารองรับหลังคาจำนวน ๑๖-๒๐ ต้น ทรวดทรงโดยรวมจะคล้ายกับปราสาททรงจัตุรมุขทั่วไปซึ่งมีหลังคาซ้อนสามชั้น ปลียอดมีลักษณะเป็นทรง

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๔๐.

จอมแหสูงชะลูดขึ้นไป ในส่วนบนสุดเป็นรูปคล้ายดอกบัวตูม ปราสาทรูปแบบนี้มักจะใช้ประกอบ
รวมในพิธีศพกับนักหัตถ์ศิลป์ซึ่งใช้ในงานพิธีศพของพระชั้นผู้ใหญ่ ปราสาทในรูปแบบนี้มีราคา
ประมาณ ๓,๐๐๐-๑๕,๐๐๐ บาท

ปราสาทรูปแบบนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๕ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนฐาน นิยมใช้ฐานแทนแก้ว เนื่องจากมีการขอมุมของส่วนหลังคา และส่วนตัว
ปราสาท ดังนั้นเมื่อมีการขอมุมเกิดขึ้นช่าง (สถาปนิก) มักจะนึกถึงฐานชนิดนี้เสมอ

ส่วนที่ ๒ ส่วนตัวปราสาท ในส่วนนี้จะพบเสา จำนวน ๑๖-๒๐ ต้น ตั้งรองรับหลังคาและ
ส่วนยอด

ส่วนที่ ๓ “โค้งคิ้ว” และ “คันทวย” รองรับหลังคาในส่วนนี้มักไม่ใช่วัสดุที่เป็นไม้แต่จะใช้
กระดาศแข็งทำเป็น โครงสร้างแล้วตกแต่งลวดลายด้วยกระดาศตีแทน

ส่วนที่ ๔ ส่วนหลังคา มีลักษณะเป็นจั่วซ้อนสามชั้น ๔ ด้าน ภายในจั่วแต่ละจั่วจะมีลักษณะ
คล้ายหน้าบันของวิหาร คือ มีการฉลุลายเทพพนม หรือลายช่างสามเศียร หรือลายพระอินทร์ทรง
ช้างเอราวัณ บรรลุอยู่บริเวณจั่วทุกจั่ว ทั้งนี้ในทุก ๆ จั่วจะมีลายเหมือนกันหมด อีกทั้งยังพบข้อฟ้า
ที่ส่วนยอดจั่ว และใบระกา ทางหงส์ที่ปั้นลมในทุก ๆ ชั้นของหลังคา รวมทั้งจั่วที่ซ้อนชั้นด้วย

ส่วนที่ ๕ ส่วนยอด มีลักษณะคล้ายฉัตร ๕ ชั้น แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยม ในตอนปลายจะแหลม
เรียวยาวขึ้นไปเป็นทรงจอมแห ส่วนบนสุดเป็นลักษณะคล้ายรูปดอกบัวตูม^{๖๖}

ในส่วนของการตกแต่งอื่น ๆ ได้แก่ มีการติดฝ้าม่าน และห้อยภูระยา เป็นต้น

จากการสันนิษฐาน เนื่องจากปราสาทศพรูปแบบทรงกระโจมเป็นรูปแบบของปราสาทศพ
ที่เป็นที่นิยมในอดีตซึ่งมีความเรียบง่ายและง่ายมากเกินไป เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับปราสาทศพที่
ได้รับการพัฒนาแล้วเช่นรูปแบบปราสาทในปัจจุบันจึงเป็นสาเหตุให้ไม่ได้รับความนิยม เมื่อเปรียบเทียบกับ
ปราสาทศพรูปแบบทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้านมีความสวยงามในด้านลักษณะรูปทรง อีกทั้งขนาดที่
พอดีไม่ใหญ่หรือเล็กเกินไป รวมไปถึงได้ด้านของราคาไม่แพงเกินไปจึงทำให้ปราสาทศพรูปแบบนี้
เป็นที่นิยมกันมาก อีกทั้งในเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากอดีตจึงทำให้สามารถเลือกซื้อ
ปราสาทศพได้หลายรูปแบบมากยิ่งขึ้น อนึ่ง ราคาของปราสาทศพทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน กับทรงจั่ว
สองชั้นสี่ด้านฐานธรรมดามีราคาที่แตกต่างกันมาก จึงทำให้คนหันไปนิยมปราสาทศพที่ถูกกว่า เช่น
ปราสาทศพรูปแบบทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน เป็นต้นแต่รูปแบบของปราสาทศพทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน
นั้น เป็นรูปแบบปราสาทของบุคคลที่มีฐานะดีเท่านั้น เนื่องจากมีวิธีการผลิตที่ยุ่งยากซับซ้อนและมี
ขนาดใหญ่มา ราคาในการซื้อขายจึงมีปริมาณที่สูงตามไปด้วย

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๑.

๓.๓.๒ โครงสร้างปราสาทศพ

ในแต่ละพื้นที่ของแหล่งผลิตปราสาทศพในจังหวัดเชียงใหม่ นั้น ปราสาทศพจะประกอบด้วย โครงสร้างหลัก ๔ ส่วนใหญ่ ๆ ที่มีลักษณะเหมือนกัน ได้แก่

๑) ส่วนยอด คือส่วนที่อยู่เหนือสุดของปลายปราสาทมีลักษณะปลายแหลม สามารถงอพับลงมาเพื่อให้ผ่านสายไฟที่พาดขวางในเส้นทางขบวนแห่ศพได้ ส่วนยอดมีลักษณะคล้ายฉัตร ๓ หรือ ๕ ชั้น แต่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสปลายเรียวแหลมขึ้นไป ส่วนบนมักจะเป็นรูปดอกบัวตูม

๒) ส่วนหลังคา คือส่วนที่ลอยตัวอยู่เหนือฐานปราสาทและโถงศพจำแนกได้ ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) หลังคาทรงกระโจม หรือกาจมีลักษณะเป็นหลังคาแบบธรรมดา ไม่มีจั่วคล้ายหลังคาบ้านทรงปั้นหยาซ้อนสองชั้น หรือมุงเต็ก (๒) หลังคาทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน หรือทรงจตุรมุขชั้นเดียว มีลักษณะเป็นจั่วชั้นเดียวทั้งสี่ด้าน ภายในจั่วแต่ละจั่วมีลวดลายคล้ายหน้าบันวิหาร ไม่มีการซ้อนชั้นของหลังคา ถือเป็นต้นแบบของการพัฒนาหลังคาปราสาททรงจตุรมุขชั้นเดียว (๓) หลังคาทรงจั่วสองชั้นสี่ด้าน หรือทรงจตุรมุขสองชั้น มีลักษณะเป็นจั่วซ้อนกันสองชั้นสี่ด้าน พัฒนามาจากทรงจตุรมุขชั้นเดียว (๔) หลังคาทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน หรือทรงจตุรมุขสามชั้นมีลักษณะเป็นจั่วซ้อนกันสามชั้น พัฒนามาจากทรงจตุรมุขชั้นเดียว

ลักษณะของหลังคาปราสาทจะเป็นหลักสำคัญที่ใช้จำแนกปราสาทศพเป็นรูปแบบต่าง ๆ ต่อไปด้วย

๓) ส่วนตัวปราสาทหรือเสา คือส่วนที่เป็นเสาของปราสาททำหน้าที่รับน้ำหนักหลังคาและส่วนยอด โดยทั่วไปปราสาทจะมีลักษณะโปร่งเพื่อความสะดวกในการตั้งและโยกย้าย โถงศพการใช้เสามีจำนวนของเสาแตกต่างกันไปตามรูปแบบและขนาดของปราสาทศพ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ ๘ ต้น ๑๒ ต้น ๑๖ ต้น ไปจนถึง ๒๐ ต้นก็ได้

๔) ส่วนฐาน คือบริเวณล่างสุดของปราสาท เป็นที่รองรับ โถงศพและตัวปราสาททั้งหลังมี ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. ฐานปราสาทแบบธรรมดา หรือฐานคอกหมู มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่นกัน

๒. ฐานปราสาทแบบย่อมุม มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่น

๓. ฐานปราสาทแบบทรงแท่นแก้ว มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าซ้อนชั้น ประกอบด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงาย ฐานลูกแก้วหลายระดับคล้ายฐานแท่นพระประธานในโบสถ์หรือวิหาร^{๑๑}

การจัดทำหรือขึ้นรูปโครงสร้างปราสาทศพของจังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือไม่เจาะจงว่าต้องทำอะไรก่อนหลังแล้วแต่ความต้องการของช่าง และวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในขณะนั้น แต่มักจะทำโครงไม้ทิ้งไว้ก่อนเพื่อความสะดวกและสามารถนำมาใช้ได้ทันทีเมื่อมีลูกค้ามาสั่งทำ

๓.๓.๓. ลักษณะของฐานปราสาท

ในส่วนของฐานปราสาท คือ ส่วนที่เป็นบริเวณฐานล่างสุดของปราสาท เป็นส่วนรองรับตัวปราสาททั้งหลัง ซึ่งมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ฐานปราสาทแบบธรรมดา
๒. ฐานปราสาทแบบย่อมุม
๓. ฐานปราสาทแบบทรงแท่นแก้ว ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) ฐานปราสาทแบบธรรมดา

ในศัพท์ช่างเรียกว่า “ฐานคอกหมู” มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่นกันไป โครงสร้างทำด้วยไม้จันทน์ (จันทน์แดง) เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษ คือน้ำหนักเบากว่าไม้ชนิดอื่น ๆ ในส่วนของลวดลายการตกแต่ง จะประดับด้วยกระดาศีต่าง ๆ

ขนาดของฐานแบบธรรมดา (ฐานคอกหมู) ทำให้ทราบว่าฐานปราสาทแบบธรรมดามีอยู่ ๓ ขนาด ดังนี้

๑. ขนาดฐานชั้นบน ๘๘ x ๒๑๒ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๑๕ x ๒๔๐ ซม.
๒. ขนาดฐานชั้นบน ๘๘ x ๒๑๒ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๑๕ x ๒๔๐ ซม.
๓. ขนาดฐานชั้นบน ๘๐ x ๒๒๐ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๒๐ x ๒๕๐ ซม.

๒) ฐานปราสาทแบบย่อมุม

มีลักษณะเป็นฐานที่มีโครงสร้าง เป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมและมีการซ้อนชั้นไล่ระดับลดหลั่นกันไป โครงสร้างทำด้วยไม้จันทน์ (จันทน์แดง) เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษ คือน้ำหนักเบากว่าไม้ชนิดอื่น ๆ ในส่วนของลวดลายจะประดับตกแต่งด้วยกระดาศีต่าง ๆ

^{๑๑} วัฒนศักดิ์ ไชยกุล, “บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของการทำปราสาทศพในจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖).

ขนาดของฐานแบบย่อมุม ทำให้ทราบว่า ฐานปราสาทแบบย่อมุม มีอยู่ ๓ ขนาด ดังนี้

๑. ขนาดฐานชั้นบน ๕๕ x ๑๔๐ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๕๐ x ๒๓๐ ซม.
๒. ขนาดฐานชั้นบน ๕๗ x ๑๔๔ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๕๕ x ๒๓๐ ซม.
๓. ขนาดฐานชั้นบน ๑๐๐ x ๑๔๔ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๑๖๐ x ๒๔๐ ซม.

๓) ฐานปราสาทแบบทรงแท่นแก้ว

มีลักษณะเป็นฐานที่มีโครงสร้างสวยงามคล้ายกับฐานแท่นพระประธานในโบสถ์หรือวิหารของล้านนาซึ่งโครงสร้างทำด้วยไม้จันทน์หวง เช่นเดียวกับฐานสองชนิดที่ได้กล่าวมาแล้ว ในส่วนของลวดลายการตกแต่งจะประดับตกแต่งด้วยกระดาศีต่าง ๆ เช่นกัน

ขนาดฐานแบบทรงแท่นแก้วทำให้ทราบว่า ฐานปราสาทแบบทรงแท่นแก้วมีอยู่ ๓ ขนาด ดังนี้

๑. ขนาดฐานชั้นบน ๑๐๕ x ๑๓๘ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๒๖๖ x ๓๔๐ ซม.
๒. ขนาดฐานชั้นบน ๑๐๕ x ๑๔๒ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๒๗๖ x ๓๕๓ ซม.
๓. ขนาดฐานชั้นบน ๑๐๕ x ๑๔๒ ซม. และขนาดฐานชั้นล่าง ๔๕๖ x ๕๘๐ ซม.^{๑๔}

๓.๓.๔ ลักษณะของตัวปราสาท (เสา)

โดยทั่วไปปราสาทศพบจะมีลักษณะโปร่ง เหตุที่มีลักษณะดังกล่าว เนื่องมาจากเพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยในด้านการตั้งโลงศพ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ตัวปราสาทจะมีเพียงเสาเท่านั้นที่ทำหน้าที่รองรับหลังคา ซึ่งจะมีปริมาณที่แตกต่างกันไป

เสาจะมีอยู่ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. ลักษณะที่เป็นเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทุกด้านของเสามีขนาดเท่ากัน มีขนาดวัดได้ กว้าง x ยาว = ๒ x ๑.๕ นิ้ว

๒. ลักษณะที่เป็นเสาสี่เหลี่ยมแบน ๆ เรียกว่าเสาแบน มีลักษณะของเสาที่ด้านกว้างจะแคบและด้านยาวจะกว้างกว่า มีขนาดวัดได้ กว้าง x ยาว = ๑.๕ x ๒ นิ้ว

ในส่วนของตัวปราสาท จะมีการใช้เสาในปริมาณที่แตกต่างกันไป ตามลักษณะของฐานและรูปแบบปราสาท อาทิเช่น เสา ๘ ต้น, เสา ๑๒ ต้น, เสา ๑๖ ต้น, และเสา ๒๐ ต้น

๓.๓.๕ ลักษณะของหลังคาปราสาท

เป็นส่วนที่ครอบตัวปราสาท ไม่รวมยอดที่มีลักษณะเป็นทรงจอมแห หลังคาของปราสาทศพบมีหลายลักษณะ ซึ่งมีความสวยงามที่แตกต่างกันไปตามรูปทรง หลังคาปราสาทมีหน้าที่

^{๑๔} กมลรัตน์ อัครปัญญา, ปราสาทศพบ, หน้า ๔๔-๔๖.

ครอบคลุมตัวปราสาทและโถงศพเพื่อให้เกิดความสวยงามและทำหน้าที่คุ้มกันจากสิ่งแวดล้อม เช่น แสงแดด รวมไปถึงน้ำฝนด้วย

หลังคาปราสาท สามารถจำแนกออกได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. หลังคาปราสาทแบบกระโจม
๒. หลังคาปราสาทแบบจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน
๓. หลังคาปราสาทแบบจั่วสองชั้นสี่ด้าน
๔. หลังคาปราสาทแบบจั่วสามชั้นสี่ด้าน

โดยมีการเลือกใช้หลังคาปราสาทแบบจั่วสองชั้นสี่ด้านมากที่สุด ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากเป็นหลังคาที่มีลักษณะสวยงาม อีกทั้งยังสามารถเลือกใช้ฐานปราสาทแบบธรรมดาหรือแบบย่อมุมก็ได้ ส่วนหลังคาปราสาทแบบกระโจมนั้นไม่เป็นที่นิยมนักในปัจจุบันอาจเป็นเพราะมีลักษณะที่เรียบง่ายจนเกินไป ไม่เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็นลักษณะของหลังคาปราสาทศพจำแนกได้ ๔ รูปแบบ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ดังนี้

หลังคาลักษณะที่ ๑ หลังคาทรงกระโจม

เป็นหลังคาที่มีลักษณะเป็นทรงกระโจมหรือคล้ายมุงครอบเด็กทารก ซึ่งช่าง (สถา) ได้ทำการดัดแปลงแก้ไข ให้เพราะสมกับขนาดและลักษณะการใช้งานหลังคาแบบกระโจมนี้มีความแตกต่างจากหลังคาทรงอื่น ๆ อย่างสิ้นเชิงเนื่องจากหลังคาแบบนี้ มีลักษณะโครงสร้างที่เป็นรูปทรงของกระโจมโดยไม่มีหน้าจั่วเข้ามาเกี่ยวข้องกับแต่่น้อยเป็นผลทำให้หลังคาลักษณะนี้มีเอกลักษณ์ สามารถตั้งเกิดและจดจำได้ง่ายถือเป็นหลังคาแบบแรกที่มีการใช้ในปราสาทและเป็นต้นแบบของการพัฒนารูปแบบหลังคาปราสาทศพในลักษณะอื่นต่อไป

หลังคาลักษณะที่ ๒ หลังคาทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน

เป็นหลังคาที่มีลักษณะเป็นหน้าจั่วทั้งหมดสี่ด้าน (จัตุรมุข) ชั้นเดียว โดยที่บริเวณฐานของยอดปราสาทจะมีลักษณะทั้งแบบที่มีการย่อมุมและไม่มีการย่อมุม ซึ่งเป็นลักษณะของหลังคาปราสาทศพอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นได้ง่าย เพราะหลังคาปราสาทรูปแบบอื่น ๆ จะมีการซ้อนชั้นของหลังคา

หลังคาลักษณะที่ ๓ หลังคาทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน

เป็นหลังคาที่มีลักษณะเป็นหน้าจั่วทั้งหมดสี่ด้าน (จัตุรมุข) ทำการซ้อนชั้นขึ้นไปสองชั้น โดยที่บริเวณฐานของยอดปราสาทจะมีลักษณะทั้งแบบที่มีการย่อมุมและไม่มีการย่อมุมและด้วยสาเหตุที่เป็นหลังคาหน้าจั่วซ้อนสองชั้น ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับหลังคาปราสาททรงจั่วชั้นเดียวเป็นอย่างมากเพียงแต่มีความแตกต่างตรงจำนวนชั้นของหลังคาเท่านั้นจึงเป็นจุดสังเกตได้ดีในการแบ่งแยกลักษณะของหลังคาปราสาทศพ

หลังคาลักษณะที่ ๔ หลังคาทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน

หลังคาประเภทนี้เป็นหลังคาน้ำจั่วซ้อนกันสามชั้นขึ้นไปมีลักษณะใหญ่โตกว่าหลังคาปราสาทชนิดที่ได้กล่าวมาแล้วมากมีความสวยงามและอลังการซึ่งหลังคาปราสาทประเภทนี้มีจุดสังเกตที่ง่ายต่อการจดจำคือบริเวณหลังคาจะมีการซ้อนชั้นกันถึงสามชั้น โดยที่บริเวณฐานของยอดปราสาทจะมีลักษณะทั้งแบบที่มีการย่อมุมและไม่มีการย่อมุม^{๑๕}

๓.๓.๖ ลักษณะของยอดปราสาท^{๒๐}

ส่วนที่อยู่เหนือสุดของปราสาทมีลักษณะเป็นทรงจอมแหยอดบนสุดเป็นรูปดอกบัวตูม ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดในการเรียกปราสาทเพราะเรือนมียอดแหลมนั่นเอง

ยอดปราสาทมีโครงสร้างทำด้วยไม้จันทน์ (จิวดอกแดง) เนื่องจากไม้ชนิดนี้มีคุณสมบัติพิเศษคือมีน้ำหนักเบาในส่วนของารตกแต่งส่วนยอดปราสาทจะมีการประดับตกแต่งด้วยกระดาดสี่ต่าง ๆ

ยอดปราสาท สามารถจำแนกออกได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ยอดปราสาทแบบธรรมดา

๒. ยอดปราสาทแบบกลีบ

โดยในส่วนการเลือกใช้ยอดปราสาทนี้สามารถเลือกใช้ได้ทั้งสองแบบซึ่งสืบเนื่องมาจากความนิยมชมชอบที่แตกต่างกันของลูกค้ำและความพอใจในการเลือกใช้ของตัวช่าง (สถาปนิก) เองด้วยส่วนประกอบที่สำคัญอื่น ๆ ของปราสาทศพ

การสร้างปราสาทศพ จะต้องมีการรวมไปถึงส่วนประกอบอื่น ๆ อีก เพื่อจะได้ปราสาทศพที่มีความสวยงามและสมบูรณ์แบบมากที่สุด

ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่จะใช้ประดับตกแต่งปราสาทล้วนทำขึ้นมาจากกระดาด ซึ่งมีคุณสมบัติและคุณลักษณะที่แตกต่างกันไปเมื่อประดิษฐ์ส่วนประกอบต่าง ๆ เสร็จแล้วจึงนำไปประกอบเข้ากับปราสาทศพเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนการตกแต่งอีกครั้งหนึ่ง

๑. โกงคิ้ว

เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของปราสาทศพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบปราสาทศพทรงจั่วสองชั้นสี่ด้านฐานย่อมุมและปราสาทศพทรงจั่วสามชั้นสี่ด้านซึ่งจะมีรายละเอียดมากกว่าปราสาทศพรูปแบบอื่น ๆ การใช้โกงคิ้วในปราสาทศพ อาจสืบเนื่องมาจากการพบเห็น โกงคิ้วที่

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๕.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๓.

บริเวณโบสถ์ วิหารตามวัดต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา ซึ่งถือเป็นสภาพแวดล้อมที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของช่าง (สถาปนิก) จึงได้กิดดัดแปลงหรือนำลักษณะของ “โถงคิ้ว” มาประดับไว้กับปราสาทศพด้วย

๒. ช่อฟ้า

นับเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของเจดีย์สำหรับปราสาทศพแบบที่มีจั่ว คือ ตั้งแต่ปราสาทรูปแบบจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน, รูปแบบจั่วสองชั้นสี่ด้าน และรูปแบบจั่วสามชั้นสี่ด้าน ซึ่งที่ปลายจั่วจะต้องประดับด้วยช่อฟ้าในทุก ๆ จั่ว

การใช้ช่อฟ้า ร่วมกับปราสาทศพสืบเนื่องมาจากความคิดที่ว่า ปราสาทเป็นที่อยู่ของบุคคลชั้นสูง จึงมีการประดับประดาช่อฟ้าและเมื่อเกิดการตายขึ้น โดยญาติได้มาปนกิจผู้ตายในปราสาท แสดงถึง ความต้องการให้ผู้ตายได้ขึ้นสวรรค์หรือ ไปสู่สุคติภูมิโดยได้อยู่ภายในปราสาทซึ่งเป็นที่อยู่เหล่าเทพเทวดานั้นเอง

๓. คันทวย

ถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของปราสาทศพ เนื่องมาจากรูปทรงของปราสาทศพที่มีลักษณะเป็นเรือนจั่วซ้อนชั้นคล้ายกับ โบสถ์วิหารของวัดซึ่งมักจะพบเห็นคันทวยอยู่ที่บริเวณชายคาเสมอเพื่อทำหน้าที่ถ่ายเทน้ำหนักหรือค้ำยันชายคาโบสถ์ วิหารต่าง ๆ เหล่านี้ ดังนั้น เพื่อเป็นการแสดงลักษณะของปราสาทที่สมบูรณ์จึงต้องมีคันทวยปรากฏอยู่ด้วยเสมอถึงแม้ว่าไม่มีหน้าที่ใช้สอยก็ตามที

“คันทวย” ที่ใช้ประดับตกแต่งปราสาทศพ มีโครงสร้างทำด้วยกระดาดและลวดลายประดับตกแต่งก็ทำด้วยกระดาดสีต่าง ๆ เพียงแต่เป็นการใช้กระดาดตามคุณสมบัติ และคุณภาพของกระดาดแต่ละชนิดให้ถูกต้อง และด้วยลักษณะที่สวยงามของคันทวยจึงช่วยทำให้ปราสาทศพแต่ละหลัง แลดูสวยงามและสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น

เมื่อมีการใช้ “ช่อฟ้า” ในปราสาทศพนั้นหมายถึงจะต้องพบ “ใบระกา-หางหงส์” ในบริเวณเดียวกันอย่างแน่นอนเพราะถือได้ว่าเป็นสูตรสำเร็จของการประดับตกแต่งของไทยก็ว่าได้

๔. ใบระกา-หางหงส์

มีส่วนประกอบและโครงสร้างที่ทำด้วยกระดาดชนิดต่าง ๆ ตามแต่คุณสมบัติของกระดาดแต่ละอย่างที่จะมีความเหมาะสมในการที่จะใช้อย่างไร

นอกจากจะพบว่า “หางหงส์” ประดับอยู่บริเวณจั่วหรือปลายสุดของป้านลมแล้วยังพบการใช้หางหงส์ประดับตกแต่งในบริเวณส่วนยอดของปราสาทศพอีกด้วยโดยใช้ตกแต่งที่บริเวณมุมของชั้นฐานยอดซึ่งก่อให้เกิดความงดงามที่สมบูรณ์แบบ

๕. กระจัง

ถือเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญเนื่องจากเป็นส่วนที่ช่วยประดับตกแต่งให้หลังคาของปราสาททุกรูปแบบแลดูสมบูรณ์ และสวยงาม

“กระจัง” มีลักษณะเป็นลายซี่สลัฟพื้นปลา ในส่วนที่เป็นลวดลายคล้ายกับลายกานบัวของบริเวณเสา แต่มีลักษณะซ้อนทับสับหว่างกันก่อให้เกิดความงามอีกรูปแบบหนึ่ง

๖. ใบโลหรือใบไฮ

คือ ส่วนประกอบที่สำคัญที่มักจะพบคู่กับ “กระจัง” โดยใบโลจะมีหน้าที่สับหว่างระหว่างกระจังเพื่อให้แลดูมีจังหวะสวยงาม

“ใบโล” มีลักษณะคล้ายกับลายดอกบัวตูมที่มีกลีบดอกซ้อนชั้นลดหลั่นกันไป โดยมีฐานแผ่กว้างออก ซึ่งถือเป็นจุดที่ใช้สังเกตความแตกต่างระหว่างลายดอกบัวตูมกับใบโลได้ง่าย

๗. ฝ้าม่าน

มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อปราสาทศพ เพื่อลดความแข็งกระด้างบนปราสาทเนื่องจากปราสาทศพทุกหลังจะต้องผ่านการประดับฝ้าม่านก่อนจึงจะถือว่าเป็นปราสาทที่มีความสมบูรณ์พร้อม

ฝ้าม่านที่ใช้ประดับตกแต่งปราสาทศพนิยมใช้ฝ้าม่านลูกไม้เนื่องจากมีคุณสมบัติที่โปร่งและสวยงามซึ่งคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือลวดลายของฝ้าม่านที่เป็นลูกไม้ ซึ่งมีลักษณะเข้ากับรูปแบบของปราสาทศพได้เป็นอย่างดี

๘. ตุ่มห้อย

ถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของปราสาทศพ เพราะจะพบเห็นตุ่มห้อยเหล่านี้ห้อยอยู่บริเวณหลังคาปราสาทศพทุกหลัง เพื่อเพิ่มความงาม และลดความแข็งกระด้างของโครงสร้างของปราสาท

“ตุ่มห้อย” มีความสำคัญต่อปราสาทศพเนื่องจากเวลาที่มีการชักลากปราสาทไปนั้น ตุ่มห้อยเหล่านี้จะไหวตัวตามแรงชักลากทำให้ปราสาทแลดูอ่อนไหว งดงามยิ่งขึ้น

๙. กาบเสา

ถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของปราสาท โดยเฉพาะบริเวณตัวปราสาท ซึ่งจะพบกาบเสาอยู่บริเวณ โคนเสาทุกต้นถือเป็นส่วนประดับตกแต่งที่ขาดไม่ได้สำหรับปราสาทศพทุกหลัง

“กาบเสา” มีลักษณะคล้ายกับกาบของต้นไม้ เช่น กาบกล้วย เป็นต้น สามเหตุที่นิยมประดับกาบเสา อาจสืบเนื่องมาจากการประยุกต์มาจากธรรมชาติก็เป็นได้ และอีกสาเหตุหนึ่งเพื่อช่วยลดความแข็งกระด้างของเสาที่มีลักษณะตั้งตรงให้ดูบอบบางลง

๓.๓.๓ ลวดลายตกแต่งปราสาท^{๒๐}

ลวดลายที่ประดับตกแต่งปราสาทศพนี้อยู่มากมายหลายลักษณะ แต่ลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้กลับไม่มีชื่อเรียก ซึ่งอาจเนื่องมาจากการที่ช่าง (สถา) มิได้ให้ความสำคัญกับการเรียกชื่อลายหากกลับให้ความสำคัญกับการกะขนาดของหน้าไม้มากกว่าเพราะการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ ล้วนต้องขึ้นอยู่กับขนาดของหน้าไม้มากกว่า เพราะการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ ล้วนต้องขึ้นอยู่กับขนาดของหน้าไม้ทั้งสิ้นด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ช่าง (สถา) มองข้ามการตั้งชื่อของลวดลายต่าง ๆ ไป

ลวดลายต่าง ๆ ที่พบในส่วนของปราสาทศพนี้อาจมีความผูกพันกับธรรมชาติ เพราะส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันกับลายพรรณพฤกษา อนึ่งช่าง (สถา) คงได้รับอิทธิพลจากการประดับลวดลายต่าง ๆ ตามวัดวาอาราม จึงก่อให้เกิดการเลียนแบบหรือสร้างสรรค์ลวดลายจากแบบที่พบเห็นตามวัดอยู่เป็นประจำนั่นเอง

จากลวดลายบริเวณหน้าบัน ที่มักจะเป็นลายเกี่ยวกับเทวดา เช่น ลายเทพพนมลายซ่างเอราวัณ หรือลวดลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ คงได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในคติจักรวาลวิทยา ซึ่งจากคติดังกล่าวถือว่า พระอินทร์เป็นเทพยดาที่มีตำแหน่งสูงสุดบนเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นแกนจักรวาลและช้างเอราวัณก็เป็นช้างทรงของพระอินทร์ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและเป็นแนวทางในการได้เกิดบนสวรรค์ของผู้ตายยังได้มีการนำเอาลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับปราสาท

ลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นลวดลายที่คล้ายกับลายพรรณพฤกษาเป็นส่วนใหญ่ด้วย เหตุนี้เองจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเชิงวิเคราะห์เพราะลวดลายนั้นย่อมหมาย ซึ่งตามหลักแล้วลักษณะของปราสาทศพนี้อาจการจำลองลักษณะตามคติจักรวาล ดังนั้น ด้วยลวดลายที่มีลักษณะเป็นลายพรรณพฤกษาจึงน่าจะหมายถึง การแสดงในเรื่องของป่าหิมพานต์ที่อยู่เชิงเขาพระสุเมรุ ซึ่งลวดลายพรรณพฤกษานั้นมักจะอยู่บริเวณฐานปราสาท ซึ่งก็สอดคล้องกับคติจักรวาลพอดีด้วยเช่นกัน

๓.๓.๔ กระบวนการสร้างปราสาทศพนี^{๒๑}

เครื่องมือและอุปกรณ์

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำปราสาทศพนี้นั้นมีความแตกต่างกันไปในแต่ละแหล่งอำเภอ แต่อุปกรณ์หลักที่ใช้นั้นมักจะประกอบด้วย

๑. เลื่อย สำหรับเลื่อยไม้เป็นขนาดต่าง ๆ สำหรับการขึ้นโครงปราสาท

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๖๕.

๒. ค้อน ใช้สำหรับตอกตะปูยึดโครงปราสาทและตอกตะปูยึดกระดากแม่ลายเพื่อฉลุเป็น ลวดลายต่าง ๆ

๑. ตีวหรือเหล็กเจาะ มีหลายขนาดใช้สำหรับฉลุกระดากเป็นลวดลายต่าง ๆ

๔. สายวัดหรือตลับเมตร ใช้วัดขนาดของไม้เพื่อตัดให้ได้ขนาดที่ต้องการ

๕. ตะปูใช้คอกยึด โครงไม้ปราสาทยึดกระดากกับแผ่นไม้เพื่อฉลุลาย

วัสดุคืบ และวัสดุ

การทำปราสาทศพในทุก ๆ แหล่งผลิตจะใช้วัสดุคืบที่สำคัญคือ

๑. ไม้จิว จะมีลักษณะเป็นไม้เนื้ออ่อน น้ำหนักเบา คัดไฟง่าย ปัจจุบันต้องติดต่อสั่งซื้อจาก โรงงานค้าไม้จากลำปางเนื่องจากไม้จิวในจังหวัดเชียงใหม่หาซื้อไม่ได้แล้ว

๒. กระดาก กระดากที่ใช้ในปราสาทศพจำแนกได้ ๓ ประเภทคือ

๑) กระดากสำหรับติดโครงปราสาทเพื่อรองพื้นมักจะใช้กระดากหนังสือพิมพ์ หรือ กระดากที่มีความหนา

๒) กระดากสีต่าง ๆ ใช้ปิดทับกระดากรองพื้น โดยใช้เป็นสีพื้นและฉลุเป็นลวดลาย ต่าง ๆ

๓) กระดากแข็ง ตัดเป็นรูปต่าง ๆ เช่น โกงคิ้ว ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ภูระยา

๓. ผ้าม่าน ผ้าลูกไม้ใช้ประดับตกแต่งเสาปราสาท

๔. กาว มักใช้กาวเป็งเปยกที่ต้มเองเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายให้สำหรับทากระดาก ติดโครงปราสาท

ขั้นตอนการผลิต การขึ้นรูปโครง

หรือการสร้างโครงปราสาทจะเริ่มจากการนำไม้จิวมาตัดเป็นท่อน ๆ ตามขนาดความ กว้างยาวของโครงสร้าง แต่มักจะทำส่วนฐานก่อนเพราะค่อนข้างง่ายไม่ซับซ้อน เสร็จเร็ว เพื่อให้ สามารถนำมาติดกระดากรองพื้น กระดากสี กระดากฉลุลายได้ก่อน ส่วนหลังคาและส่วนยอด มักจะทำภายหลัง การขึ้นโครงปราสาทมักเป็นหน้าที่ของผู้ชายเพราะต้องใช้แรงงานต้องเลื่อยตัดไม้ ดอกตะปู ตัดไม้ การจัดทำมักอาศัยความชำนาญในการวัด การตัด แบบแผนในการทำของช่างแต่ละ คนไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับการเรียนรู้จากครูของแต่ละคน การขึ้นโครงมักจะทำเตรียมไว้หลายชุด สำหรับลูกค้าที่ต้องการใช้ด่วนเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาในการรอ

การ “ต้องลาย” หรือ การฉลุลาย

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับการฉลุลายนั้น ได้สอบถามช่างโดยสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ อุปกรณ์ เกี่ยวกับการฉลุลาย ทางร้านจะเป็นผู้เตรียมไว้ให้ อันได้แก่ ค้อน หรือ ไม้ดอก (ไม้ต้อง), สีแบบ ต่าง ๆ ขนาดเล็ก ใหญ่, ตะปู ฯลฯ โดยผู้ทำการฉลุจะมาตัวเปล่ามีหน้าที่เพียงมาทำการฉลุลายเท่านั้น

โดยเมื่อมีงานด่วนก็จะทำการฉลุให้ทันการ หากไม่มีงานด่วนหรือยังไม่มีผู้มาสั่งทำปราสาท ก็มีหน้าที่ฉลุลายทิ้งไว้ เพื่อให้ง่ายต่อการนำมาประกอบบนตัวปราสาท การทำการต้องลาย หรือ ฉลุ จะทำบนโต๊ะไม้ โดยนำแบบมาวางบนกระดาษที่ต้องการฉลุ แล้วตอกตะปูยึดไว้ไม่ให้เคลื่อน แล้วจึงทำการ ต้องลายไปตามแบบที่มีอยู่

อนึ่ง ช่างได้สลุจะรองรับไว้ด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์ เพื่อกันกระดาษสีเปื้อน หรืออยู่

สำหรับลวดลายการตกแต่งนั้นมีวิวัฒนาการ โดยเริ่มจากลายพรรณพฤกษา เป็นต้นแล้ว เกิดความคิดสร้างสรรค์จากสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวแล้วจึงนำมาดัดแปลงจนเป็นลวดลายต่าง ๆ ในปัจจุบัน และขณะเดียวกันก็ยังคงมีการดัดแปลงต่อไปเรื่อย ๆ รวมไปถึงลายไหนที่ทำได้รวดเร็ว จะทำขึ้นมาใหม่และเป็นที่ยอมรับเพราะสภาพปัจจุบันเวลาเป็นเรื่องสำคัญในการทำการค้าขาย

ลวดลายต่าง ๆ จะถูกฉลุ (ต้องลาย) เตรียมไว้สำหรับประกอบเข้ากับตัวปราสาทโดยถึงแม้ว่าลวดลายต่าง ๆ จะถูกเรียกตามขนาดกว้างของหน้าไม้ และถึงแม้ว่าสวนใหญ่ลวดลายจะถูกประดิษฐ์ขึ้นตามความคิดสร้างสรรค์ของช่างและถูกปะติดไปตามความพอใจของช่างก็ตามถึงกระนั้น ก็ยังคงมีบางแห่งที่ลวดลายมักจะมีรูปแบบที่มีหลากหลายมากนักรหรือมีรูปแบบที่คล้าย ๆ กัน หรือถูกใช้ซ้ำ ๆ เสมอ อาทิเช่นลวดลายบริเวณหน้าบน (หน้าแหวน), ลวดลายบริเวณโค้งคิ้ว เป็นต้น สำหรับบริเวณหน้าแหวนที่ใช้กันอยู่บ่อย ๆ และเป็นที่ยอมรับในหมู่ช่างและผู้ตั้งชื่อก็ได้แก่ ลายเทพพนม ลายช้างเอราวัณ, ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นต้นสำหรับบริเวณโค้งคิ้วและเหนือโค้งคิ้ว ก็มักจะเป็นลายหน้าภาพ หรือลายพรรณพฤกษา เป็นส่วนใหญ่ซึ่งมักจะไม่ค่อยมีลายอื่นมาบิบทบาทในบริเวณดังกล่าวเท่าใดนัก

การทำลายก่อนจะนำไปติดบนตัวปราสาทนั้น มีหลายขั้นตอน หลายแบบ อาทิเช่น

๑. แบบที่นำลายฉลุ (ต้อง) ไปติดตัวปราสาทเลย

๒. แบบที่นำลายที่ฉลุแล้วมาติดกับกระดาษสีก่อน แล้วจึงนำไปติดบนตัวปราสาทอีกที

๓. แบบที่นำลายที่ฉลุแล้ว ติดกับกระดาษสีแล้ว และนำมาประกบกันเป็น ๒ ด้าน

- สำหรับลวดลายที่นำไปติดบนตัวปราสาทได้เลยนั้น ได้แก่ ลายที่จะต้องติดในส่วนระนาบของแผ่นไม้ เช่น ลายที่ ติดติดกับส่วนฐาน เสา ส่วนยอด เป็นต้น

- สำหรับลายที่ต้องนำไปติดบนกระดาษสีก่อนจึงสามารถนำไปติดบนตัวปราสาทได้นั้น ได้แก่ ลายในส่วนที่ยื่นออกมานอกโครงสร้างของปราสาท เช่น บริเวณโค้งคิ้ว (ลุ่มแหวน) และดูเพียงด้านเดียว หรือ เห็นเพียงด้านเดียวเท่านั้น

- สำหรับลายที่ต้องนำไปติดกับกระดาษสีแล้วนำมาประกบกันให้เห็นทั้ง ๒ ด้าน ได้แก่ บริเวณที่เป็นคันทวย เป็นต้น

บริเวณ “หน้าแหบ” หรือหน้าบันนิยมทำเป็นลวดลายที่ซ้ำกัน ๆ กัน หรือมีความหลากหลายไม่มากนัก ซึ่งก็เป็นที่นิยมกันอยู่เพียงไม่กี่ลายเท่านั้น อาทิเช่น

๑. ลายเทพพนม
๒. ลายช้างเอราวัณ
๓. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
๔. ลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ
๕. ลายพรรณพฤกษา

ลายเทพพนม

มีลักษณะเป็นลายเทพพนมรูปแบบคล้ายของภาคกลาง เพียงแต่ทำการตัดทอนในรายละเอียดที่ไม่จำเป็นออกไป รูปแบบของลายเทพพนมที่ติดอยู่บริเวณ “หน้าแหบ” มีลักษณะเป็นเทวดาพนมมือ บนเศียรสวมชฎาเบื้องล่างจากบริเวณเอวลงไปเป็นลายกนกหรือลายพรรณพฤกษาโดยรูปแบบถูกกำหนดตามลักษณะของหน้าแหบคือเป็นสามเหลี่ยม สีที่นิยมใช้คือสีเขียว ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากความคิดความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาก็เป็นได้ คือ ในส่วนของพระอินทร์ผู้สถิตอยู่เหนือเขาพระสุเมรุนั่นเอง

ลายช้างเอราวัณ

มีลักษณะเป็นภาพช้างเอราวัณหรือช้างสามเศียร เพียงแต่ตัดทอนรายละเอียดที่ไม่จำเป็นออกไป จากการที่ช้างเอราวัณถูกนำมาประกอบบริเวณ “หน้าแหบ” นี้ เนื่องจากช้างเอราวัณเป็นช้างทรงของพระอินทร์นั่นเอง

ลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

มีลักษณะเป็นลายพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ โดยรูปแบบมีลักษณะเป็นภาพพระอินทร์ครึ่งตัว คือ ตั้งแต่พระเศียรลงมาถึงเอว ต่อมาเบื้องล่างเป็นหัวช้างเอราวัณ จากลักษณะรูปแบบดังกล่าวสามารถสันนิษฐานได้ว่า เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเพราะชาวล้านนาไม่มีใช้

ลายพรรณพฤกษา

มีลักษณะเป็นลวดลายพรรณพฤกษาเช่น ดอกไม้ เถาไม้ เป็นต้น ถือว่ามีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์มากที่สุดหากจะมองในแง่ของช่างพื้นเมือง ในแถบล้านนานิยมประดิษฐ์ลวดลายพรรณพฤกษากันมากนั่นเอง

เนื่องจาก พระอินทร์เป็นเทพที่อยู่เหนือสุดเขาพระสุเมรุและช้างเอราวัณก็เป็นพาหนะของพระอินทร์ ดังนั้น จึงจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งอยู่ขึ้นไป คือ อยู่ในบริเวณหน้าบันนั่นเอง

สรุปลวดลายบริเวณนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไปตามคติความเชื่อเกี่ยวกับ เขาพระสุเมรุเป็นส่วนใหญ่

ในส่วนฐานล่าง ลวดลายประดับตกแต่งมักจะทำเป็นลายบัว หรือลายดอกพุดตาน โดยรูปแบบของดอกบัวและดอกพุดตานจะแตกต่างกันไป

จากการที่ดอกบัวหรือดอกพุดตานมักจะพบบริเวณฐานล่าง เพราะสืบเนื่องมาจากรูปแบบและรูปทรงของดอกบัวหรือดอกพุดตานมีขนาดใหญ่และเมื่อทำให้มีขนาดใหญ่แล้วดูสวยกว่าการทำแบบขนาดเล็กดังนั้น จากขนาดของรูปลักษณะจึงเหมาะที่จะอยู่บริเวณฐานล่างที่มีขนาดหน้าไม้ที่กว้าง จึงเป็นความลงตัวที่จะให้ลวดลายที่ลักษณะเป็นรูปดอกบัว

การใช้สีร่วมกับปราสาท

“สี” ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ปราสาทศพแลดูโดดเด่นและงดงามสำหรับเรื่องการใช้สีร่วมกับปราสาทศพมีการใช้สีในหลายลักษณะและหลายจุดประสงค์ ดังนี้

๑. การใช้สีเป็นตัวบ่งบอกวัยของผู้ตาย

๒. การใช้สีเพื่อเป็นสิ่งเร้าให้ปราสาทเป็นที่โดดเด่นต่อสายตาของผู้พบเห็น

๓. การใช้สีเพื่อลดความแข็งกระด้าง จะเห็นได้ว่า “สี” ผิดต่อปราสาทศพอย่างมากมาย และมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในแง่ศิลปกรรม

๑. การใช้สีเป็นตัวบ่งบอกวัยของผู้ตาย

สีของปราสาทศพมีความเกี่ยวข้องกับวัยของผู้ตาย ดังจะได้สรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑) คนตายเป็นคนหนุ่ม หรือมีอายุในระหว่างวัยรุ่น หรือจากเด็กไปจนถึงอายุ ๓๐ ปี มักจะนิยมใช้สีสด ๆ เช่น สีแดง สีทอง เขียว เหลืองและสีชมพูสด เป็นต้น ซึ่งรวมไปถึงสีของผ้า幔ที่เป็นส่วนประกอบสำคัญอีกด้วย

๒) สำหรับผู้ตายที่มีอายุเริ่มที่ประมาณ ๖๐ ปี มักจะนิยมสีที่ไม่สดนัก หรือสีที่ไม่ฉูดฉาด เช่น สีขาว สีเงิน สีน้ำเงิน สีเหลือง และสีชมพูอ่อน เป็นต้น ซึ่งรวมไปถึงสีของผ้า幔ที่เป็นส่วนประกอบสำคัญอีกด้วย

๓) ผู้ตายที่มีอายุมาก หรือเป็นผู้สูงอายุ มักจะนิยมทำ หรือใช้ปราสาทสีขาวซึ่งรวมไปถึงผ้า幔สีขาวและสีพื้นของปราสาทก็จะเป็นสีขาว สำหรับในส่วนของลวดลายอาจใช้สีเงินหรือสีทองประกอบ อาทิเช่น ศพของท่านอาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินทร์^{๒๓} เป็นต้น ซึ่งปราสาทเป็นสีขาว และลวดลายเป็นสีเงินทั้งหลังแลดูงดงามยิ่งนัก

๒. การใช้สีเพื่อเป็นสิ่งเร้าให้ปราสาทเป็นที่โดดเด่นต่อสายตา

การใช้สีในลักษณะนี้มักจะนิยมใช้สีฉูดฉาด เช่น สีแดง สีเขียว สีบานเย็น สีทอง และสีเงิน เป็นต้น โดยการนำสีเหล่านี้มาทำการประดับตกแต่งทั้งในส่วนของสีพื้นและลวดลายประดับตกแต่ง

^{๒๓} ดูภาพประกอบในภาคผนวก.

ซึ่งมักจะใช้สีตัดกันเพื่อให้เกิดความเร้าใจและดึงดูดสายตา เช่น การใช้สีพื้นแดง และใช้สีทองในส่วนของลวดลาย เป็นต้น

๓. การใช้สีเพื่อลดความแข็งกระด้าง

จะพบการใช้สีในลักษณะนี้มาก ในส่วนของตัวปราสาท คือ บริเวณผ้าม่านซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของปราสาทศพผ้าม่านที่ใช้ประดับตกแต่งส่วนใหญ่จะมีสีที่ไม่ฉูดฉาดนัก ก็จะเป็นสีอ่อน ๆ เช่น สีขาว, สีเหลือง, สีชมพู, สีฟ้า เป็นต้น เนื่องจากสีดังกล่าว แลดูอ่อนหวานจึงเป็นการช่วยลดความแข็งกระด้างของปราสาทศพในบางบริเวณได้เป็นอย่างดี อาทิเช่น ความแข็งกระด้างในส่วนของเสา เป็นต้น

ดังนั้น ในส่วนของสีที่ใช้ร่วมกับปราสาทศพสีที่ใช้ร่วมกับปราสาทศพนั้นมักจะเป็นแม่สี เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีฟ้า สีชมพู เป็นต้น และจะมีสีที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดลวดลายต่าง ๆ คือสีทองและสีเงิน ซึ่งพบว่าในส่วนฐานปราสาทมีการใช้สีแดงมากที่สุด ซึ่งอาจเนื่องมาจากสีแดงเป็นสีที่ฉูดฉาดเด่นสะดุดตาแก่ผู้พบเห็นในส่วนยอดปราสาทมีการใช้สีทองมากที่สุด ซึ่งอาจเนื่องมาจากสีทองเป็นสีที่มีความหมายในเชิงคุณค่า จึงถูกนำมาใช้ในส่วนยอดบนสุดของปราสาทเสมอ

๓.๔ แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพ

ในล้านนานิยมเอาโลงศพใส่บนเรือนศพ แล้วลากหรือหามไปสู่ป่าช้าถือกันว่าบุคคลที่ตายไปแล้วควรจะได้อยู่ในบ้านเรือนที่สวยงาม เป็นปราสาทหรือเรือนยอดอันเป็นเกียรติยศแก่คนตาย และเป็นเครื่องบอกถึงความกตัญญูกตเวทิตะของลูกหลานที่ได้ทำเรือนศพอย่างประณีต เรือนศพที่ใช้กันในล้านนามีด้วยกันหลายประเภทและเรือนศพทุกชนิดนิยมใช้ลากไป โดยมีล้อเล็ก ๆ อยู่ใต้ฐานแม่สะดึง หรือแม่เรือมีเอาไว้เคลื่อนนำศพไปเผา ณ ที่ใดที่หนึ่งหรือในบริเวณป่าช้าของหมู่บ้าน

สมัยโบราณมีการห้ามไว้อย่างเดียวคือ ถ้าเป็นไพร่ห้ามนำศพใส่ปราสาท เพราะคนล้านนาในอดีตถือกันว่ามันซิด คือ เป็นการไม่สมควร จะมีก็แต่เพียงศพพระมหากษัตริย์ เจ้านาย พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น

แนวคิดการสร้างปราสาทศพสำหรับพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และเจ้านายนั้น เป็นแนวคิดเชิงวัฒนธรรม อันแสดงออกถึงความเคารพยกย่องบูชาให้เกียรติ ในสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมทางล้านนา เมื่อมีพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าขุนมูลนาย สิ้นพระชนม์ลง และพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพระมหาเถระเป็นปูชนียบุคคล ได้มรณภาพลง ก็จะทำการบูชาศพโดย

การสร้างปราสาทให้อย่างสมเกียรติ และแนวคิดการสร้างปราสาทศพของสามัญชน ดังปรากฏผลจากการศึกษาต่อไปนี้

๓.๔.๑ แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระมหากษัตริย์และเจ้านาย^{๒๔}

แนวคิดการสร้างปราสาทศพ ดังที่จารุวัตร กลิ่นอยู่ กล่าวไว้ใน ประเพณีลากปราสาทล้านนา ความว่า จุลศักราช ๕๔๐ ปีขาล สัมฤทธิศก เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ...นางพระญาวิสุทธิเทวี...ต้นนั่งเมืองนครพิงค์...ถึงสวรรคต พระญาแสนหลวง จึงแต่งการพระศพ...ทำเป็นวิมานบุษบก ตั้งอยู่บนหลังนกหัสติลิงค์...เจาะกำแพงเมืองออกไปตางตั้งวัดโลกโมฬี...และทำถ้ำถวายพระเพลิง ณ ที่นั้น. เผาตั้งอุปนกหัสฯและวิมานบุษบก

ตอนหนึ่งของคำกล่าวอ้างอิงถึงพงศาวดารโยนก ทำให้ได้ทราบว่า เมื่อเจ้านายฝ่ายเหนือ ได้สิ้นชีพิตักษัยลง การจัดประเพณีศพของเจ้านายสมัยนั้น ได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่และสมเกียรติด้วยการสร้างบุษบกสวมทับพระโกศตั้งบนหลังนกหัสตินันท์ จุลลาคด้วยช้าง และให้ชาวบ้านชาวเมืองเดินตามขบวนแห่ไปยังสุสาน ในยุคสมัยผ่านมาพิธีศพนี้ได้นำมาใช้กับพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ด้วย

นกหัสติลิงค์ เป็นนกใหญ่ตัวโตเท่าช้าง เรียกชื่อตามเจ้าของภาษาว่า หัตถิลิงคะสะกุโณ เรียกตามภาษาของเราว่า นกหัสติลิงค์ ตามประวัติศาสตร์ล้านนาที่เล่าขานต่อกันมาว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ ที่มีความพิเศษคือมีเพศเพียงครึ่งตัว ครึ่งหนึ่งเป็นนกที่มีหัวเป็นช้าง มีหางเป็นหงส์ มีผลงำลึงตั้งข้างเอราวัณ ๓-๕ เชือกรวมกัน ซึ่งเป็นสัตว์คู่บารมีของกษัตริย์ เจ้าเมืองผู้มีอำนาจบารมีสูง

โดยความเชื่อของชาวล้านนาแต่อดีตกาล นิยมสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์เพื่อบรรจุศพของกษัตริย์เจ้านายฝ่ายเหนือ รวมถึงพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ ที่มีรณภาพลง เพื่อให้พิธีศพมีความสง่างาม สมฐานะบารมี และเป็นการส่งดวงวิญญาณไปสู่ชาติสรวงสวรรค์ชั้นพรหมโลก เทวโลก แต่ในปัจจุบันปราสาทนกหัสติลิงค์นิยมใช้ในพิธีศพของพระเถระชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น

โดยรูปลักษณ์ของตัวนกหัสติลิงค์นั้น มีรูปร่างโครงสร้างส่วนหัวและลำตัวทำจากโครงไม้ ตัดแต่งกระดายเป็นลวดลายทำเป็นเกล็ด ส่วนหัวช้าง มีความพิเศษของการเคลื่อนไหวไปมาได้ โดยขึ้นส่วนคอและหัวต้องเคลื่อนไหวหมุนไปมาได้ ไบหู สามารถพับกระพือได้ ส่วนวงงทำจากผ้าเย็บเป็นทรงกระบอก เลียนแบบวงงช้าง มีเชือกร้อยอยู่ด้านในสำหรับดึง เคลื่อนไหวได้ ดวงตา ต้องมีลักษณะกลมมน ขนตายาวสวย กระพริบได้ เหมือนมีชีวิตจริง ๆ

^{๒๔} จารุวัตร กลิ่นอยู่, ประเพณีลากปราสาทล้านนา, เอกสารอัดสำเนา.

ส่วนหางทำจากเนื้อไม้ไผ่ ตัดเป็นรูปหางหงส์ มีลวดลายสวยงาม โดยส่วนนี้จะติดตั้งคนละ ส่วนกับลำตัว มีกลไกใช้เชือกชักให้เคลื่อนไหวได้ ด้านหน้ามีขันเล็ก ๆ บรรจุข้าวตอกไว้ เพื่อโปรย ลักษณะเหมือนช่างใช้วงโปรยข้าวตอกเพื่อเป็นสิริมงคล

๓.๔.๒ แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระสงฆ์^{๒๕}

ตามธรรมเนียมของชาวล้านนา นอกเหนือจากการกำหนดความสำคัญของพระภิกษุด้วยชั้นยศหรือสมณศักดิ์การปกครองสงฆ์ ตามอย่างฝ่ายปกครองบ้านเมืองแล้ว พระภิกษุสำคัญหรือพระสงฆ์ที่เป็นผู้อาวุโส มีอายุพรรษามากบางรูป อาจได้รับการนับถือจากศรัทธาประชาชนทำพิธีกรรม “ฮดสรง” ยกย่องให้เป็น “ครูบาสังฆะ”

ในปัจจุบัน การทำปราสาทศพพระสงฆ์ ใช้วิธีการ ๒ แบบ คือ ๑. ถวายเพลิงศพปราสาทธรรมดา ๒. ถวายแบบขอพระราชทานเพลิงศพ งานคันคว้าเรื่องการทำให้ศพพระภิกษุของชาวบ้านล้านนาของ ศรีเลา เกษพรหม นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ย่อมาเสนอไว้ในหัวข้อนี้โดยสังเขป ดังนี้

๑) แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระเถระทั่วไป

พระภิกษุที่บวชในพระพุทธศาสนาไม่ยอมสึก อุทิศชีวิตแก่พระศาสนา เรียกกันว่า “ตายกับวัด” ยิ่งถ้าตายเมื่ออายุพรรษามาก เป็นครูบาสังฆะ การจัดพิธีศพก็จัดทำใหญ่โต ถ้าตายก่อนเข้าพรรษา หรือในพรรษา จะเก็บศพไว้ปลงศพในหน้าแล้ง ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน แต่ถ้าตายหลังจากออกพรรษาแล้ว จะเก็บศพไว้ก่อน จะปลงศพประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน กำหนดการเก็บศพ หรือกำหนดการเผาศพนี้ไม่มีระยะที่แน่นอน สุดแล้วแต่กรรมกรศรัทธาของแต่ละวัดจะตกลงกัน การจัดการศพ เมื่อพระสงฆ์มรณภาพลงชาวบ้านจะทำ “พิธีห้างลอย” คล้ายกับพิธีชาวบ้าน แต่พิธีกรรมจะมีความนอบน้อมและละเอียดกว่า

บางแห่งใช้น้ำผึ้งเทลงไปในปากเพื่อการเก็บรักษาศพไม่ให้เน่าเหม็น โดยเทน้ำผึ้งให้ไหลลงคอไปจนกว่าน้ำผึ้งจะไม่ลงแล้ว บางแห่งไม่กรอกน้ำผึ้ง เพราะเชื่อว่าพระสงฆ์ผู้มีอายุพรรษามากมักจะสูตรเรียน คาถาทเวททุกทั้ง ๕ เมื่อตายลงจะไม่เน่าเหม็น ยิ่งเป็นพระภิกษุที่มีร่างกายชุ่มพอมด้วยแล้วการเน่าเหม็นจะมีน้อย เมื่อกรอกน้ำผึ้งแล้ว จะฉีกผ้าจีวรหรือสบงของพระให้เป็นผืนเล็กยาว พันทับร่างกาย แยกเป็นขาเป็นแขน แล้วจึงจะนำไปใส่โลงศพ ทำพิธีเทศน์สวดทำบุญ ๗ วัน แล้วจึงปิดศพไว้

^{๒๕} ศรีเลา เกษพรหม, ประเพณีชีวิตคนเมือง, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๗.

ในระหว่างที่ปิดศพไว้นั้น ทางคณะกรรมการศรัทธาชาวบ้านจะเปิดฝาหีบตรวจดูเป็นระยะ โดยตลอด บางที ๑ เดือน หรือ ๒ เดือน ถ้าศพมีน้ำเหลืองมาก ผู้ดูแลศพจะเอาผ้าที่พันศพออกเปลี่ยน ผ้าพันใหม่ และบางครั้งอาจจะเปลี่ยนจี๋เต้าฟางที่รองกันหีบศพด้วย

ในกรณีพระภิกษุมรณภาพในโรงกุฏิใหม่ มีธรรมเนียมอยู่ว่า พระภิกษุครุบาสังฆะผู้ได้ ขึ้นอยู่กุฏิใหม่ที่ศรัทธาเขาสร้างถวายและได้กรวดน้ำถวายให้แล้ว เมื่อครุบาสังฆะตายลง การยกศพ ออกจากกุฏิเพื่อจะทำการปลงศพ ให้เปิดฝาด้านทิศตะวันออกแล้วนำศพลงด้านล่างนั้น แต่ถ้ากุฏิหลัง ใหม่ นั้น ศรัทธาผู้เป็นเจ้าของยังไม่ได้กรวดน้ำถวาย พระภิกษุตายก่อน ให้นำศพลงทางบันได้ได้ ตามปกติ ระหว่างที่ศพยังตั้งอยู่ในวัด หากมีการทำบุญต่าง ๆ เช่นงานขึ้นบ้านใหม่ งานบวชเณร บวชพระ งานฟังเทศน์กลางพรรษา งานสลากภัต ที่จัดขึ้นในวัดนั้น ทางเจ้าภาพจะจัดเครื่อง ไทยทาน อาหาร ถวายแก่ศพพระภิกษุนั้นด้วย ถือว่าศพยังมีหุ้นส่วนหรือส่วนแบ่งในกิจการต่าง ๆ ต้องนับเอาศพพระรูปนั้นเทียบเท่ากับพระภิกษุอีก ๑ รูป เมื่อใกล้กำหนดวันประชุมเพลิง ๒-๓ เดือน ทางคณะกรรมการของวัดจะไปติดต่อว่าจ้างการทำปราสาทใส่ศพ ซึ่งจะมีการเลือกเฟ้นช่างที่มีฝีมือ ถือเป็นงานที่ละเอียดประณีตเมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อน ช่างทำปราสาทศพที่มีฝีมือจะอยู่ตามวัด ช่างทำจะเป็นพระภิกษุในวัด การทำปราสาทศพของพระภิกษุ ที่มีอายุมากจะใช้เวลาในการทำอย่างน้อย ๑ เดือน ปราสาทจะมีขนาดใหญ่และสูง ตั้งอยู่บนหลังนกหัสติลิงค์ ที่มีหัวเป็นช้างมึงวงมึงา ส่วนล่าง จะใช้ต้นมะพร้าวหรือต้นตาล ๒ ท่อน วางรับส่วนประกอบของปราสาททั้งหมด ต้นมะพร้าว ๒ ท่อนนี้เรียกกันว่า “แม่เรือ”

การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ก่อนที่จะประชุมเพลิง นิยมตั้งก่อนเผา ๗ วัน กลางวันและกลางคืน จะมีศรัทธาชาวบ้านมาร่วมฟังเทศน์ฟังสวดทุกคืน บางคนจะรับเป็นเจ้าภาพผ้าบังสุกุล บางคนรับ เป็นเจ้าภาพพื้นที่จะเผา

พื้นที่จะเผาพระภิกษุ จะเลือกเอาไม้ที่แข็งแรงตัดเป็นท่อนประมาณ ๕๐ ซม. แล้วผ่าให้เป็นท่อน กีบ ๆ ขนาดพองามตากเอาเปลือกออก ตากแดดให้แห้งแล้วใช้ขมิ้นทาให้มีสีเหลือง

ในระหว่างที่ตั้งศพอยู่จะมีเครื่องดนตรีพื้นเมืองแห่ทุกคืน ในเวลากลางคืนหลังจากที่เทศน์ และสวดจบมีการจุด “บอกไฟดาว” ขึ้นบนทึ่งฟ้า เสียงดังสนั่น มีแสงเป็นดวงเหมือนมีดาวขนาดใหญ่ตกลงมา

วันที่นำศพไปเผาปนกิจ หรือวันประชุมเพลิงจะมีชาวบ้านศรัทธาร่วมกันลากศพเป็น จำนวนมาก ศรัทธาต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล ต่างอำเภอ เมื่อทราบข่าวจะพากันมาทำบุญและลากศพ ถือกันว่าถ้าใครได้ลากศพครุบาสังฆะจะได้บุญมาก

สถานที่และเวลาปลง (เผา) ศพครุบาสังฆะ ส่วนมากจะจัดเผากลางทุ่งนา ซึ่งทางเจ้าของที่นาจะยินดีไม่ขัดข้อง เพราะถือว่าจะได้บุญด้วย ทางที่จะลากศพไปนั้นมีการถากถางให้เรียบ

ตรงไหนเป็นคันทาจะชูดอก ตรงจุดที่จะเผาเก็บกวาดให้สะอาด ใช้ไม้ไผ่ขางลำที่สวยตรงและยาวที่สุด ๔ ลำ ผึงไว้ ๔ มุม ตรงที่จะเผา ส่วนบนจะใช้ผ้าจีวรจึงเป็นเพดาน เรียกว่า “ผ้าพิดาน” เมื่อนิยมเผากลางทุ่งนา ดังนั้น ศพพระสงฆ์จึงเลือกเผาในเดือนที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวแล้ว

เมื่อถึงเวลาจัดขบวนชักลาก (ส่ง) ศพ จะใช้เชือกขนาดใหญ่และยาว ๒ เส้น ผูกกับไม้แม่เรือคือต้นมะพร้าวข้างละ ๑ เส้น ใต้ปีกของนกหัสติลิงค์มีช่องเปิดเข้าไปในตัวนก ให้คนเข้าไปอยู่ประจำข้างใน เพื่อดึงเชือกให้หวนกหันซ้ายหันขวา ปีกขยับขึ้นขยับลง งวงม้วนขึ้นและดักเอาข้าวตอกโปรยไปข้างหน้า คือ ต้องการให้เหมือนนกมีชีวิตจิตใจ ข้างหน้าของขบวนเป็นตุ่มสามหาง ถัดมาเป็นพระภิกษุสามเณร ขบวนผู้ถือผ้าไตร ผ้าบังสุกุล ถือข้าวตอกดอกไม้ จากนั้นก็เป็นขบวนผู้ถือเชือกลากศพ ขบวนที่ต่อหลังปราสาทศพเป็นหมู่แห่เครื่องดนตรี ด้านหน้าขบวนพระภิกษุสามเณรจะมีคนตีพานเสียงจะดังปัง ๆ พานมีลักษณะคล้ายฆ้องแต่บางกว่า มีปทุมตรงกลาง ใช้ตีเวลานาคเดินเข้าโบสถ์ในการอุปสมบท บนปราสาทจะมีคนนุ่งขาวห่มขาว ๕ คน ยืนดูข้าวของที่อยู่บนหีบศพไม่ให้ร่วงตกลงในเวลาศพเคลื่อนไป ด้านหน้ามีคนถือธงสัญญาณอันหนึ่ง คอยส่งสัญญาณให้ผู้ที่ชักลากรู้ว่าต้องการให้หยุดหรือให้เคลื่อนไปข้างหน้า ลักษณะเป็นการเดินไหลด้วยแรงคนฟังจำนวนมาก ในระหว่างที่ลากศพออกไป นกหัสติลิงค์จะใช้วงโปรยข้าวตอกไปตลอดทาง ปีกขยับเหมือนกำลังบินอยู่บนอากาศนั้นนั่น เสียงของพานที่ตีจะดังเป็นจังหวะไปตลอดทาง ใช้เวลาในการชักลากประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง เมื่อลากไปถึงจุดหมายปลายทาง รอให้คนพักหายใจเหนื่อยแล้ว จะนิมนต์พระสงฆ์มาชักผ้าบังสุกุล การเผาพระภิกษุจะไม่ยกหีบศพลงมาอาบน้ำหรือผ่าหีบเหมือนกับฆราวาส

เมื่อถึงเวลาเผาจะมีการจุด “บอกไฟหล่อ” คือใช้บั้งไฟขนาดเล็กยาวประมาณ ๓๐ ซม. บั้งไฟนั้นส่วนล่างมีลวด ๒ ล้อ ด้านบนมักจะทำเป็นรูปสัตว์ เช่น รูปสัตว์ประจำปีเกิดของพระภิกษุที่ตายไป เป็นต้น เมื่อเอาบอกไฟวางพื้นจุดจนวนแล้ว บอกไฟจะเคลื่อนออกจากฐานจุดซึ่งอยู่ห่างจากปราสาทประมาณ ๕๐ เมตร พุ่งเสยขึ้นไปชนเอาปราสาท ศพหนึ่งจะใช้บอกไฟหล่อเป็นสิบ ๆ กระบอก พุ่งไปชนปราสาทข้าง พุ่งผ่านด้านข้างปราสาทไปข้าง กระบอกใดที่ชนเข้าไปในปราสาทก็จะเกิดไฟลุกขึ้นเป็นการเผาศพ ครั้นปราสาทติดไฟไหม้แล้ว คนที่มาชักลากก็จะทยอยกลับ บางคนรอคว้าผ้าที่จึงเพดานจะไหม้หรือไม่ เชื่อกันว่า ถ้าผ้าเพดานไม่ไหม้ไฟ พระภิกษุที่ตายมีบุญมาก ชาวบ้านจะขอแบ่งเอาผ้าชิ้นนั้นคนละนิดละหน่อยเพื่อเก็บไว้บูชา

นับจากวันเผาศพไป ๓ วัน หรือ ๗ วัน จะเก็บกระดูกมาทำบุญที่วัดอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงก่อภูบรจุกระดูกเก็บไว้ในวัดต่อไป

๒) แนวคิดการสร้างปราสาทศพพระมหาเถระ พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์

สำหรับศพของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นครูบาสังฆะดังกล่าวข้างต้น เวลามรณภาพ ก็จะมีการสร้างปราสาทนกหัสดีลิงค์ ซึ่งได้รวบรวมมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการสร้างปราสาทดังกล่าว จึงขอกล่าวถึงที่มาของปราสาทดังต่อไปนี้

ชนชั้นสูง เจ้านาย หรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ งานพิธีการส่งศพ จะเรียกว่าพิธีการส่งสการดังกล่าวมา ซึ่งมีขั้นตอนหลักคล้ายกับพิธีการของชาวบ้านและสามัญชน โดยทั่วไป หากแต่มีรายละเอียดที่สลับซับซ้อนกว่า ต้องใช้ทรัพยากร ฝีมือ แรงงานและใช้เวลาในการจัดเตรียมมากพอสมควร ดังนั้น ประเพณีการส่งสการเจ้านาย หรือพระสงฆ์ พระเถระชั้นผู้ใหญ่จะต้องมีการตระเตรียมวางแผนเป็นอย่างดี

เมื่อพระเถระสำคัญสิ้นลง จะมีพิธีอาบน้ำล้างศพด้วยน้ำมนต์ เปลี่ยนชุดเครื่องแต่งกายแบบเต็มยศ หรือเสื้อผ้าอาภรณ์ชั้นดี หรืออาจมีการปิดทองคำห่อหุ้มร่างนั้นเอาไว้ ก่อนพิธีรดน้ำศพและการขอขมาศพ ร่างนั้นจะถูกพันห่อด้วยผ้าเนื้อดีหลายชั้น บรรจุไว้ในโลงที่ทำขึ้นมาอย่างวิจิตรสวยงาม จัดตั้งไว้อย่างเป็นทางการภายในหอหลวง หรือวิหารสำหรับการประกอบพิธีการในระยะยาว ชาวล้านนานั้นนิยมเก็บศพเจ้านาย ชนชั้นสูง และพระเถระองค์สำคัญไว้เป็นแรมปี หรือในบางกรณีเก็บไว้หลายปี นับว่าเพื่อกราบไหว้บูชารำลึกถึงบุญคุณสำหรับญาติพี่น้อง ญาติโยม ศิษยานุศิษย์ และเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการจัดพิธีการส่งสการอย่างถูกต้องตามประเพณี และเพื่อเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ ชาวล้านนาจึงนิยมสร้างปราสาทนกหัสดีลิงค์บรรจุศพถวายพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่อย่างสมเกียรติ

นกหัสดีลิงค์ประกอบปราสาทศพในล้านนา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.มณี พยอมยงค์ ศิลปินแห่งชาติ ได้กล่าวถึงพญามังราย ทำปราสาทศพพญาลาวเม็ง ผู้เป็นพระราชบิดา (พ.ศ.๑๘๐๒) ในหนังสือร่ำว่า ๑๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ ความว่า

ยอดปราสาทแหลม ซอนแซมเลิศล้ำ ปลายเมฆฝ้ายกายบนฝ้ายวงยาบย้อย รอบนิเวศน์ ฟ้าแฮ (แระ) จน น้ำทองผ่องแผ้วเสาชอมไข ล้วนใส่แว่นแก้ว สีแวววรรณหยवादวะดั่งเวไชยยนต์ แห่งตนมมาชะ อธิราชเจ้าองค์อินทร์ภายลุ่มน้ำ แปงรูปปลายศิลป์ นกหัสดีนทร์ ปกงวงอาจอำพรพิพิตา ปกทางหวาดหัว ปูนทศนาไข่น้อยปราสาทบรม สมบูรณ์เรียบร้อย พระยอดสร้อยมังรายยกหีบศพลาวเม็งบุญผาย ขึ้นใส่หว่างราย เสาชอมเขตชั้น...ยังมีหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารโยนก ของพระยาประกาศกิจกรจักรว่า “ลুদ্ধิกราช ๕๔๐ (พ.ศ.๒๑๒๑) ปีขาล สัมฤทธิศก เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ นางพระยาวิสุทธิราชเทวี ผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ ถึงพิราลัย พระยาแสนหลวงแต่งการศพเป็นพิมานบุษบก ตั้งบนหลังนกหัสดีนทร์ (นกหัสดีลิงค์) ขนาดใหญ่ รองด้วยเถื่อนแม่สะดิง เชิญหีบ

พระศพขึ้นไว้ในบุษบกนั้น แล้วอุทิศไปด้วยแรงศสสาร เจาะกำแพงเมืองออกไปถึงทุ่งวัดโลก ก็กระทำฌาปนกิจถวายเพลิง ณ ที่นั้น เเผาพร้อมทั้งรูปสัตว์และวิมานที่ทรงศพนั้นด้วย จึงเป็นธรรมเนียมลาวในการปลงศพ เจ้าผู้ครองนคร ทำเช่นนี้สืบกันมา นอกจากนี้ ในตำนานพื้นเมืองเชียงแสน ซึ่งอยู่ในตำนานสิงหนวัต ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ได้กล่าวถึงการส่งสักการศพของพระสงฆ์เถระผู้ใหญ่ และเจ้านายดังนี้

๑. ศักราชได้ ๑๐๔๕ ตัว (พ.ศ.๒๒๒๖) ราชครูเจ้าหลวงอนิจกรมไปแล้ว ใ้ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ ส่งสะการด้วยเรือพ่วงกลางแม่น้ำแมงอง

๒. ศักราชได้ ๑๐๕๐ ตัว (พ.ศ.๒๒๓๑) มหาป่าเจ้าวัดศรีไชยตนหลวง อนิจกรมไปแล้วใ้ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ ส่งสักการด้วยพ่วงแพ

๓. ศักราชได้ ๑๐๗๕ ตัว (พ.ศ.๒๒๕๖) สมเด็จพระเจ้าपालเจ้า วัดเขตวันถึงอนิจกรมไปแล้ว ใ้ปราสาทต่างลูกช้างเอราวัณ^{๒๖} ส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลางแม่น้ำของ

๔. ศักราชได้ ๑๐๗๕ ตัว (พ.ศ.๒๒๖๐) ปีเม็งเกล้า เดือน ๔ มหาป่าวัดศรีดอนไชยคันทน้อย อนิจกรมไป ใ้ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ ส่งสการแล

๕. ศักราชได้ ๑๐๘๖ ตัว (พ.ศ.๒๒๖๗) มหาสังฆราชเจ้า วัดป่าแดงหลวงตนใหญ่ อนิจกรมไปแล้ว สร้างปราสาทลูกช้างเอราวัณ ส่งสการ

๖. ศักราชได้ ๑๐๙๐ ตัว (พ.ศ.๒๒๗๑) ปีเป็กสัน เจ้าฟ้ายอดคำเมือง กินเมืองได้ ๔ ปี อายุ ๒๕ ก็จุติไปแล้วสร้างปราสาทใ้ รูปนกหัสดีลิงค์ แล้วส่งสการเสีย

ในปัจจุบัน การทำปราสาทศพนกหัสดีลิงค์มีเฉพาะพระสงฆ์ มหาเถระผู้ทรงสมณศักดิ์ และสูงด้วยวัยวุฒิเท่านั้น สำหรับฆราวาสไม่เคยเห็นมีปรากฏ ดังเช่นงานศพพลตรีเจ้าราชบุตร (วงษ์ ตะวัน ณ เชียงใหม่) เจ้านายฝ่ายเหนือชั้นสูงของเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖ ก็ไม่มีนกหัสดีลิงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศศพ เชิญขึ้นประดิษฐานบนราชรถ เคลื่อนขบวนจากคุ้มวงษ์ตะวัน (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ตรงข้ามสำนักงานเทศบาลนครเชียงใหม่) ไปสู่เมรุชั่วคราววัดสวนดอก ประเพณีงานศพของประชาชนทั่วไปในปัจจุบัน ไม่มีนกหัสดีลิงค์มาเกี่ยวข้อง มีเพียงแต่การวางหีบศพไว้บนปราสาทที่ตกแต่งอย่างวิจิตรงดงาม ลากจูงไปกระทำฌาปนกิจ ณ ฌาปนสถาน

ปราสาทนกหัสดีลิงค์

ความเชื่อถือของคนล้านนาในพิธีศพพระเถระ วัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานับหลายร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงาน

^{๒๖} ลูกช้างเอราวัณ คงจะเป็น ลูกนกหัสดีลิงค์ (ผู้เขียน : คร.มณี พยอมยงค์).

ศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัย แก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะแตกต่างจากภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทศพ ประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือแห้ง หลอดไฟระยิบระยับให้ดูแล สวยงาม สำหรับนัยว่าเพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้าพิธีศพของพระเถระผู้สูงด้วย วิทยุติและทรงสมณศักดิ์ จะได้รับความสนใจเป็นพิเศษ ปราสาทใส่ศพของพระเถระชาวล้านนาจะ ยิ่งใหญ่ไม่แพ้ปราสาทศพของบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ ตามคติความเชื่อ โบราณของคนล้านนา พระ เถระและเจ้านายได้รับการยกย่องในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูง เมื่อมรณภาพหรือสิ้นชีพไปแล้ว จะไป จุติในภพที่สูงกว่า หรือเป็นเทพสถิตในสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ บนเขาพระสุเมรุ อันเป็นความเชื่อที่ เกิดขึ้นจากความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ผสมกันตามประเพณีที่ทำกันมาแต่ โบราณ งานศพของพระสงฆ์จะมีการทำบุญทำทานกันอย่างใหญ่โต มีมหรสพและการละเล่น เพื่อ ลดความวิงเวงหรือโศกเศร้า โดยเฉพาะปราสาทศพ ได้รับการตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม อลังการ ซึ่งทำเป็นรูปนกกหัสติลิ่งค์ ถือว่าเป็นพาหนะของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่เท่านั้นการประดับ ประดาปราสาทศพของพระ คูจะหรูหราและใหญ่โตมากกว่าของคนทั่วไป โดยเฉพาะพระที่มีอายุ พรรษามากๆ หรือพระที่ทรงสมณศักดิ์ชั้นสูง ๆ เป็นที่เคารพนับถือของศรัทธาสาธุชน ก็จะจัดงาน ยิ่งใหญ่มากขึ้น จะนิยมเก็บศพไว้จนถึงหน้าแล้ง หรือช่วงที่ไม่มีฝนตก ราวเดือน พฤศจิกายน- เมษายน การสร้างเมรุศพนั้นประกอบด้วยไม้จริงเป็นพื้น มีฐานตั้งอยู่บนนกกหัสติลิ่งค์ ศรัทธาชาวบ้าน จะชักลากไปสู่ฌาปนสถาน มีฆ้องกลองแห่ตามขบวน มีคนตีกังสดาล (ปาน) เดินไปตีไปตามขบวน จนกว่าจะถึงฌาปนสถานที่น่าสังเกตอีกอย่างก็คือ ปราสาทนกกหัสติลิ่งค์ของศพพระสงฆ์จะมีเสาไม้ ใฝ่ขนาดใหญ่ สูง (ไม้ซาง) ๔ ต้น ปีก ๔ มุมของปราสาท ข้างบนใช้ผ้าจีวรหรือผ้าสังฆาฏิของผู้ มรณภาพซึ่งเป็นเพศาน นักปราชญ์โบราณท่านกล่าวว่า มีความหมายหลายประการ

ประการที่ ๑ สมัยโบราณ ไม่มีถนนหนทาง ภูมิประเทศเป็นป่าเขารกทึบ ต้นไม้สูง ที่ทำให้ เช่นก็เพื่อให้ผู้เดินทางไปร่วมงานเห็นเด่นชัด ดังเช่นเราเห็นป้ายสถานีบริการน้ำมันในปัจจุบัน

ประการที่ ๒ นักปราชญ์ท่านกล่าวว่า ร่างกายของคนเราประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๔ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแตกสลายไปในที่สุด เพื่อให้ผู้ร่วมงานนำไปคิดปลงอนิจจัง เมื่อคราว ตายมาถึงตนเอง

ประการที่ ๓ เป็นเครื่องหมายแสดงว่า พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบด้วยจตุรปาริสุทธิศีล (ศีล เป็นเหตุให้บริสุทธ์ ๔ อย่าง) มีสำรวมในพระปาฏิโมกข์, สำรวมในอินทริย์ ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบและการพิจารณาก่อนบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค

สำหรับวัดที่มีพื้นที่กว้างขวาง หรือบริเวณทุ่งนาที่อยู่ใกล้วัด จะทำปราสาทนกกหัสติลิ่งค์ไว้ในบริเวณนั้น เสาตรงนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันฌาปนกิจศพ หรือพระราชทานเพลิงศพ จะมีศรัทธา

ประชาชนผู้ที่เคารพนับถือมาร่วมทำบุญอย่างมากมาย ผู้มีจิตศรัทธานำน้ำดื่ม อาหาร ของหวาน ตั้ง
 โรงทานเลี้ยงผู้มาร่วมงานอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ชาวล้านนาถือว่า การมีส่วนร่วมในงานศพของ
 พระเถระจะได้บุญกุศลมาก เป็นวัฒนธรรมความเชื่อถือที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งไม่มีชน
 กลุ่มใดของประเทศเสมอเหมือน นอกจากบนผืนแผ่นดินล้านนานี้เท่านั้น

๓.๔.๓ แนวคิดการสร้างปราสาทศพสามัญชน

การตายของผู้คนในแถบถิ่นล้านนาเป็นเรื่องใหญ่ของชุมชน คนตาย เป็นวิกฤตการณ์ของ
 บุคคลผู้เกี่ยวข้องในสังคม ตั้งแต่ญาติผู้ใกล้ชิด เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน ตลอดจนผู้คนในชุมชนใกล้
 ไกล มีขั้นตอนและกระบวนการด้านพิธีกรรมในลัทธิพิธีที่จะต้องถือปฏิบัติเป็นการเฉพาะอย่าง
 ละเอียดซับซ้อน ทั้งพิธีทางพุทธศาสนา พิธีทางพราหมณ์ และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง
 กับผีวิญญาณ

การตายเป็นภาระมากสำหรับญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลัง ต้องทุ่มเททั้งเวลา แรงงาน ทรัพย์สิน
 เงินทองและทรัพยากรมากมายและอย่างเร่งด่วน มาใช้ในการจัดการพิธีกรรมงานศพให้สำเร็จลุล่วง
 ไปด้วยดี ดังที่คนพื้นถิ่นล้านนามีสำนอนพูดถึงเรื่องนี้ว่า “ตายวายตาย”

การสร้างปราสาทศพสามัญชนทั่วไป มีลักษณะเป็นลักษณะแนวครอบศพ กล่าวคือเป็นที่
 คลุมศพซึ่งมีรูปร่างคล้ายกับเต็นท์พักแรมในปัจจุบันใช้คลุมศพ หรือวางบนหีบศพ อีกอย่างหนึ่ง
 แนวก็คือสิ่งที่ใช้ปกปิดสิ่งที่อยู่ภายในโดยเอาโครงไม้สานครอบศพ คล้าย ๆ มุ้งประทุนครอบเด็ก
 หรือคล้าย ๆ เต็นท์พักแรม เป็นสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อปกปิดศพไม่ให้ดูอุจาดตา แต่ว่าสมัยโบราณนั้น แนว
 นั้นถูกสร้างขึ้นด้วยโครงไม้ไผ่ แล้วนำกระดาษมาติดโดยรอบเพื่อให้ดูสวยงามนิยมใช้คลุมศพ
 สามัญชน บางครั้งก็ทำด้วยไม้แข็งแล้วมีการแกะสลักแล้วลงรักปิดทองประดับกระฉก แนวที่มี
 ลักษณะเช่นนี้สำหรับเอาไว้ครอบศพพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ พระสงฆ์และขุนนางที่เก็บไว้
 นาน ๆ ^{๒๗}

๓.๕ แนวคิดเชิงวัฒนธรรมใหม่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสร้างปราสาทศพ

ปัจจุบันเมื่อชุมชนพื้นบ้านล้านนากำลังเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งสังคมธุรกิจ
 อุตสาหกรรมเมือง รูปแบบของงานศพย่อมเปลี่ยนแปลงจากวิถีสังคมในชุมชนพื้นบ้านไปสู่วิถีชีวิต
 สังคมแบบเมืองสมัยใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความผูกพันระหว่างคนเป็นกับคนตายเริ่มขยับห่าง
 เห็นกันออกไป ตามระบบการให้คุณค่าแก่ชีวิตแบบใหม่ ความผูกพันระหว่างผู้คน ครอบครัว เครือ

^{๒๗} อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพญาณเวที, ผาสาทล้านนา, (ถ้าพูด : โรงพิมพ์บรร
 วรรณพรินทร์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑-๑๒.

ญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน วัด ชุมชน หมู่บ้าน และงานศพ กำลังเปลี่ยนจากร่องรอยเดิมไปอย่างรวดเร็ว

จากเดิม งานศพเป็นของญาติมิตร หมู่บ้านและชุมชนทั้งหมด กลายเป็นงานศพของ “ธุรกิจ ขายโลง ขายปราสาทศพ ขายพวงหรีด ธุรกิจของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกิจกรรมซื้อขายการจัดการพิธีกรรม”

พัฒนาการงานศพของชาวล้านนาในสังคมเปิดสมัยใหม่ โดยทั่วไปแล้ว พบว่ายังคงมีแนวโน้มการพัฒนา รูปแบบ การเลียนแบบ การทำทาย การประชันขันแข่ง การขอร้อง และการไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐานหรือประเพณีเดิม อันเป็นลักษณะค่านิยมวิถีปฏิบัติเชิงอนุรักษ์ซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านทั่วไปยังนิยมการใช้ปราสาทศพและลากปราสาทศพในการทำพิธีปลงศพอยู่ รวมทั้งยังคงมีการทำตานตูปหรือทานเขื่อนฝีให้แก่ผู้ตาย อยู่ต่อไป

ขณะเดียวกัน ก็เกิดการสอดแทรกของอุดมการณ์สากลจากโลกภายนอกมีลักษณะหลากหลายที่ไหลบ่าทะลักล้นเข้ามาในวิถีชีวิตชุมชน อุดมการณ์กระแสหลักที่โดดเด่น ได้แก่ ทุนนิยม อรรถประโยชน์นิยม โลกทัศน์วิทยาศาสตร์ โลกทัศน์สิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย การขอร้อง การประยุกต์รูปแบบพิธีกรรมทางด้านรูปแบบของการจัดการและพิธีการ แต่ยังคงเนื้อหาเดิมเอาไว้ เนื่องจากไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐาน ค่านิยม ประเพณีอันดั้งเดิมของแต่เดิม อาจเพราะตนหรือกลุ่มตนยังสับสน ไม่เข้าใจ ไม่เข้าใจในความหมายที่แท้จริงของโลกทัศน์เบื้องหลังระบบคุณค่าอุดมการณ์ของวัฒนธรรมล้านนาแต่เดิม^{๒๔}

ภายใต้โลกทัศน์และอุดมการณ์กระแสโลกยุคใหม่ การณ์นี้ดำเนินคู่ไปกับกระบวนการหลอมรวมกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เป็นวัฒนธรรมไทยหนึ่งเดียวแห่งชาติ โดยการจัดการศึกษาแก่ประชาชนพลเมืองจากสถาบันวัดแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบโรงเรียนที่ควบคุมโดยกระทรวงธรรมการและกระทรวงมหาดไทย ด้วยหลักสูตรที่อิงอาศัยความรู้จากประเทศตะวันตกแล้วในที่สุดอุดมการณ์การศึกษาแบบตะวันตกก็ได้ให้ความหมายแก่คุณค่าชีวิตมนุษย์เสียใหม่ เรียกว่า วิทยาศาสตร์ก็ดี ประชาธิปไตยก็ดี หรือสิทธิมนุษยชนก็ดี ชาวไทย-ชาวล้านนารุ่นหลังผู้ผ่านการศึกษาจากระบบโรงเรียนจึงเป็นผู้มีโลกทัศน์แบบใหม่ที่ห่างไกลไปจากระบบคิดใน วัฒนธรรมเดิม ได้แก่ “ชีวิตแห่งศีลวิญญาน” “ชีวิตในวิถีสงสาร” หรือ “ชีวิตจิตใจแบบอภิธรรม” และ “มหจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง”^{๒๕}

^{๒๔} กมลรัตน์ อัดตปัญญา, ปราสาทศพ, หน้า ๗๒.

^{๒๕} อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนักษัตรลิ่งคู่สู่มัสยิด, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยรวบรวมได้ในขั้นนี้ อาจเป็นการสรุปที่ยังไม่เป็นข้อสรุปหนักแน่นนัก จึงได้ข้อสันนิษฐานเพียงว่า พิธีกรรมปลงศพ เจ้าผู้ครองนคร เจ้าเมือง หรือพระยามหานคร รวมทั้งเครือญาติที่มีเชื้อสายเจ้านาย ที่แต่เดิมผู้เป็นมุลนายโดยกำเนิดของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่น ๆ (เช่น ลำพูน ลำปาง และน่าน เป็นต้น) ในยุคเจ้าเมืองเชียงใหม่เชื้อเจ้าเจ็ดตน ตลอด ๕ สมัย นั้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีการปลงศพในพิธีกรรมของวัฒนธรรมหลวงแห่งล้านนาอย่างยุคราชวงศ์มังราย คือ มีการนำพานปราสาทศพตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์ เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในพิธีกรรมเชื้อสายเจ้านายผู้เป็นมุลนายโดยตำแหน่ง เมื่อเสียชีวิตลงในยุคหลัง มีหลักฐานชี้ชัดว่าเป็นการ ทำพิธีกรรมปลงศพตามวัฒนธรรมหลวงแห่งกรุงสยาม คือสร้างเมรุไว้ในสถานที่ทำพิธีฌาปนกิจนั้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพ

ส่วนการปลงศพพระภิกษุที่สำคัญ ๆ ในปัจจุบัน ยังคงมีที่นิยมปลงศพด้วยปราสาทวิมานที่ตั้งอยู่บนหลังนกหัสติลิงค์เช่นเดิมอยู่บ้าง แต่ก็มีน้ำหนักว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมไทยภาคกลางมากขึ้นเรื่อย ๆ และมีแนวโน้มไปทางการสร้างปราสาทเมรุตามแบบกรุงเทพฯ โดยเฉพาะรายที่มีสมณศักดิ์และได้รับพระราชทานเพลิงศพ มากกว่าแบบเดิมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

สรุปได้ว่า ในปัจจุบัน วิถีชีวิตของบุคคลเปลี่ยนไป การใช้ปราสาทศพหรือไม้ศพเริ่มเปลี่ยนไป มีการยอมรับรูปแบบปราสาทศพในหลากหลายรูปแบบ ทั้งแบบไทยภาคกลาง แบบพื้นเมือง และแบบประยุกต์ ดังนั้นจึงถือได้ว่าไม้ศพมีความสำคัญกับวิถีชีวิตการทำศพของชาวล้านนา ดังจะเห็นได้จากการใช้ไม้ศพทรงจตุรมุขที่แพร่หลายในดินแดนล้านนาในปัจจุบัน แต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบปราสาทศพของตนที่ชัดเจน เรียกว่าสกุลช่างของท้องถิ่นนั้น ๆ รูปแบบขบวนศพบางอย่างอาจจะเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและความทันสมัย เช่น ในอดีตงานศพพระกับเจ้านายพระสงฆ์จะใช้วิธีการลาก และงานศพชาวบ้านจะใช้วิธีการหาม แต่ปัจจุบันมักจะใช้วิธีการลากทุกระดับ เนื่องจากสะดวก ปลอดภัย และสบาย ตลอดถึงในปัจจุบันมีการรับวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้ามาใช้กับพิธีศพ เช่น มีการจัดรูปแบบขบวนศพ มีการพ่อนรำน้าศพ สิ่งเหล่านี้ถ้ามองในลักษณะของความฟุ่มเฟือย จัดฉากการแสดงอย่างยิ่งใหญ่ และเป็นสิ่งที่ผิดหลักวัฒนธรรมล้านนาก็สามารถมองได้ว่าผิดจริง แต่เมื่อมองถึงด้านจิตใจ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ลูกหลานต้องการจะทำเป็นครั้งสุดท้ายให้แก่ผู้ตาย คือทำให้ดีที่สุด ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม กล่าวได้ว่า ทั้งหมดนี้เป็นการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมที่จะไม่มีการจบสิ้น ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาสิ่งใส่ศพในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การสร้างเต็นท์ ศาลาไม้ ศาลาเหล็ก แทนปราสาทศพ เพื่ออุทิศทานให้ผู้ล่วงลับ โดยเมื่อประกอบพิธีเสร็จก็จะถวายทานให้วัดและชุมชนอีกทอดหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ปราสาทศพก็ยังเป็นเอกลักษณ์

และมีความสำคัญต่อชาวล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้บางหมู่บ้านจะมีเมรุสำหรับเผาศพแล้วก็ตาม แต่ก็หันมาใช้ปราสาทศพไม้ศพ เพราะมีความเชื่อเรื่องการสิงสถิตของดวงวิญญาณและเพื่อเป็นการยกย่องให้ดวงวิญญาณผู้ตายได้ไปสู่ทิพย์วิมานในสรวงสวรรค์เป็นที่สุด

บทที่ ๔

ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ซึ่งชาวพุทธล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างปราสาทศพอยู่หลายประการด้วยกัน อันประกอบไปด้วย ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมด้านมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านความกตัญญูตเวทิต และด้านการยกย่องเชิดชูเกียรติ ดังจะ ได้กล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ เป็นลำดับต่อไป

๔.๑ ความเชื่อด้านมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา โดยเฉพาะวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจำแนกความคิดและความเชื่อ เกี่ยวกับการสร้างปราสาทศพหรือประเพณีการเผาปราสาทล้านนา โดยจำแนกตามพื้นที่อำเภอ ตำบลต่าง ๆ ภายในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้นำตัวอย่างพื้นที่ซึ่งมีการสร้างปราสาทศพมากแล้วพอเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ดังที่กมลรัตน์ อัดตปัญญา ได้ทำการศึกษาค้นคว้าไว้ ดังนี้

๔.๑.๑ ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลสารภี มีความคิดและความเชื่อ เกี่ยวกับการสร้างปราสาทศพและประเพณีการเผาปราสาทว่า เป็นการทำให้ผู้ตาย คือ การสร้างปราสาทที่สวยงามขึ้นมานั้นเพื่อทำการเผาไปพร้อม ๆ กับผู้ตาย ให้ผู้ตายได้อยู่ปราสาทที่สวยงามในกาลต่อไป อนึ่ง ก็มีความเชื่อที่ควบคู่กันไป คือ ความเชื่อที่ว่า การที่ผู้ใดได้สถิต หรือ ได้อยู่ปราสาทนั้น หมายถึง ผู้นั้น ได้อยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้าเป็นเทวดา เป็นนางฟ้าที่มีความสุข มิได้ตกนรก ดังนั้น การสร้างปราสาทและเผาปราสาทไปพร้อม ๆ กับผู้ตายก็หมายความว่า การได้ส่งวิญญาณของผู้ตายให้ไปสถิต ณ สวรรค์นั่นเอง หรืออีกนัยหนึ่งก็ทำไปเพื่อภพหน้า ชาติน้ำผู้ตายจะได้มีที่อยู่ที่สวยงามเช่นเดียวกับปราสาท

^๑ กมลรัตน์ อัดตปัญญา, ปราสาทศพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า

๔.๑.๒ ตำบลสันทราย อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลสันทราย มีความคิดความเชื่อว่าการเผาปราสาทไปพร้อมกับผู้ตาย จะทำให้ในภพหน้าผู้ตายจะมีที่อยู่ที่สวยงามเหมือนปราสาทอีกนัยหนึ่งแสดงว่าผู้ตายได้ขึ้นสวรรค์ ได้อยู่ปราสาทถือเป็นความสบายใจของญาติผู้เสียชีวิตด้วย

๔.๑.๓ ตำบลสันโป่ง อำเภอแมริ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลสันโป่ง มีความคิดความเชื่อว่าการสร้างปราสาทหรือการให้ผู้ตาย ได้นอนปราสาทเป็นการแสดงถึงความกตัญญูทศเวทที่ต่อผู้ตายหรือเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ตาย เพราะ ยิ่งปราสาทที่สร้างให้แก่ผู้ตายยิ่งสวยและใหญ่โตมากมายน่าใคร่แสดงถึงความมั่งมีฐานะ ของผู้ตายเท่านั้น แต่ในปัจจุบันความคิดเหล่านี้ได้เลือนหายไป เนื่องจากสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ เหลือเพียงแต่การเผาปราสาทในขนาดปกติเท่าที่มีอยู่ตามร้านค้าปราสาทศพ ไม่มีการสั่งทำขนาด ใหญ่เช่นเมื่อสมัยก่อนอีกแล้ว

๔.๑.๔ ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลมะขามหลวง มีความคิดความเชื่อที่ว่า สมัยก่อนปราสาทศพ เป็นที่ อยู่ของเทพเทวดาบนเขาพระสุเมรุ เพื่อให้คนตายได้อาศัยปราสาทจึงคิดทำปราสาทขึ้นมาแล้วทำการ เผาไปพร้อม ๆ กับผู้ตาย ภูษาดิหน้าจะได้ปราสาท อยู่ในที่ดี ๆ แต่ด้วยความที่มนุษย์เราเองก็ยังไม่เคยเห็นปราสาทวิมานซึ่งเป็นที่สถิตของเทวดาจริง ๆ จึงได้แต่จำลองขึ้นตามความนึกคิดว่าควร จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือดูจากวัดวาอาราม ตามพระราชวังเป็นแบบแล้วทำตาม

อย่างไรก็ตาม ชาวพุทธล้านนา ตำบลมะขามหลวง ก็ยังเชื่อว่า สมัยก่อนจะใช้ปราสาทใน พระสงฆ์เท่านั้น แต่คนธรรมดาสามัญสมัยก่อนจะตั้งศพ (ใส่โลง) ไว้บนกองฟอนในพวกเชื้อพระ วงศ์ หรือเจ้านายชั้นสูงถึงจะได้ใส่ปราสาท และเมื่อเริ่มมีวิวัฒนาการ ก็มีความคิดที่ว่า เมื่อใส่ ปราสาทจะได้ให้คนตายมีบ้านอยู่ได้ไปเกิดเป็นเทวดา และในการให้คนตายได้อาศัยปราสาทจะต้องมี พิธีการदानปราสาท (ทานปราสาท) โดยวิธีให้พระรับปราสาท และพระแผ่ส่วนกุศลไปหาผู้ตาย เมื่อนั้นผู้ตายจึงได้รับกุศล คือ ได้ที่อยู่คือปราสาทไป ต่อมาจึงขอบูชาปราสาทกินมาเผา

๔.๑.๕ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลบ้านกลาง มีความเชื่อว่าการในสมัยพุทธกาลตอนที่ถวายพระเพลิงพระ พุทธบิดา ก็ใช้ปราสาทเผาคนจึงได้ถือคตินี้ตามแบบอย่างในสมัยนั้น จึงนิยมทำปราสาทให้แก่คน ตาย ซึ่งแต่ก่อนคนสามัญยังไม่กล้าทำปราสาทใหญ่โต เนื่องจากเห็นว่าปราสาทเหมาะสมกับบุคคล ที่มีเกียรติ (ชนชั้นสูง) เช่น กษัตริย์ ราชวงศ์ ขุนนาง อำมาตย์ พระสงฆ์ ต่อมาจึงได้เริ่มทำปราสาท ขนาดย่อมลงมาเพื่อสามารถใช้ได้และไม่รู้สึกตะขิดตะขวงใจ จนได้ปฏิบัติกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๑.๖ ตำบลน้ำแพร่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลน้ำแพร่ มีความเชื่อว่า การทานปราสาทให้แก่ผู้ตาย (เผาปราสาทให้พร้อมกับผู้ตาย) ทำให้ในภพชาติหน้าผู้ตายได้อยู่ในบ้าน ในปราสาทที่สวยงาม และถือเป็นความสบายใจของผู้ที่ทาน ไปให้ว่าผู้ล่วงลับได้ไปดี มีความสบาย ไม่มีทุกข์

๔.๑.๗ ตำบลป่าป้อง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ชาวพุทธล้านนา ตำบลป่าป้อง มีความคิดความเชื่อว่า ปราสาทเป็นที่อยู่ที่สถิตของเหล่าเทวดา ดังนั้น เมื่อเผาปราสาทไปพร้อม ๆ กับผู้ตายจึงเป็นความเชื่อที่ว่า ผู้ตายจะได้ขึ้นสวรรค์ ไปเป็นเทวดาที่อยู่ในปราสาทนั่นเอง^๒

โดยสรุปแล้ว ความคิดและความเชื่อในการสร้างปราสาทศพและการเผาปราสาทเกิดจากความคิดความเชื่อที่ว่า

๑) เพื่อผลภพชาติหน้าต่อตัวผู้ตาย

การเผาปราสาทไปพร้อมกับผู้ตาย คือเพื่อให้ผู้ตายจะได้มีที่อยู่อาศัยต่อไปในภพชาติหน้า โดยที่อยู่อาศัยนั้นมีความสวยงามและมีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรเฉกเช่นเดียวกับปราสาทที่ได้เผาไปพร้อม ๆ กันนั่นเอง ดังที่พ่อหนานปัญญา บุญศรี กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การสร้างหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลโดยการทำปราสาทให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ชาวล้านนามีความเชื่อว่า จะทำให้ผู้ตายหรือผู้ที่ล่วงลับไปซึ่งเป็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง ได้สุขสบายในสัมปรายภพ จะทำให้ดวงวิญญาณของเขาเหล่านั้น ได้มีที่อยู่อาศัย เหมือนกับว่าอยู่ในเมืองมนุษย์มีที่อยู่อาศัยสะดวกสบาย และเพื่อความสบายใจของบรรดาญาติพี่น้องที่อยู่เบื้องหลังด้วย และที่สำคัญทำให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้ไปสู่สุคติ โดยเฉพาะไปเกิดในสรวงสวรรค์อันเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทุกคน^๓

๒) เพื่อการได้ไปเกิดใหม่ในภพที่ดีกว่า

การเกิดเป็นมนุษย์ คือ การเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมซึ่งเป็นความเชื่อในทางศาสนาพุทธ ดังนั้น เมื่อเกิดการตายของบุคคลอันเป็นที่รัก จึงได้มีการสร้างปราสาทขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยในภพชาติหน้า อนึ่ง ปราสาทมิได้เป็นที่อาศัยของบุคคลธรรมดา หากเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานันดรศักดิ์ชั้นสูงหรือในหมู่เทวดาบนสวรรค์ จึงเป็นความเชื่อในทางศาสนาอีกเช่นกัน ดังนั้น เมื่อญาติผู้ตายได้ทำการเผาปราสาทไปพร้อม ๆ กับปราสาทนั้นหมายถึง การที่พยายามทำให้ผู้ตายผู้เป็นที่รักได้ไปเกิดใหม่ในภพที่ดีกว่า เช่น ไปเกิดบนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดานั้นเอง ดังบทสัมภาษณ์ที่

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๘.

^๓ สัมภาษณ์ พ่อหนานปัญญา บุญศรี , ครูภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมล้านนา, บ้านมะขุนหวาน ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

พระอนุรักษ์ ฐมมาภินนุโธ ให้ความเห็นว่า ตามคติความเชื่อของคนล้านนา เชื่อว่าการที่ญาติ ๆ ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยการสร้างปราสาทศพให้ นั่นถือว่าผู้ตายจะได้รับเอาติดตัวไปสู่ภพใหม่และผู้ตายจะได้มีบ้านเรือนอาศัยอยู่โดยไม่ต้องลำบาก ซึ่งปราสาทศพนั้นเสมือนหนึ่งทิพย์วิมานของเหล่าเทพดาในสวรรค์ การไปเกิดเป็นเทวดาเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทั้งหลาย เพราะมีความเชื่อว่าเทวดาไม่ต้องลำบาก มีแต่ความสุขสบาย เพราะได้เคยสร้างบุญมาก่อน จึงทำให้เกิดเป็นเทวดา ต่อจากนั้นก็มีความปรารถนาเกิดเป็นมนุษย์ที่ดี พัฒนาตนไปสู่ภพใหม่คือพระนิพพานไม่ต้องลำบากวุ่นวายดังทุกข์ทั้งปวง ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงทำให้ชาวพุทธล้านนามีความเชื่อในการสร้างปราสาทศพทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย เป็นที่นิยมในหมู่คนผู้มีอันจะกินเป็นส่วนมาก^๔

นอกจากนี้ ความเชื่อในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ ความงามความดีของผู้ตายที่ได้สร้างไว้ทั้งส่วนตนและส่วนรวม หรือโดยความผูกพันเป็นญาติพี่น้อง เป็นบิดามารดา ครูอาจารย์ และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในพระธรรมวินัย เป็นบุคคลที่ควรบูชา ดังนั้น ชาวพุทธล้านนามีความเชื่อว่าการสร้างปราสาทศพให้แก่ผู้ตาย เป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง โดยความเป็นญาติและญาติธรรมโดยตรง อันแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนา

๔.๒ ความเชื่อด้านความกตัญญูกตเวที^๕

ความกตัญญู คือความรู้คุณ หมายถึงความเป็นผู้มีใจกระจ่าง มีสติปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่ตน ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากก็ตามน้อยก็ตาม เช่น เลี้ยงดูสั่งสอน ให้ที่พัก ให้งานทำ ฯลฯ ย่อมระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ ไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย

อีกนัยหนึ่ง ความกตัญญู หมายถึงความรู้บุญหรือรู้อุปการะของบุญ ที่ตนทำไว้แล้ว รู้ว่าที่ตนเองพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลาย ได้ดีมีความสุขอยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้ จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลย และตั้งใจสร้างสมบุญใหม่ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

รวมความแล้ว กตัญญูจึงหมายถึงการรู้จักบุญคุณ อะไรก็ตามที่เป็นบุญหรือมีคุณต่อตนแล้ว ก็ตามระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งไม่ลืมเลย คนมีกตัญญูถึงแม้จะนับนดาบอดมีดทั้งสองข้าง แต่ใจของเขาใสกระจ่างยิ่งกว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์รวมกันเสียอีก

^๔ สัมภาษณ์ พระอนุรักษ์ ฐมมาภินนุโธ, ผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมทางศาสนา, วัดป่าจู้ ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล ภาคที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๓-๒๕๕.

ความกตัญญูทเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี ดังนั้น เมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ญาติ ๆ ก็ต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ด้วยการทำบุญทำถวายทานในรูปแบบต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่ชาวพุทธล้านนามีความเชื่อเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับการสร้างปราสาทศพอุทิศให้แก่ผู้วายชนม์ ซึ่งถือว่าเป็นการรู้คุณและตอบแทนคุณอีกทางหนึ่งด้วย อันที่จริงแล้วตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนานั้น การแสดงออกซึ่งความกตัญญูทเวทีทำได้หลายประการด้วยกัน ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับ

๔.๒.๑ สิ่งที่ควรกตัญญู

ความกตัญญู นับเป็นธรรมะที่ทุกคนต้องมีและพึงปฏิบัติ เพราะความกตัญญูนั้นจะนำมาซึ่งความสุขความสบายแก่ผู้กระทำ และนำความสามัคคีมาสู่สังคม สิ่งที่ควรแก่ความกตัญญู คือทุกสิ่งที่มีคุณแก่เรา ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๕ ประการ ได้แก่

๑) **กตัญญูต่อบุคคล** คือใครก็ตามที่เคยมีพระคุณต่อเรา ไม่ว่าจะมาก น้อยเพียงไร จะต้องกตัญญูรู้คุณท่าน ติดตามระลึกถึงเสมอด้วยความซาบซึ้ง พยายามหาโอกาสตอบแทนคุณท่านให้ได้ โดยเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิณฑบาต ครุ อุปัชฌาย์อาจารย์ พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครอง ที่ทรงทศพิธราชธรรม จะต้องตามระลึกนึกถึงพระคุณของท่านให้จงหนัก ให้ปฏิบัติตัวให้เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นพุทธมามกะสมชื่อ

๒) **กตัญญูต่อสัตว์** คือสัตว์ที่มีคุณต่อเรา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้งาน จะต้องใช้ด้วยความกรุณาปรานี ไม่เมียนตีมันจนเหลือเกิน อย่าใช้งานหนักจนเป็นการทรมาน ขณะเดียวกันต้องเลี้ยงดูให้อาหารอย่าให้อดอยาก ให้ได้กินได้นอนได้พักผ่อนตามเวลา ตัวอย่างในเรื่องกตัญญูต่อสัตว์นี้มีอยู่ว่า

ในสมัยก่อนพุทธกาล วันหนึ่งพระเจ้ากรุงราชคฤห์เสด็จประพาสอุทยาน และได้บรรทมหลับในอุทยานนั้น ขณะนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยเข้ามาและกำลังจะฉกกัดพระองค์ เสด็จมีกระแตตัวหนึ่งเห็นเข้าแล้วร้องขึ้น พระองค์จึงสะดุ้งตื่นและไล่งูให้พ้นไป ทรงระลึกถึงคุณของกระแตว่าเป็นผู้ช่วยชีวิตพระองค์ไว้ จึงรับสั่งให้พระราชทานเหยื่อแก่กระแตในอุทยานนั้นทุกวัน และห้ามไม่ให้ใครทำอันตรายแก่กระแตในอุทยานนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกอุทยานนั้นว่า เวฬุวันกถันทกนิวาปสถาน แปลว่า ป่าไผ่อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต ซึ่งต่อมาคือ เวฬุวันมหาวิหาร วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนานั้นเอง

๓) **กตัญญูต่อสิ่งของ** คือของสิ่งใดก็ตามที่มีคุณต่อเรา เช่นหนังสือธรรมะ หนังสือเรียน สถานศึกษา วัด ต้นไม้ ป่าไม้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาเลี้ยงชีพ ฯลฯ จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ให้ดี ไม่ลบหลู่ดูแคลน ไม่ทำลาย

ตัวอย่างเช่น ไม้คานที่ใช้หาบของขาย เมื่อเจ้าของตั้งตัวได้ ร่ำรวย ขึ้นก็ไม่ทิ้ง ยังคิดถึงคุณของไม้คานอยู่ ถือเป็นของคู่ชีวิตช่วยเหลือตนสร้างฐานะมา จึงเลี่ยมทองเก็บไว้เป็นที่ระลึก ไว้เป็นเครื่องเตือนใจ อย่างนี้ก็มีกล่าวไว้ในตมียชาดก ว่า

“อย่าว่าถึงคนที่เราได้พึ่งพาอาศัยกันเลย แม้แต่ต้นไม้ที่ได้อาศัยร่มเงา ก็หาควรจะหักกิ่งริดก้านรานใบของมันไม่ ผู้ใดพำนักอาศัยนั่งนอนใต้ร่มเงาของตนไม้ใดแล้ว ยังขึ้นหักกิ่งริดก้านรานใบ เด็ดยอด บุศรากราก เปลือก ผู้นั้นชื่อว่าทำร้ายมิตร เป็นคนชั่วช้าเลวทราม จะมีแต่อัปมงคล เป็นเบื้องหน้า”

๔) **กตัญญูต่อบุญ** คือรู้ว่าคนเราเกิดมามีอายุยืนยาว ร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณดี สติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้า มีทรัพย์สมบัติมาก ก็เนื่องมาจากผลของบุญ จะไปสวรรค์กระทั่งไปนิพพาน ได้ก็ด้วยบุญ กล่าวได้ว่า ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยบุญ ทั้งบุญเก่าที่ได้สั่งสมมาดีแล้ว และบุญใหม่ที่เพียรสร้างขึ้นประกอบกัน จึงมีความรู้คุณของบุญ มีความอ่อนน้อม ในตัวไม่ดูถูกบุญ ตามระลึกถึงบุญเก่าให้จิตใจชุ่มชื่น และไม่ประมาทในการสร้างบุญใหม่ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

๕) **กตัญญูต่อตนเอง** คือรู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราจะใช้อาศัยในการทำ ความดี ใช้ในการสร้างบุญกุศลนานาประการ เพื่อความสุขความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง จึงทะนุถนอมดูแลร่างกาย รักษาสุขภาพให้ดี ไม่ทำลายด้วยการกินเหล้า เสพสิ่งเสพย์ติด เทียวเตร่ดึก ๆ ดื่น ๆ และไม่นำร่างกาย นี้ไปประกอบความชั่ว เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เจ้าชู้ อันเป็นการทำลายตนเอง

๔.๒.๒ ความกตัญญูจำเป็นอย่างไในการสร้างความดี

การที่คนเราจะมี ความคิดใฝ่ดี ตั้งใจทำความดีสร้างสมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่ที่ยากยิ่งกว่านั้นก็คือ ทำอย่างไรจึงจะรักษาความตั้งใจที่ดีนั้นไว้ โดยไม่ทอดทิ้งไม่เลิกกลางคัน เพราะในการทำความดีย่อมมีอุปสรรค มีปัญหาขัดขวางมากมาย ไหนจะปัญหาภายนอกคนรอบข้าง จากสิ่งแวดล้อม ไหนจะปัญหาภายในจากกิเลสธรมลุ่มประดังกันเข้ามา เราจะเอาตัวรอด ยืนหยัดสู้ปัญหาทั้งหลายที่เข้ามาผจญได้โดยไม่ทอดทิ้ง ก็ต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจไว้นั้นคือความกตัญญู ไปโรงเรียน เรียนหนังสือ แม้จะยากแสนยาก ท้อถอยจะเลิกเสียก็หลาย ครั้ง เพื่อนฝูงบางคนชวนไปเที่ยวเตร่เฮฮา คุณ่าสนุกกว่ามาก แต่เมื่อนึกถึงคุณพ่อคุณแม่ คิดว่าท่านอุตส่าห์ทะนุถนอมเลี้ยงดูเรามาจนเติบโตใหญ่ ลำบากลำบากในการทำมาหากิน เพื่อส่งเสียให้เราได้เล่าเรียน ท่านฝากความหวังไว้กับตัวเรา อยากเห็นตัวเราได้ดีมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต พอดคิดได้เท่านั้น ความกตัญญูก็จะเกิดขึ้น มีแรงสู้ มีกำลังใจ แม้จะยากแสนยาก แม้จะเหนื่อยแสนเหนื่อย ก็กัดฟันสู้มุมานะ ตั้งใจเรียนให้ดีให้ได้ ไม่ยอมประพัตตัวไปในทางเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ให้คุณพ่อคุณแม่ครูบาอาจารย์ได้อายโดยเด็ดขาด

แม้ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ตั้งใจจะทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา แน่ใจว่าในการทำงานนั้น จะต้องมีการกระทบกระทั่งกัน คนเราหลายคนก็หลายความเห็น ต่างคนก็ต่างตั้งใจดีกันทั้งนั้น แต่ความคิดความอ่านความสามารถอาจไม่เท่ากัน และบางครั้งก็เกิดทิฐิมานะ คิดไปว่า “ถึงแก่จะหนึ่ง แต่ฉันก็แน่เหมือนกัน” ทำให้ไม่ยอมกัน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะต่างก็กำลังฝึกฝนตนเองอยู่ กิเลสในตัวก็ยังมี ยังไม่ได้หมดไป ดังนั้นถ้าไม่รู้จักควบคุมให้ดี จึงมีโอกาสขัดใจกันได้ หรือบางทีออกไปทำงานเผยแผ่ธรรมะ ก็พบกับคนที่ยังไม่เข้าใจ ไม่เห็นด้วย พูดยินทาวาว่าร้าย เยาเย่ยถากถางเอาบ้าง เพราะเหตุนี้จึงมีนักปฏิบัติธรรม นักเผยแผ่ธรรมะ รวมทั้งผู้ที่ตั้งใจทำงานเพื่อสังคมส่วนรวมหลายๆ คน เบื่อหน่ายที่ถอดใจ และเลิกกันไปกลางคันอย่างน่าเสียดาย แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีความกตัญญูเป็นพื้นใจแล้ว เมื่อความที่ถอดใจ ความเบื่อหน่ายเอือมระอาเกิดขึ้น เพียงแต่นี้กว่า ที่ตัวเราได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมะ รู้การสร้างบุญกุศล รู้วิธีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ รู้บุญรู้บาปอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงเสียสละ อุทิศชีวิตทุ่มเทค้นคว้า จนตรัสรู้หลักอริยสัจ คือความจริงอันประเสริฐทั้งหลายมาสอนเรา เมื่อคิดถึงชีวิต เลือดเนื้อ ความเพียรพยายาม ที่พระองค์ได้ทรงทุ่มเทลงไป ตลอดระยะเวลาที่ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่นานถึง ๔ อสงไขยกับแสนกัป ว่ามากมายมหาศาลเพียงใด (เวลาที่หนึ่งอุปมาได้กับมิถุนาหินรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ กว้าง ๑๖ กิโลเมตร ยาว ๑๖ กิโลเมตร สูง ๑๖ กิโลเมตร ทุก ๑๐๐ ปี มีเทวดาเอาผ้าทิพย์บางเบา มาลูบครั้งหนึ่ง เมื่อใดถูเขาถูกนี้สึกหมด เรียบเสมอพื้นดิน ระยะเวลาสั้นเท่ากัปหนึ่ง ; ๑ อสงไขย = ๑๐๑๔๐ คือจำนวนที่มีเลข ๑ และมีเลข ๐ ต่อท้าย ๑๔๐ ตัว) ตลอดจนถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ท่านอุทิศสัจจะถ่ายทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อ ๆ กันมา และอบรมสั่งสอนให้เราได้ทราบได้รู้ถึงคำสอนของพระองค์ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก คิดเพียงเท่านี้ ความที่ถอดใจก็หาย ความเหนื่อยหน่ายก็คลาย แม้ความตายก็ไม่หวั่น เกิดกำลังใจที่จะทำความดีต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ความกตัญญูกตเวที จึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง ที่จะประคองใจของเราให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมอันยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๔.๒.๓ อานิสงส์การมีความกตัญญูกตเวที

คนที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่มีอุปการคุณต่อตน เช่น บิดามารดา อุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ หรือคนอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์ค้ำจุนช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ตน คนที่มีความกตัญญูกตเวทีดังกล่าวมานั้น ย่อมได้รับอานิสงส์ของการมีความกตัญญูกตเวที ดังนี้

- ๑) ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้
- ๒) ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก
- ๓) ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท
- ๔) ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ

- ๕) ทำให้เกิดขันติ
- ๖) ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี
- ๗) ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี
- ๘) ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม
- ๙) ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ
- ๑๐) ทำให้ไม่มีเวร ไม่มีภัย
- ๑๑) ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย
- ๑๒) ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

๔.๓ ความเชื่อด้านยกย่องเชิดชูเกียรติ

การจัดพิธีศพของชาวล้านนา นับเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีต่อบุพพการีชน ผู้ที่มีพระคุณในแต่ละระดับ ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เจ้านาย หรือผู้มีพระคุณ โดยทั่วไป ซึ่งถือว่าการ ได้จัดการพิธีศพอย่างถูกต้องจึงตามจารีตประเพณี เป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติทั้งแก่ผู้ตายและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะชีวิตหลังความตาย ชาวล้านนายังมีความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่ว่า งานศพและ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นการยืนยันคุณค่าชีวิตของชาวพุทธแห่งล้านนา เป็นการแสดงความสืบเนื่อง ระหว่างชีวิตนี้กับชีวิตหลังความตาย กระบวนการของพิธีกรรมในงานศพ และประเพณีสืบเนื่อง ภายหลังพิธีเผาศพเป็นการตอกย้ำความพึงพอใจ ความมั่นใจความคาดหวังต่อคุณค่าแห่งชีวิตใน อดีต ชีวิตปัจจุบัน และชีวิตอนาคตของหมู่คนเป็นและคนตายในสังคมวัฒนธรรมล้านนา เป็นการ ยืนยันความสืบเนื่องของชีวิตตลอดเวลา ทุกลำดับขั้นในวงจรชีวิตว่าล้วนแล้วแต่มีคุณค่า ไม่ใช่มีคุณค่า แต่เพียงชีวิตใดชีวิตหนึ่งเท่านั้น

พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย โดยเฉพาะการสร้างปราสาทศพเพื่อผู้ตาย นับว่าเป็นการยกย่อง ให้เกียรติแก่ผู้ตายอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ ในรูปของ ความคิด ความเชื่อ ความรู้ เหตุผล อารมณ์ความรู้สึก ต่อการมีชีวิตและการตายของมนุษย์ สัตว์ พืช และสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นค่านิยมและพฤติกรรมรูปธรรมในรูปธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และการปกครอง ที่สั่งสมเป็นวัฒนธรรมประจำหมู่ชนกลุ่มนั้น รวมเป็นอารยธรรมสากล ของมนุษยชาติ^๖

การคงอยู่ของพิธีกรรมการสร้างปราสาทศพเป็นการยืนยันความถูกต้องดีงามแห่งความ ประพฤติทางสังคมของผู้ตาย เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ กล่าวคือ คนตายเมื่อยังมีชีวิตอยู่ย่อมมีคุณค่า

^๖ กมลรัตน์ อดตปัญญา, ปราสาทศพ, หน้า ๒๘-๒๙.

เนื่องจากเขามีความประพฤติกี่ตึงตามที่ตั้งคมยอมรับหรือคาดหวังต่อเขาไว้ ด้วยเหตุนี้ ย่อมเกิดกระบวนการคิดและเชื่อว่า เมื่อชีวิตอดีตมีคุณค่า ชีวิตปัจจุบันก็ย่อมมีคุณค่า ชีวิตอนาคตหลังการตาย ย่อมจะมีคุณค่าตามไปด้วย พิธีกรรมดังกล่าว จึงดำรงอยู่ในวัฒนธรรมที่ปลูกฝังวิถีทางการดำเนินชีวิตที่สังคมยึดถือว่าถูกต้องดีงาม ตามแบบแผน บรรทัดฐาน ที่เรียกว่า ศีลธรรม จริยธรรม จารีต ขนบธรรมเนียม ทำนองคลองธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือรูปธรรมของโลกทัศน์ของชาวล้านนา ได้กระทำผ่านพิธีกรรมความเชื่อพื้นบ้านท้องถิ่นและความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังบทสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่พ่อหนานอุทัย พนาดอน ให้สัมภาษณ์ว่า

พิธีกรรมการสร้างปราสาทให้แก่ผู้ตาย เป็นพิธีกรรมที่มีความเชื่อว่า ถ้าผู้ตายได้อยู่ในปราสาทที่ญาติ ๆ อุทิศให้ ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสุขสบายที่ผู้ตายจะพึงได้รับในขณะที่ทำพิธีอุทิศให้แล้ว และที่สำคัญชาวล้านนามีความเชื่อว่าการสร้างปราสาทให้แก่ผู้ตายนั่น เป็นการประกาศยกย่องความงามความดีของเขาเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ให้ปรากฏออกมาในรูปแบบที่เป็นรูปธรรม เพราะการจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งที่ยังบอกถึงความงามและเหมาะสมนั้น ต้องดูด้วยว่าผู้ตายสมควรยกย่องให้เกียรติหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งล่วงลับไป ญาติพี่น้องย่อมต้องการให้ผู้ตายไปสู่สุคติ และอยากให้มียี่ที่อยู่อาศัยโดยไม่ต้องลำบากในภพภาคหน้า ดังนั้น การสร้างปราสาทอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับถือว่าการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ผู้ตายด้วยเช่นกัน^๓

อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวล้านนา นอกจากจะประกาศเกียรติคุณยืนยัน บุญญาบารมีของคนตายแล้ว ยังเป็นเวทีประกาศข่าวสารยืนยัน บุญญาบารมีของคนเป็นอีกด้วย เพราะคนที่มาร่วมงานศพมีโอกาสได้เปิดเผยตัวตนทางสังคมของตน ในด้านสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง การบริหารการปกครอง ทั้งนี้ การแสดงตัวเพื่อยืนยันตัวตนของคนเป็นแต่ละคนนั้น จะมีมากขึ้นแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์เดิมของคนเป็นกับคนตาย หรือกับครอบครัวกลุ่มเครือญาติของคนตายหรือกับกลุ่มสังคมในวงกว้าง พิธีกรรมงานศพชีวิตหลังความตายเป็นสิ่งที่คนในสังคมล้านนาจำเป็นต้องให้ความสำคัญสูงด้วย เพื่อการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ผู้ตาย ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือ ฃาสาทล้านนา ว่า

...วัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานนับร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะมีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้งให้แลดูสวยงาม นัยว่าเพื่อเป็นการยก

^๓ สัมภาษณ์ พ่อหนานอุทัย พนาดอน, มัคนายก วัดมะขุนหวาน, บ้านชะขุนหวาน ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นฟ้า ปราสาทศพโดยทั่วไปจะนิยมใช้ในพิธีศพของคนในภาคเหนือเท่านั้น...ในบรรดาพิธีศพของคนล้านนาดูเหมือนว่า พิธีศพของพระเถระจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษ นอกจากคณะศรัทธาจากบ้านเหนือบ้านใต้จะเดินทางมาร่วมงานอย่างอุ้นหนาฝาคั่งแล้ว ปราสาทใส่ศพของพระเถระในล้านนา นับว่ายิ่งใหญ่ไม่แพ้ปราสาทใส่ศพของบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ ตามคติความเชื่อโบราณของล้านนา เจ้านายและพระเถระได้รับการยกย่องในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูงและเมื่อสิ้นชีพไปแล้ว จะไปจุติในภพที่สูงกว่า หรือเป็นเทพสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ของเขาพระสุเมรุ อันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ผสมกัน...^๕

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การสร้างสรรค์และจัดรูปแบบพิธีศพที่ตอกย้ำถึงแนวคิดที่จะมุ่งไปสู่สวรรค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเมรุปราสาทอันเป็นตัวแทนของวิมานสถิตบนพระเมรุ ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาลมียอดปลายอยู่ในชั้นดาวดึงส์ หรือการจัดพิธีทางพุทธศาสนา เช่น บังสุกุล กรวดน้ำให้แก่ผู้ตาย ซึ่งชี้ให้เห็นการตั้งสมมุติฐานว่ามี อันจะนำไปสู่ภพที่ดีกว่าคือนิพพานตามประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ งานศพของพระสงฆ์จะมีพิธีทำบุญทำทานกันอย่างใหญ่โต การจัดพิธีดังกล่าวมานั้น แสดงให้เห็นถึงเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ผู้ตายนั่นเอง

^๕ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพญาณเวที, ผาสาทล้านนา, (ลำพูน : โรงพิมพ์บวรธรรมปริทัศน์, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ พิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา และความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ซึ่งจะขอสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะตามลำดับ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑) ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธสมัยพุทธกาล พบว่า ชาวอินเดียสมัยพุทธกาลได้จัดพิธีกรรมงานศพ ๒ ลักษณะ คือ การเผาศพ และการทิ้งศพ ตามประเพณีการเผาศพของชาวอินเดียนั้น ไม่ได้มีการเผาร่างผู้เสียชีวิตทุกศพเสมอไป ศพที่ถูกยกเว้นจากการเผามีอยู่หลายประเภท กล่าวคือ นักบวช คนที่ตายด้วยโรคเรื้อน คนที่ตายด้วยโรคฝีดาษ และเด็กที่มีอายุไม่เกิน ๕ ปี โดยใช้วิธีถ่วงด้วยการผูกหินโยนลงกลางแม่น้ำ แต่ศพเหล่านั้นจะลอยขึ้นและถูกน้ำพัดพาไป เป็นอาหารอันโอชะของเหล่าแร้งกา ส่วนวิธีการทิ้งศพ มีรูปแบบเกิดขึ้นโดยยึดแบบว่า ซากศพเป็นสิ่งสกปรกจึงไม่สมควรนำไปเผา หรือทิ้งลงในแม่น้ำ เพราะหากนำซากศพไปเผาจะเป็นการไม่เคารพต่อพระอัครนิจจะหมดความศักดิ์สิทธิ์หรือหากนำศพไปทิ้งลงในแม่น้ำ น้ำก็จะสกปรกไม่มีความศักดิ์ถือว่าไม่เคารพต่อพระแม่คงคา เพราะพวกปาร์ซีเป็นพวกที่บูชาไฟและน้ำ ดังนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้น พวกเขาก็จะนำศพคนตายไปฝังไว้ โดยฝังแต่กระดูกเท่านั้น ส่วนอวัยวะต่าง ๆ เช่น เนื้อหนัง etail ใต้ใส่ฟุ้งรวมทั้งเครื่องในอื่น ๆ ก็จะอุทิศให้เป็นอาหารของสัตว์ และสถานที่นำศพไปทิ้งนี้เรียกว่า ป่าช้าผีดิบ

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธล้านนา พบว่า พิธีการจัดงานศพของชาวพุทธล้านนานั้น มีการจัดการศพ ๒ ประเภท คือ ศพของบุคคลที่ตายดี คือ ตายตามปกติธรรมดา จะมีการจัดการศพด้วยวิธีการเผาโดยมีขั้นตอนพิธีกรรมอย่างพิถีพิถัน ส่วนบุคคลที่ตายร้าย (ตายโหง) คือ ตามผิดปกติ มีการจัดพิธีการศพด้วยการฝัง และไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาตามขั้นตอนเหมือนงานศพของคนตายดี

๒) ประวัตติความเป็นมาของการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา ผลจากการศึกษาพบว่า ปราสาทศพเกิดขึ้นจากความเชื่อของคนเรา ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่มาจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คือ เรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ส่วนในทางพระพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องพิธีกรรมของสงฆ์ ส่วนการทำปราสาทศพไม่มี

หลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่หลักฐานเก่าแก่จากพงศาวดารโยนก พบว่า การใช้วิมาน พิมานหรือบุษบก ซึ่งเป็นต้นแบบของปราสาทศพนในปัจจุบัน มีขึ้นปลายสมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ ใช้ในพิธีปลงพระศพของนางพระยาวิสุทธิราชเทวี ผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ ต่อมาได้มีการนำวิมาน พิมานหรือบุษบกมาใช้ในพิธีกรรมปลงศพของพระภิกษุและเจ้านาย โดยเรียกว่า ปราสาทและเมื่อแพร่หลายไปสู่ชาวบ้านสามัญชนจึงเรียกว่า ปราสาท

การสร้างปราสาทศพนของชาวพุทธล้านนา โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงแรกนั้น เริ่มมีในบริเวณอำเภอแม่ริม อำเภอสารภี ดังที่อภิธาน สมใจ กล่าวว่า “...จากการศึกษาพบว่า มีการทำปราสาทศพนสำหรับพระภิกษุสงฆ์และสำหรับศพชาวบ้านในสมัยแรกบริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน...” และพิณูญ โปธาเจริญ และอินทร ทา ระวรรณ ที่ได้ว่า “...พ่อหนานคำ ทา ระวรรณ ซึ่งเป็นลุงของพิณูญ โปธาเจริญ และเป็นบิดาของอินทร ทา ระวรรณ ได้เป็นผู้เริ่มดำเนินการทำปราสาทศพนในช่วงแรก ๆ โดยเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือการทำปราสาทศพนตามงานศพทั้งที่วัดและที่บ้านศพ...” โครงสร้างของปราสาทศพนประกอบด้วย ส่วนยอด ส่วนหลังคา อันมีลักษณะเป็นหลังคาทรงกระโจม หลังคาทรงจั่วชั้นเดียวสี่ด้าน หลังคาทรงจั่วสองชั้นสี่ด้าน หลังคาทรงจั่วสามชั้นสี่ด้าน ส่วนตัวปราสาทหรือส่วนเสา ส่วนฐาน อันประกอบด้วยฐานปราสาทแบบธรรมดา ฐานปราสาทแบบย่อมุม และฐานปราสาทแบบแท่นแก้ว

อย่างไรก็ตาม นับได้ว่า การสร้างปราสาทศพนของชาวพุทธล้านนานั้น ได้เริ่มทำจากอำเภอสู่อำเภอและจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทั้งดินแดนล้านนาในปัจจุบัน และการสร้างปราสาทศพนของชาวพุทธล้านนาในแต่ละอำเภอมักมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ไม่เจาะจงว่าต้องจัดทำส่วนใดก่อน บางกรณีอาจจัดทำส่วนฐาน ส่วนยอด ส่วนหลังคา หรือส่วนตัวปราสาท ส่วนใดส่วนหนึ่งก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของช่าง

๓) แนวคิดเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพนของชาวพุทธล้านนา พบว่า จากเดิม งานศพนเป็นของญาติมิตร หมู่บ้านและชุมชนทั้งหมด กลายเป็นงานศพนของธุรกิจขายโลงขายปราสาทศพนขายพวงหรีด ธุรกิจของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกิจกรรมซื้อขายการจัดการพิธีกรรมพัฒนาการงานศพนของชาวล้านนาในสังคมสมัยใหม่ โดยทั่วไปแล้ว ยังคงมีแนวโน้มการพัฒนา รูปแบบ การท้าทาย การประชันขันแข่ง การย่อส่วน และการไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐานหรือประเพณีเดิม อันเป็นลักษณะค่านิยมการใช้ปราสาทศพนและลากปราสาทศพนในการทำพิธีปลงศพอยู่ รวมทั้งยังมีการตานตบหรือทานเฮือนผีให้แก่ผู้ตายสืบมาจนถึงปัจจุบัน

๔) ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพนของชาวพุทธล้านนา โดยเฉพาะด้านมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งความเชื่อเช่นนี้กลายเป็นวัฒนธรรมของคนล้านนาดังแต่อดีต

สืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพื้นที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ อันประกอบด้วย ตำบลสารภี อำเภอสารภี ตำบลสันทราย อำเภอสารภี ตำบลสันโป่ง อำเภอแม่อริม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง ตำบลน้ำแพร่ อำเภอดอยสะเก็ด และตำบลป่าป้อง อำเภอดอยสะเก็ด โดยสรุปแล้ว ต่างก็มีความคิดและความเชื่อในการสร้างปราสาทศพและการเผาปราสาทศพที่ค่อนข้างตรงกันว่า เพื่อผลภายภาคหน้าต่อตัวผู้ตาย และเพื่อการได้ไปเกิดในภพใหม่ที่ดีกว่า

ด้านความกตัญญูกตเวที พบว่า ชาวพุทธล้านนามีคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่ว่า การสร้างปราสาทศพให้แก่ผู้วายชนม์นั้น เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องของมงคล ๓๘ ประการ ข้อที่ ๒๕ เรื่องความกตัญญู ได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรกตัญญูกตเวที คือ กตัญญูต่อบุคคล กตัญญูต่อสัตว์ กตัญญูต่อสิ่งของ กตัญญูต่อบุญ และกตัญญูต่อตนเอง กล่าวโดยสรุปก็คือว่า ชาวพุทธล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนี้จากพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นถึงความกตัญญูกตเวทีเป็นสำคัญ

ด้านการยกย่องเชิดชูเกียรติ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็แสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพชน ครั้นล่วงลับดับสังขารก็ยกย่องเชิดชูเกียรติ ซึ่งวัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานนับร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนามีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้งให้แลดูสวยงาม นับว่าเพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า ปราสาทศพโดยทั่วไปจะนิยมใช้ในพิธีศพของคนในภาคเหนือเท่านั้น....ในบรรดาพิธีศพของคนล้านนาคูเหมือนว่า พิธีศพของพระเถระจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษ นอกจากคณะศรัทธาจากบ้านเหนือบ้านใต้จะเดินทางมาร่วมงานอย่างอุ้นหนาฝาคั่งแล้ว ปราสาทใส่ศพของพระเถระในล้านนา นับว่ายิ่งใหญ่ไม่แพ้ปราสาทใส่ศพของบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ ตามคติความเชื่อโบราณของล้านนา เจ้านายและพระเถระได้รับการยกย่องในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูงและเมื่อสิ้นชีพไปแล้ว จะไปจุติในภพที่สูงกว่าหรือเป็นเทพสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา โดยได้ทำการเสนอแนะ ๒ ประการ คือ ข้อเสนอแนะที่ได้จากวิจัย และข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๑) วัฒนธรรมงานศพ ย่อมแสดงความเป็นปึกแผ่นหรือความหละหลวม ภายใน โครงสร้าง หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชน และรายละเอียดด้านศิลปะ ประดิษฐ์กรรม พฤติกรรม และ ความคิด ความรู้ ความรู้สึก ที่รองรับปรากฏการณ์อันแสดงออกในพิธีการและการจัดการ

๒) พิธีกรรมงานศพ เป็นวัฒนธรรมที่จะคงอยู่คู่มนุษย์ ครอบงำที่มนุษย์ยังต้องอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มสังคมด้วยเหตุว่าไม่มีผู้ใดหนีพ้นความตายไปได้

๓) ควรมีการศึกษาสภาพปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดจากการใช้ปราสาทต่อสภาพ สิ่งแวดล้อมในระยะยาว

๔) วัตถุประสงค์หลักที่ใช้ในการทำปราสาทศพคือไม้จันทน์ แม้จะเริ่มใช้ไม้ประเภทอื่นทดแทนบ้าง แต่ไม่ได้รับความนิยมจึงมีการตัดต้นจันทน์ในปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่ได้มีการคิดปลูกทดแทน ทำให้ไม้จันทน์หายากขึ้น และมีราคาแพงขึ้น และอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าในอนาคต

๕) ควรมีการศึกษาแนวทางในการใช้วัสดุอื่นแทนไม้จันทน์ซึ่งเป็นวัสดุหลักในการทำปราสาทศพ เพราะไม้จันทน์ไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน เนื่องจากถูกแมลง (มอด) และ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและสังคมของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่

๒) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์การสร้างปราสาทศพที่สะท้อนปรีชาธรรมหรือคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นหลักการดำเนินชีวิตในสังคม

๓) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนาใน ๘ จังหวัดภาคเหนือ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : เฉลิม
ชาญการพิมพ์, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กมลรัตน์ อัดตปัญโญ. ปราสาทศพ. พิมพ์ครั้งที่ ๑, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

กมนตร เชษฐพัฒนวนิช. ชีตข้อห้ามในล้านนา. เชียงใหม่ : กราฟิกส์ แอนด์ สกรีน, ๒๕๓๕.

คุณ โทจันทร์, รศ.. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.

จารุวัตร กลิ่นอยู่. ประเพณีลากปราสาทล้านนา, เอกสารอัดสำเนา.

จันทร์ ชูแก้ว. พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบัน
สื่อธรรม, ๒๕๔๖.

ชัชวาล ทองดีเลิศ. สืบสานล้านนา สืบสานลมหายใจของแผ่นดิน. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์,
๒๕๔๒.

คนัย ไชยโยธา, รศ.. ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร :
โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.

นเรศ จำเจริญ. ล้านนาไทยปริทัศน์. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๑๗.

บุญคิด วัชรศาสตร์. อานิสงส์เสียดศพ. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ธาราทอง, ม.ป.ป..

ปราณี วงษ์เทศ, ผศ.. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตายในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์พริ้น-
ติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๔.

ปรีชา ช่างขวัญยืน, ศ.. สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

แปลก สนธิรักษ์. พิธีกรรมและลัทธิประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติ
บุคคลไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๔.

พระยาปริยัติธรรมธาดา. จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีบุญไชย. พิมพ์ครั้งที่ ๓, เชียงใหม่ : นคร
พิงค์การพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๐.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเมืองล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มั่งคั่งดั่งที่ปณี แปล ภาคที่ ๒**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๒๘.

วิธาน สุชีวกุปต์ และรองศาสตราจารย์สนธิ บางยี่ขัน. **ปรัชญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.

ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๘.

ส.พลายน้อย. **เกร็ดโบราณคดีประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : บริษัท รวมสาส์น (๑๕๗๗) จำกัด, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๖.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า. ฉบับที่ ๑๐,๑๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๓.

เสถียร โกเศศ. **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การตาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒.

สินี เต็มสงสัย. และพิชัย รัตนประทีป. **ประเพณีนานาชาติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, ม.ป.ป..

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพญาณเวที. **ผาสาทล้านนา**. ลำพูน : โรงพิมพ์บวรวรรณพิมพ์, ๒๕๕๓.

อภิธาน สมใจ. **งานศพล้านนาปราสาทนทหัตถ์ลึงค์สู่ไม้ศพ**. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๑. **อรรถาธิฐาน**. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๒๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

นายมนัสพงศ์ ไกรเรืองศรี. “วิชาวัฒนธรรมท้องถิ่นในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๑.

วัฒน์ศักดิ์ ไชยกุล, “บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของการทำปราสาทศพในจังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๖.

(๓) บทสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระอนุรักษ์ ฐมมาภินนุโท. ผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมทางศาสนา. วัดป่าภู ตำบลมะขาม

หลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สัมภาษณ์ พ่อหนานปัญญา บุญศรี. ครูภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมล้านนา. บ้านมะขุนหวาน ตำบล

มะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สัมภาษณ์ พ่อหนานอุทัย พนาคอน. มัคทายก วัดมะขุนหวาน. บ้านชะขุนหวาน ตำบลมะขุนหวาน

อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ภาคผนวก

ภาคผนวก
ประมวลรูปภาพปราสาทศพ

ปราสาทศพ พระครูรัตนานุรักษ์ วัดปงสนุกใต้ จ.ลำปาง

ปราสาทศพครุบาทเหมือนบุญผาย อายุ ๑๐๓ ปี วัดพระธาตุจอมไคร้ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา

ปราสาทศพพระอธิการจำเริญ กิตฺติวณฺโณ (เจ้าหัวเริญ) วัดทุ่งโห้งเหนือ จ.แพร่

ปราสาทศพ

พระประสิทธิ์ อุดคุณโม วัดวงศ์เมธา (หนองไขง) ต.ขุนคอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ

พระครูปัญญาวิชิตธรรม วัดรัตนาราม (ต้นแก้ว) อ.แม่อริม จ.เชียงใหม่

สุวรรณศรีสันคอกช้าง

ปราสาทศพ

พระครูโสภิตสมณคุณ วัดกุฎ่เกวียน ต.เสด็จ อ.เมือง จ.ลำปาง

ปราสาทศพ

พระครูธรรมชยาภรณ์ วัดธรรมชัย (บ้านแม) อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ

พระครูสุภัทรปัญญาคุณ (ครูบาคำแสน) วัดหิรัญนิคม (บ้านโฮ้งนอก)

อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ

ท่านเจ้าคุณพระสิทธิสารมุนี รจจ.เชียงใหม่ วัดเจ็ดยอด อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ผู้รวบรวมศิลปินคอกช้าง

ปราสาทศพ

พระครูอนุกสิฐธรรมคุณ วัดนาปลาจาด อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

ปราสาทศพ
พระอริการอ้าย จิตตวโร วัดแสนตอง อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ
พระครูวรญาณวิสุทธี วัดพระบาทยังหวีด อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ

ท่านเจ้าคุณพระอมรเวที เจ้าคณะอำเภอเมือง จ.เชียงใหม่

เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ปราสาทศพ

พระครูรัตนปัญญา วัดปงทอง (สบเคียบ) อ.งาว จ.ลำปาง

ปราสาทหลังกุ่ม-หลังโค้ง
 เป็นปราสาทที่บรรจุศพกษัตริย์ เจ้านายเชื้อพระวงศ์
 หรือพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์

ปกรณานะสังโฆ

ปราสาทผึ้ง

ปราสาทหลังท้าย-หลังเปียง-กาโจง
เป็นปราสาทใส่ศพเจ้านายชั้นรองลงมา พระภิกษุสามเณรและขุนนาง

ปฐกษัตริย์แบบกาโจง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	พระมหาจรัญ จิตตสวโร (กันธิมา)
วัน /เดือน/ ปีเกิด	๒๒ มกราคม ๒๕๑๓
สถานที่เกิด	๑๕/๒ หมู่ ๕ บ้านมะขุนหวาน ต.มะขุนหวาน อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
บรรพชา	๔ เมษายน ๒๕๒๕ ณ วัดศรีปิ่นเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
อุปสมบท	๑๖ มีนาคม ๒๕๓๖ ณ พัทธสีมาวัดมะขุนหวาน ต.มะขุนหวาน อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	-นักธรรมชั้นเอก -เปรียญธรรม ๔ ประโยค -พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๘
ประวัติการทำงาน	-เจ้าอาวาสวัดมะขุนหวาน -ประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมะขุนหวาน อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ -ครูพระสอนศีลธรรม ประจำโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๖๐ หมู่ ๕ ต.มะขุนหวาน อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่